

Edicija Severna zvezda
knjiga 2

Naslovna strana
"Čovek i testera" - skulptura, bronza

Sava Halugin

Recenzent
Akademik Slavko Gavrilović

U finansiranju ove knjige učestvovalo je Ministarstvo kulture Republike Srbije

CIP - Katalogizacija u publikaciji biblioteka Matica srpska, Novi Sad

Gašpar Ulmer

Zanatstvo u Subotici

krajem XVII i potkraj XVIII veku
(1686-1779)

Istorijski arhiv i Milen

Subotica, 1995.

PREDGOVOR

Prošlo je pet godina od kako je bio gotov rukopis za ovu knjigu naslova "Zanatstvo u Subotici krajem *XVII* i tokom *XVIII* veka" autora Gašpara Ulmera.

Istorijski arhiv Subotice, sa pokrenutom edicijom "Severna zvezda", čini značajan napor u nastojanjima da se istorija Subotice i okoline približi naučnim krugovima i široj čitalačkoj publici, koja nije bila u prilici da se susretne sa sličnim delima u poslednjoj dekadi, jer posle prestanka sa radom "Monografije" nije bilo spremnosti, a ni stručnosti, da se objavljuju ovakve knjige. Pa ipak, retki istraživači poput G. Ulmera, predano su istraživali i stvarali čekajući da njihov rad ugleda svetlost dana.

U metodologiji rada G. Ulmer je veoma pedantan i obazriv. Služi se proverenim naučnim principima, svojstvenim samo znalcima historiografije i arhivistike, a zaključke izvodi komparacijom i kritičkim prilazima izvornoj građi. Sa znanjem latinskog, nemačkog, mađarskog i srpskog jezika, koristi originalnu izvornu građu i time izbegava svaku pogrešku eventualnog prevodioca.

Čitalac će lako uočiti izvesne osobenosti građe o zanatima u Subotici. Ona je, naime sastavljena od trideset i tri tematskih shema, od kojih se svaka ponaosob odnosi na jedan zanat, a sačinjavaju je: 1. opis zanata, 2. imena zanatlija, 3. ima li zanatlija završeni zanatski ispit, 4. gde je dotični zanatlija dobio majstorsko pismo, 5. lična sudbina zanatlija, 6. odnos komorske varoši prema zanatlijama (prihvatanje zanatlija i dodeljivanje povlastica).

U knjizi su obrađeni sledeći zanati: mesari i kasapi, goniči, mlinari, pekari, medari - licitari, ćurčije, čizmari, remenari, cipelari, opančari, štavljači, krojači, kabaničari, dugmetari, užari,

tkači, svilari, jorganxije, šeširxije, stolari, kolari, tesari - cimermani, bačvari, lulari, metalci - bravari, kovači, zidari, ciglari, latomati - kamenolomci, staklari, dimničari, bunarxije, krovopokrivači, sapunxije, hirurgi, hirurški pomoćnici i apotekari.

Gotovo je sigurno da se kroz ove zanate i njihov razvoj može sagledati ekonomski, politički i kulturni razvitak same Subotice od perioda oslobođenja od turske vlasti pa tokom čitavog perioda kao komorske varoši.

Takođe je data precizna slika vrednosti pojedinih zanata, zatim vrednosti određenih zanatskih usluga kao i pojedinih zanatskih proizvoda.

Što se tiče hronološkog okvira građe, ona obuhvata kraj XVII i osam dekada XVIII veka, a pokriva period od oslobođenja Bačke i Subotice (1686) i proterivanja turaka sa tih područja do dobijanja statusa slobodnog kraljevskog grada (1779).

* * *

Posle bitke kod Sente (1697) i sklapanja Karlovačkog mira (1699) između Austrijskog i Turskog carstva prema malobrojnom stanovništvu Bačke ispoljila su se dva oprečna stava. Osvajač Bačke princ Evgenije Savojski i drugi carski generali predlagali su da se Bačka, zbog svog graničnog (strateškog) položaja prema Turskoj proglašava za novi vojni sektor i direktno potčini Beču. Dvorska komora, katolički biskupi i mađarsko plemstvo želeli su da što veći broj novih podanika pretvore u kmetove i kontribuyente ne bi li došli do toliko potrebnog novca. Tako je već krajem 1697. godine odlučeno da se posebne carske komisije upute u Bačku radi formiranja novih sektora granice i separacije podanika. Krajem 1702. godine bilo je završeno razdvajanje graničara i kontribuenta ali nije došlo do strogo odvajanja vojnograničarske i komorsko-spahijske teritorije.

Novostvorena granica između Austrijskog i Turskog carstva bila je na reci Tisi, pošto su Turci sve do 1716. godine držali ceo Banat. Tako je duž reke Tise, severnije od Titela, pa sve do Segedina stvorena Potiska vojna granica (sa sedištem komande u Segedinu), na koju se dalje na istoku, duž reke Moriša, nastavljala Pomoriška vojna granica (sa sedištem komande u Aradu).

Na čelu ove dve nove granice u Ugarskoj, koje su se prostirale na uzanom prostoru duž ove dve pomenute reke bili su nemački oficiri, dok su niži činovi kao i militari (vojnici) bili iz "racke milicije".

Međutim, ostajao je drugi deo posla, a on se svodio na organizovanje pozadinskog prostora, koji je ustupljen bečkoj dvorskoj komori i ugarskim županijama čije plemstvo odmah nastoji da obnovi županijski sistem i feudalne odnose kakvi su vladali u onim delovima Ugarske koji su bili pošteđeni turske vladavine (kao što je bio severozapadni deo). Takav sistem je i

uspostavljen obnavljanjem Bačke i Bodroške županije, a stanovništvo ovih dveju županija pored spahijskih i komorskih obaveza naročito su opterećivali česti prolasci vojske, njeno izdržavanje i podvoz. Uz to je izbio i Rakocijev ustanak (1703) koji je inače malobrojno stanovništvo ovih županija još više smanjio.

Kako se svake godine smanjivao broj podanika u inače opusteloj zemlji, koja je vremenom zaparložena, sa mnogim napuštenim naseljima, gde se postojeći gradovi (Sombor, Kula, Segedin, Subotica, Senta, Kanjiža, ...) gotovo i nisu razlikovali od sela, Dvorska komora odlučuje da izvrši naseljavanje ove dve županije (i ne samo njih) i to čini tokom celog XVIII veka, što dovodi do bitnih promena sastava stanovništva. Za vreme turske vlasti i neposredno po oslobođanju Srema, Baranje, Bačke i Banata od Turaka, ove zemlje su bile naseljene gotovo samo Srbima, uz Bunjevce i Šokce. Odlaskom većeg broja Srba (usled gubljenja militarskog statusa i odlučnosti uvođenja županijskog sistema i feudalnih odnosa) najpre u Banat a potom u Novu Srbiju, (Rusiju) a zatim doseljavanjem Bunjevaca, Mađara, Čeha, Slovaka, Rusina i na kraju Nemaca kao iskusnih zanatlija i poljoprivrednika bitno se izmenio etnički sastav stanovništva.

Konačno učvršćivanje županijskog sistema kao i suštinska reorganizacija vojnih granica u Ugarskoj izvršena je sredinom XVIII veka, kada se razvojačuju Pomoriška i Potiska vojna granica (1751) a na njihovim prostorima formiraju se kao komorski privilegovani okruzi Potiski krunski distrikt (1751) sa Bečejom kao svojim središtem i Velikokikindski distrikt (1774) sa Velikom Kikindom kao središtem.

Veća naselja po Bačkoj dobijaju status komorske varoši (po prethodno ispunjenim uslovima) dok komorski podanici dobijaju prvi urbar (*Dispositio Trauniana*).

Za naselje Suboticu, zatim potonju varoš Suboticu (odnosno od 1743. komorsku varoš pod nazivom Sent Marija) posle stradanja i nevolja oko ratova sa Turcima, prolaskom velikih vojski, pomeranja granice, razvojačenja i raspuštanja vojnog šanca, separacije stanovništva i ukmećavanja, sledi i pomenuta migracija stanovništva.

Društvena struktura stanovništva (bez obzira na naciju) bila je sledeća: na vrhu piramide bilo je 1. plemstvo: a) duhovno - visoki crkveni velikodostojnici, b) svetovno - krupni feudalci, v) vojno - obično sa manjim imanjima dobijenim uz plemićke titule za zasluge u ratu protiv Turaka (oni žive na svojim posedima), 2. građanstvo: a) trgovci, b) zanatlije, v) činovnici, g) militari (vojnici) - oni čine u najvećem broju stanovnike gradova pored manjeg broja plemića i na kraju su 3. kmetovi (zavisni seljaci) koji žive na posedima feudalaca.

Što se pak privrede tiče, ona postepeno napreduje, potiskuje se tradicionalno stočarstvo i sve više se prelazi na zamljoradnju (dvolpoljni sistem zamenjuje tropoljni, obaveznost plodoreda, uređivanje atara, sređivanje zemljišnih i posedovnih odnosa ...).

Zanati kojima se u tursko doba i neposredno po oslobađanju od Turaka bave seljaci u subotičkom naselju bili su dopuna njihovih svakodnevnih poslova. Proizvodilo se za svoje potrebe i potrebe naselja. Vrlo mali broj ljudi je živio samo od zanata, a oni malobrojni koji su se bavili zanatima morali su da se bave i drugim zanimanjima - stočarstvom, zemljoradnjom ili vinogradarstvom da bi preživeli.

Već sredinom, a naročito krajem XVIII veka, zanatlije su se čvrsto utkale u tkivo komorske varoši Subotice udahnjujući joj svež dah, toliko neophodan za bolji i udobniji život. Sa takvim razvojem varoši i njenim privrednim usponom upoznaje nas sadržaj ove knjige.

Zoran Veljanović

ZANATSTVO U SUBOTICI

**krajem XVII i potkraj XVIII veka
(1686-1779)**

GAŠPAR ULMER

Subotica u vreme Potiskoe vojne granice, 1686-1743

I Osvrt na opšte prilike

Podataka za otkrivanje ovdašnjih društvenih prilika u vreme kad je pukovnik Kohari sa svojim mađarskim pukom u sastavu austrijske armije, 19. septembra 1686. godine, zauzeo Suboticu nema dovoljno.(1) Nisu nam takođe poznate ni okolnosti, niti druge činjenice pod kojima je Kohari oslobodio naš grad od stopedesetogodišnje turske vladavine. Hroničar je, međutim, zabeležio detalj da je epidemija, koja je tada harala u vojsci zbog loših uslova pokosila više života, nego što ih je stradalo u ratovima protiv Turske.(2) Oko hiljadu ljudi, uglavnom Srba, koji su živeli u gradu bili su ugroženi s jedne strane teškim uslovima života, a s druge strane zahtevima vojske za novčanim i naturalnim davanjima.(3) Svi su se oni borili za goli opstanak.

Izvesne pojedinosti su ipak poznate. Sledeće godine, 1687., usledilo je veće doseljavanje bunjevačkog življa.(4) Zbog čestih upada Turaka, život u gradu je bio veoma nesiguran.(5) Turci su u gradu boravili još i 1692. godine.(6) Njihova nesigurnost i život od danas do sutra, trajao je sve do 11. septembra 1697. godine. Tada je princ Eugen Savojski velikom pobedom nad turskom vojskom kod Sente, konačno oslobodio u celosti ovu teritoriju od osmanlija. Posle odlaska sa ratišta, njegova vojska je logorovala na istočnoj obali jezera Palić, o čemu postoji zapis, najstarija rukopisna karta, koja predstavlja istočni deo gradskog atara i spomenuto jezero.(7)

Privredna delatnost je polako oživljavala. Najbliža teritorija oko grada i to prvenstveno južni i zapadni deo, počela se pretvarati u plodne oranice. Preostali deo gradskog atara poslužio je za stočarstvo, najglavnije zanimanje stanovništva.

Sređivanju privrednih prilika u gradu doprinele su i komisije imenovane od strane vrhovne vlasti, sa zadatkom da sprovedu organizaciju političkog i privrednog života na neoakvističkoj teritoriji. Treba spomenuti komisiju iz novembra 1700. (8) i juna 1702. godine (9), koja je našem gradu dodelila dvanaest pustara. One su, osim Tompe i Zobnatice, ostale u sastavu teritorija i umnogome su doprinele kasnijem privrednom razvoju grada. Da li je ta dodela usledila kao nagrada stanovništvu za njegove ratne zasluge, ili je pak namera komisije bila da oformi administrativni centar za stanovnike (koji su već bili učvrstili svoja staništa na navedenim pustarama), dosadašnjim istorijskim podacima ne može se dovoljno osvetliti. Može se samo pretpostaviti da su obe komponente bile značajne.

Nadu i pretpostavku žitelja da će sada uslediti normalniji uslovi života, a time i započeti zanatstvo, osujetio je Rakocijev ustanak, koji je trajao od 1703. do 1711. godine. Tada se većina stanovništva razbežala i privremeno odselila u južnije krajeve, a normalan život u gradu je bio u celosti paralizovan.

Posle Rakocijevog ustanka 1711. godine, život u gradu poprima ustaljeni tok, o čemu svedoče popisi iz 1715. i 1720. godine (10), kao i razrez ratnog poreza u Potiskoj vojnoj granici 1736. godine, koji sveddoči da je Subotica tada bila najjači privredni centar na području južne Ugarske.(11)

!!!!!! Ovde ide faksimil br. 1. - veduta iz 1697. - zauzima celu stranu.

II Zanatstvo

Subotica je bila zanatski i trgovački centar u sastavu Potiske vojne granice, svojim zanatstvom, naročito do završetka prve decenije XVIII veka, obzirom na svoje ekonomske mogućnosti i kulturne zahteve, usmerena prvenstveno na obezbeđivanje osnovnih životnih potreba: vode i hrane.

Posebno umeće (kao i danas), za došljake brđane predstavljalo je **kopanje bunara**. To je tada, kada su se ljudi uveliko bavili nomadskim stočarstvom bilo značajno kako za stoku, tako i za čoveka, s obzirom na činjenicu da u Subotici nije bilo prirodnih izvora vode. Bunari su tada u ovim krajevima bili obloženi drvetom, a ne ciglama, kako bismo eventualno mogli pretpostaviti.(12) Dubina istih je zavisila od lokacije (dolina, uzvišeniji teren) gde su se kopali. Kopanje bunara iziskuje poseban fizički napor, a to umeće je malo njih posedovalo. Ipak, kopanje istih nikad nije bilo priznato kao posebna vrsta zanatstva.

Zanatlije koje su se dugo borile za svoju afirmaciju, a stekle svoj cehovski status tek u drugoj polovini XIX veka, bili su: **mlinari - tesari**. Oni su bili poznati, kako kasnije saznajemo, još iz vremena turske vladavine. Svojom udubljenom sekirom znali su da naprave sav kućni nameštaj od drveta, mrtvačke sanduke, mostove preko rova i močvara, sve delove kola i saonica. Premda su te spretno zanatlije bile tada jedine drvodelje, dakle tesari, stolari i kolari, ipak im je glavno zanimanje bila izgradnja mlinova (suvača i potočara), čiji su svi delovi, pa i zupčanici, bili od drveta. Oni su umeli da grade nasipe i nivelišu korita potoka i reka, kako bi što više vode usmerili na svoju vodenicu. Poznavali su vetrove i koristili ih za pokretanje svojih vetrenjača.(13) Te spretno drvodelje opsluživale su, održavale, popravljale i izgradile subotičke mlinove u periodu Potiske vojne granice.

Još u to vreme došlo je do graničnih razmirica između Segedina i Subotice, tj. do spora vođenog između Mikloša Karasija (Karaszi Miklos), segedinskog glavnog beležnika, feudalnog gospodara sela Horgoš s jedne strane i grada Subotice s druge, koji se završio tek 1838. godine.(14) Kao dokazni materijal u prilog Subotičana izrađena je 1810. godine rukopisna karta o spornom terenu na kojoj je, između ostalog, nacrtana lokacija vodenice u vlasništvu porodice Vojnić. U legendi ove karte se navodi da je ta vodenica postojala još pre oslobođenja grada od Turaka, dakle i u periodu Vojne granice. U istoj legendi spominje se i vodenica porodice Jaramazović, ali se ne navodi vreme njenog nastanka.(15)

Spomenuli smo jedini izvor o vodenicama porodica Vojnić i Jaramazović u kojima su sigurno bili zaposleni mlinari, oposobljeni da osiguraju neometano mlevenje i da stručno inervenišu u slučaju nepredviđenog kvara.

Osim u vodenicama, mlinarski radnici su radili pretežno u suvačama. Jedna suvača se spominje već 1692. godine kada je pet žena iz Subotice krenulo u "jedan hitac" udaljen mlin.(16) Pretpostavljamo da su žene tada pošle u obližnju suvaču (17), jer jedva da je tada u gradu bilo vode sa nagibom pogodnim za izgradnju vodenice. Spomenutim mlinom, rukovao je barem jedan mlinar - tesar.

Posle Rakocijevog ustanka, počeo je ekonomski razvoj grada, tako da je 1720. godine, prilikom opšteg popisa u zemlji, u Subotici boravilo najmanje sedam mlinarskih radnika - zanatlija. U navedenom popisu se spominje sedam suvača u gradu, čija je pojedinačna godišnja zarada procenjena na 17 f., dakle ukupna dobit je bila 119 f.

U navedenom popisu se spominje i osmi mlin, koji je, međutim, izgoreo u celosti.(18) Već pri prvom upoznavanju sa strukom mlinara i mlinova, naišli smo na požar u mlinu. Mlinari tada nisu znali ono što je danas zapisano u svakom mlinarskom priručniku, odn. uxbeniku. Naime, čim se u jednom kubnom metru vazduha razdeli više od 20 grama prašine od brašna, postoji opasnost od eksplozije, nastale usled trenja pri mlevenju žita.(19) Isisavanje i otklanjanje opasne prašine iz vazduha onda još nije bilo poznato.

Podacima koji bi mogli da ukažu na kapacitet ovih mlinova ne raspolažemo, ali se može pretpostaviti da su postojeći mlinovi morali da zadovoljavaju potrebe stanovništva, jer se prevoz žitarica u susedna mesta, ili čak u vodenice na Dunavu i Tisi, obzirom na nesigurna vremena, loše puteve, nedostatak stoke za vuču, teško mogao ostvariti. Nije isključeno da je tada često bilo takvih slučajeva. Na susednim pustarama je bilo mlinova i mlinarskih zanatlija, mnogo Bunjevaca, koji su živeći u porodičnim zajednicama retko imali dodira sa gradom, često samo prilikom održavanja godišnjih vašara. Popis iz 1720. godine verovatno nije obuhvatio sve mlinove, pa prema tome ni sve mlinare - tesare na velikom prostranstvu subotičkog atara.

Pored mlinara zaposlenih u subotičkim suvačama i vodenicama, valja spomenuti i mlinara koji je opsluživao subotičku vetrenjaču (sa osam krila), koja je postojala za vreme Vojne granice, ali koja je, nažalost, izgorela.(20)

U spomenutom popisu iz 1720. godine nailazimo na još desetak zanatlija, koji su kao subotički militari služili u pešadiji. Njihova imena, kako ćemo videti, nisu uvek bila poznata popisivačima, a možda ni sami, osim za svoje kršteno ime, za prezime nisu znali. Popisivač je umesto njihovih prezimena navodio njihov zanat, ili u određenom slučaju, etničku pripadnost. U popisu su spomenuti **KROJAČI**:

- kaplar - Vuk Josić - bez nekretnina,
- Stipan Petrov - bez nekretnina,
- Branko Terzija - posedovao je vinograd i
- Ignjat Terzija - bez nekretnina.

U ono vreme je krojački zanat bio mnogo naporniji nego danas, jer šivaćih mašina nije bilo.(21) Kakvim koncem i sa koliko vrsta igala su tadašnje terzije - krojači raspolagali, ne znamo, ali se sa sigurnošću može pretpostaviti da su morali zadovoljavati zahteve oficira, pa i običnih militara bez činova.

Prethodno važi i za **KRZNARE - JURČIJE**, kojih je 1720. godine bilo troje:

- Cvijo Tikvić - bez nekretnina,
- Stipan Jurčija - raspolagao je oranicom, livadom i vinogradom
- Ilija Jurčija - bez nekretnina.

Moramo pretpostaviti da su tadašnje ćurčije umele da štave sirovu kožu koja se inače ne bi mogla obraditi, a zna se da se tada odećom od kože oblačila većina stanovništva, pogotovo u zimskim danima.

Od ostalih zanatlija u popisu su spomenuti:

- **mesar**, kaplar - Ilija Kasapin, bez nekretnina. Pomenuti je radio u gradskoj gostioni i mesarnici koja se spominje u 12. tački primedaba u popisu iz 1720. godine.(22)

- **kovač** - Simon Kovač, bez nekretnina i
- **tesar** - kaplar, Prodan Rac, takođe bez nekretnina.(23)

Time smo iscrpeli sve nama poznate izvore koji sadrže podatke o zanatlijama u Subotičkom šancu za vreme Potiske vojne granice. Ti podaci, međutim, sežu samo do 1720. godine, te ne pružaju potpunu sliku o zanatstvu za period koji se završava sa 1743. godinom, kada je Subotica dobila status civilnog grada, odnosno komorske varoši pod imenom Sent Marija.

Od 1720. godine počinje intenzivan ekonomski napredak stanovništva grada i Subotica postaje najjači privredni centar u Potiskoj vojnoj granici (o čemu svedoči spomenuti razrez poreza iz 1736. godine (24)). Kako smo spomenuli, Vojno-graničarska uprava se u Subotici *de iure* ukida 1743. godine, ali *de facto* ne, jer je posle 1743. godine trebalo srediti odnose sa Bačbodroškom županijom u koju je grad bio inkorporisan, u prvom redu u vezi sa novim razrezom poreza, koji nije mogao biti sproveden zbog namere Srba da se odsele, smatrajući da su im poveljom iz 1743. godine, uskraćena osnovna građanska prava. Ta akcija oko odlaska Srba trajala je sve do proleća 1747. godine, kada je većina Srba napustila Suboticu i kada se tek mogao uspostaviti novi političko-upravni poredak u gradu na osnovu spomenute povelje i ugovora sklopljenog sa Ugarskom dvorskom komorom u Požunu 28. juna 1743. godine.(25)

Ekonomski razvitak, dakle, dobija svoj puni zamah tek 1747. godine, te prema tome i zanatstvo, a potvrdu o realnom stanju zanatstva u periodu Potiske vojne granice pružaju nam zanatlije evidentirane u popisu iz 1748. godine.(26)

Zanatlije u ovim krajevima, kao i one u Subotici imale su skromne prihode, što se daje zaključiti iz izjave date popisivačima.

Naime, u tački 13 *Primedaba - observationes* - spomenutog popisa iz 1720. godine, čitamo: "Zanatlije navedene u rubrikama pod zakletvom su izjavile da nemaju godišnje nikakvih čistih prihoda, niti su u stanju da zanatom zarade za svakodnevni hleb. Inače, nikakvim drugim dobrima ne raspolažu". (*Oppifices in rubricis conotati juramentaliter fassi se nullum emolentum annuatim uno nec victum ljuotidianum ex opifficio acljuirere posse Coeterum nullis aliis beneficiis gaudent.*) Ova poslednja rečenica ne odgovara stvarnosti u celosti, budući da je krojač Branko Terzija raspolagao vinogradom, a krznar Stipan Jurčija oranicom, livadom i vinogradom.

ZANATSTVO ZA VREME KRALJEVSKE - PRIVILEGOVANE

KOMORSKE VAROŠI S E N T M A R I J A

(1743-1779)

Sticanje civilnog statusa nije u prvim godinama mnogo uticalo na razvoj privrednih odnosa u gradu, pa ni na samu zanatsku delatnost. Štaviše, usledilo je smanjenje broja zanatlija u gradu uglavnom odlaskom Srba. Svakako da ni tadašnje trogodišnje razmirice (1743-1746) između katoličkog i pravoslavnog življa, koje je ostalo u gradu, nisu povoljno uticale na razvoj privrednih snaga u gradu, pa prema tome ni na zanatstvo.

U većitom ugovoru, sklopljenom u Požunu 28. juna 1743. godine, između predstavnika grada i Ugarske komore, nije izostavljen pomen zanatstva.(27)

- Peto poglavlje glasi: "Dozvoljava se da usledi dolaženje različitih zanatlija i cehova na područje gore spomenutih stanovnika (28);

- Jedanaesto: Magistrat je obavezan da nadzire radionice zanatlija kao i da vodi brigu o tome da mere za tečnost i čvrsta tela koje važe u Kraljevstvu budu ujednačene prema zakonima;

- Osamnaesto: Dozvoljava se napred pomenutim stanovnicima u ugovoru izgradnja i održavanje suvih mlinova,

- Devetnaesto: Omogućava se... stanovnicima izgradnja zgrada za pečenje rakije."

U tački, pod rednim brojem 21, Novog ugovora između grada i Komore iz 1749. godine čitamo (29): "...u crkvi redovnika, kao i u njihovoj župi, čuvaju se zastave zanatlija (cehova); prilikom svečanih povorki zanatlije su obavezne, pod pretnjom kazne da učestvuju sa svojim zastavama."

Dakle, u osnovnim dokumentima koji će regulisati životne uslove u predstojećem građanskom društvu grada, naznačen je određeni odnos između nadležne Komore grada kao povlašćenog subjekta, ali ni izdaleka dovoljno iscrpan za regulisanje zanatskih delatnosti u novoj varoši.

Kao dopunu, svakako moramo spomenuti odluku Magistrata grada Subotice, donetu odmah na početku ovog perioda (30. XII 1744. godine), po kojoj je stranim zanatlijama zabranjeno da potajno vrše svoj zanat po kućama. Dozvoljen im je rad jedino kod ovdašnjih majstora. (Ne mehanici oculte per domos nisi apud magistros hujates suam artem exerceant).(30) Zanatstvo će naći korene svog razvitka u celokupnoj narodnoj privredi ovog podneblja i interesima, odnosno zahtevima stanovništva.

1. Zanatlije prehrambene struke

a. mesari

U prvom poglavlju našeg istorijskog sagledavanja puteva razvitka zanatske delatnosti bavili smo se mlinovima, smatrajući da su oni presudno delovali na zadovoljavanje osnovnih životnih potreba - prehrane. Ovom prilikom daćemo prednost **mesarima** (i mesarnicama).

Magistrat je raspolagao mesarnicama u gradu kojima su upravljali tzv. *iudices macellorum* - birovi mesarnica (nadzornici mesarnica) koje ćemo u daljem tekstu zvati mesarima. U svakoj mesarnici bila su postavljena dva mesara od kojih je jedan vršio funkciju nakupca.(64) Mesarima su bili podređeni *laniones* - mesari od struke, dakle zanatlije, koje ćemo u daljem tekstu, za razliku od mesara, nazvati kasapima. Pored navedenih osoba, svakoj mesarnici je bio dodeljen barem jedan gonič - *impulsor*, koji je kupljenu stoku sa gradskih pašnjaka (što je bio čest slučaj), terao u grad na klanje.

Gradska uprava je samostalno ekonomisala. Raspolagala je velikim kompleksima nekretnina, zgradama, gostionicama u gradu i na pustarama, većim skladištima - žitaricama i svih poljoprivrednih proizvoda, većim skladištima sa svakojakim tadašnjim poljoprivrednim alatom, oruđima, kolima... do jednostavnih eksera, kao i vlastitim stočnim fondom iz kojeg se mesarnica snabdevala i bila u mogućnosti, kako ćemo kasnije videti da uz srazmerno niske cene snabdeva stanovništvo mesom.

Kako smo spomenuli, 1720. godine je postojao samo jedan kasapin u gradu, te pretpostavljamo da je radila samo jedna mesarnica, ali se 1746. godine spominju već dva mesara, dva kasapina i dva goniča, te su verovatno tada postojale već dve mesarnice.(31) To potvrđuje postavljanje dva mesara, jednog u unutrašnjoj (*interior*), a drugog u spoljašnjoj (*exterior*) mesarnici. Obe su se nalazile na glavnom trgu.(32)

Prvog maja 1763. godine, ukazala se potreba za proširenjem mesarskih delatnosti, sigurno zbog povećanja broja stanovnika. Magistrat je tada sklopio ugovor sa Markom Vuićem u vezi sa otvaranjem treće mesarnice u gradu, po kojem je Vuić obavezan da kupuje stoku za gotov novac, dakle, neće se snabdevati iz stočnog fonda grada, a meso će morati prodavati po cenama limitiranim od strane Bačbodroške županije. Iz daljeg teksta ugovora još sledi:

- - Da svi prihodi od ove mesarnice pripadaju zakupcu Vuiću;
- - Ugovor se sklapa na dve godine i zakupac je obavezan da svake godine u ratama uplati na ime zakupnine i opštinsku blagajnu 300 f.;
- - Ako zakupac po završetku druge godine namerava i dalje da drži u zakupu mesarnicu, platiće godišnje 355.f. takođe u ratama;
- - Ukoliko zakupac odustaje od zanata, grad će od njega putem procene otkupiti sav mesarski alat;
- - Zakupac se obavezuje da neće primiti stoku umesto poreza (33), da neće klati bolesnu ili već uginulu stoku i
- - Za svaki prestup po prethodnoj tački zakupac će biti kažnjen sa 12 f.(34)

Polovinom januara 1775. godine, Gradska opština, zbog čestih neprilika, o čemu će kasnije još biti pomena, počela je da razmatra predlog o izdavanju u zakup prve i druge gradske mesarnice.⁽³⁵⁾ To je i usledilo 20. marta iste godine kada je Magistrat sklopio ugovor sa Jovanom Jankovićem, Franjom (Franciscus) i Josipom (Josephus) Rodlom, kasapinima iz Segedina, kojima je izdao dve gradske mesarnice na trgu u zakup na tri godine i to od 19. aprila 1775. do 19. aprila 1778. godine za 500 forinti godišnje. Iznos mogu uplatiti u ratama u gradsku blagajnu pod sledećim uslovima:

1. Opština ustupa zakupcima teren - pašnjak u @edniku, koji je do sada bio u posedu pokojne udovice Halač (Halacs) bez obaveze ikakvih feudalnih davanja dok traje arenda (zakup), s tim što će grad tamo iskopati bunar, a ukoliko im se ukaže prilika mogu da koriste pašnjak pored žile Kireš, odakle mogu i da prodaju stoku, ali ne i da je zakolju izvan Subotice;

2. Opština će zakupcima ustupiti kuću nasleđenu od Cvijanovih, ili pak neku drugu sa štalom, koja može da primi tri ili četiri konja, takođe bez opterećenja davanja;

3. Zakupci su obavezni da tokom trajanja zakupa kolju zdravu i uhranjenu stoku i da snabdevaju stanovništvo svim vrstama mesa.⁽³⁶⁾

Već krajem avgusta meseca, zakupci su došli u sukob sa Magistratom. Naime, kupili su bure vina koje su u nedelju preneli kolima i smestili u vlastiti podrum. Pošto nedeljom, po gradskom statutu, nije bilo dozvoljeno upregnuti konja i vršiti prevoz, Magistrat im je izrekao novčanu kaznu od jednog zlatnika.⁽³⁷⁾

Grad je smanjio zakupcima zakup sa 50 f. jer nije udovoljio obavezi da iskopa bunar u @edniku kako je bilo dogovoreno, odnosno predviđeno u 1. tački navedenog ugovora.⁽³⁸⁾ Posle isteka spomenute zakupnine, sklopljen je 19. aprila 1778. godine novi ugovor, kojim su obe mesnice opet bile izdate u zakup Jovanu Jankoviću i Mihalju Erdegu (Ördög Mihály) pod istim uslovima kao i prvi put, tj. 1775. godine.⁽³⁹⁾ Braća Rodl su, dakle, ostala.

U vezi sa mesarnicama, spomenućemo još i to da je 1775. godine izvršena adaptacija jedne mesarnice čiji su troškovi iznosili 57.f.⁽⁴⁰⁾

Prihode treće mesarnice, koja nije bila izdata u zakup, Magistrat je 1776. godine poklonio fondu za izgradnju katoličke crkve ⁽⁴¹⁾, a dve godine kasnije, tj. 6. juna 1778., isti prihod je Magistrat dodelio pravoslavnoj crkvenoj opštini za izgradnju nove pravoslavne crkve.⁽⁴²⁾

Osim navedenih, ne raspolažemo drugim podacima o mesarnicama u periodu kada je Subotica uživala status komorske varoši. Prema nacrtu rukopisne karte iz 1838. godine, može se pretpostaviti da su mesarnice bile manje zgrade sa okruglim nastrešnicama i krovom od trske.(43) Da li su pored mesara tada već postojale medenice, odnosno ledenice, ne može se tvrditi niti poricati, jer arhivski izvori o tome ne govore. Postoji sumnja, jer se 1. tačkom uputstva Magistrata iz 1785. godine pozivaju mesari da pokvareno meso bez nadzora ne bacaju.(44) Iz toga zaključujemo da je pokvarenog mesa bilo, što ne bi bio slučaj da je bilo medenica (ledenica).

Pošto su *iudices mascelanorum* (45) - birovi mesarnica - **mesari** - igrali važnu ulogu u snabdevanju stanovništva mesom, smatramo potrebnim da o njima pružimo čitaocu šire objašnjenje. U 1746. godini nailazimo na dva mesara: Petra Jakočevića i Jovana Cvijanova, čija je godišnja plata iznosila 70 f.(46) Tri godine kasnije, kao komesari u gradu rade Nikola Bernić i Ilija Poljaković, čije su godišnje plate iznosile samo 22. f.(47) Objašnjenje takvog zamašnog smanjenja godišnje plate tumačimo pretpostavkom da su mesari imali svoje ilegalne zarade. Sigurno je to da Bernić i Poljaković ne bi pristali da rade za tu platu i godinu dana vrše tu funkciju. Već sledeće godine, 1750. meseca marta, Magistrat na njihova mesta postavlja Martina Sučića i Bonaventuru Cvijanova sa istom platom, ali sa obavezom polaganja zakletve da će savesno udovoljavati svojim obavezama i da će po završetku mandata podneti obračun.(48)

Na novu promenu osoblja u mesarama nailazimo tek 1758. godine, kada su postavljeni Josip Vukmanov i Franjo Perčić (49), a na istoj sednici, pod sledećom tačkom dnevnog reda, Magistrat je doneo odluku da će svake godine postavljati nove mesare.

Obrazloženje za ovo nalazimo u uputstvu za mesare doneto na sednici Magistrata 17. marta 1758. godine, koje u prevodu glasi:

1. Pokvareno meso se bez prethodnog znanja gospode iz Magistrata ne sme baciti(50);
2. Pri prodaji stoke sa slomljenom nogom, od čega se meso može pokvariti, isto se pripisuje vlasniku, a ne mesaru;
3. Jednoglasno je odlučeno da se ubuduće od stoke 10 funti loja ostavlja mesaru, a višak od toga prodaje davaocu stoke;

4. Od stoke se ostavlja mesaru slezina, iznutrice i koža nogu, u narodu zvana "bakoš" (51);

5. Od 100 funti izdvojiće se 5 funti za potrebe kosača (52);

6. Zajedno sa mesom treba izmeriti (raspodeliti) jezik, srce, xigericu i tzv. kron-flajš (Kronfleisch) (53);

7. Glava, xigerica, pluća i srce zaklane ovce vraćaju se vlasniku;

8. Stomak, noge i creva koja narod zove buraga, pripadaju vlasniku;

9. Funta loja ima uvek duplu vrednost u odnosu na meso (54);

10. Bolesna stoka i ona koju kasapin neće da zakolje ne prima se;

11. Stari dugovi imaju da se naplate i treba paziti kome će se dati meso na veresiju; dug zaboravnih kupaca imaju da podmire mesari;

12. Stoku koju građani duguju treba vratiti u roku od 15 dana, a nesavesni dužnici koji duguju 100 funti mesa, obavezni su da prodaju stoku;

13. Dugove kasapina i goniča, dužan je da podmiri mesar (55);

14. Mesar je obavezan zabeležiti ime prodavca stoke, kao i kome je prodao i koliko loja (56).

Iz celog sadržaja uputstva sledi da služba mesara tada nije bila regulisana. Naročiti problem predstavljala je veresija. Potraživanja mesara su narasla. Sami nisu bili u stanju da reše problem, a pošto je zapravo bio u pitanju opštinski novac, to je Magistrat na svojoj sednici od 26. februara doneo odluku po kojoj se svi dugovi iz vremena pre 1760. godine moraju naplatiti, makar i prinudnim putem. Ukoliko dužnik ne raspolaže gotovinom, neka mu se zapleni stoka ili nekretnina, a ukoliko ništa ne poseduje, a sposoban je za vojnu službu, treba ga predati vojsci.(57) U martu 1760. subotički mesari su Tadija Tokić i Franjo Gabrić.(58) U 1762. godini spominju se mesari Marko Vujić i Ilija Bačić, koji se nisu držali ugovora sklopljenim sa

Magistratom, zbog čega su bili smenjeni, a na njihovo mesto postavljeni Franjo Gabrić i Petar Vojnić.(59)

Iste godine se u Subotici ukazao manjak stoke za klanje i sve veća potražnja za kvalitetnim mesom, pa je Magistrat preduzeo korake radi nabavke stoke u Banatu. Uputio je mesara Franju Gabrića sa jednim kasapinom i dvojicom goniča u Banat, dajući im 500 f. radi nabavke kvalitetne stoke. Istovremeno je Magistrat izdao naredbu da se ubuduće meso ne sme prodavati na veresiju.(60) Ishod ove mesarske misije nije nam poznat, ali smo mogli konstatovati da je mesar Ilija Kujunxić, koji je verovatno bio postavljen 1763. godine, opet prodao meso na veresiju (61), pa su u aprilu postavljeni novi mesari, i to u prvoj mesarnici Bono Cvijanov i Matija Vuković, u drugoj Jakov Kovačević, a u trećoj Ivan (Joannes) Stantić (62), na čija imena nailazimo i u februaru 1766. godine.(63)

U februaru 1768. godine, nailazimo na dva mesara u prvoj mesarnici: Tomu Kopunovića i Mihajla Crnjakovića, u drugoj isto dva: Stipana (Stephanus) Bernića i Josipa Peića, a trećoj samo Franju Gabrića. Svi imaju godišnju platu od 60 f. Novina je ovde u tome što su Mihajlo (Michael) Crnjaković iz prve i Josip Peić iz druge mesarnice kao mesari - nakupci, dobili još u naturi 10 požunskih merova ječma za konje.(64) Ovde smo prvi put naišli na funkciju nakupca, ali samo u prvoj i drugoj mesarnici.

Već sledeće 1769. godine, isto meseca februara, Magistrat postavlja nove mesare. U prvoj mesarnici Petra Kuntića i Matiju Mačkovića, u drugoj Bonu Gabrića i Jakoba Miljačkog, a u trećoj Tadiju Dianovića, verovatno sa prošlogodišnjom platom.(65) Dve godine kasnije, tj. 4. marta 1771. godine, usledila je opet promena; postavljeni su za mesare u prvoj mesarnici \uro (Georgius) Mamuzić i Mihajlo (Michael) Čović, u drugoj \erđ Temešvari (Temesvári György) i u trećoj Stanislav Jaramazović.(66)

Verovatno su još 1772. godine postavljeni za mesare Ivan (Joannes) Vidaković i Josip Stipić, koji su najpre od Magistrata bili tuženi zbog manjka od 500 f., a posle od strane Vlastelinskog suda, 15. februara 1773. godine oslobođeni, jer je bilo utvrđeno da su lopovi, pošto su noću obili bravu, ukrali iz mesarnice 500 f.(67)

Već 8. marta navedene 1773. godine, doneta je odluka Magistrata kojom se u prvoj mesarnici postavljaju za mesare Mihalj Lenard (Lénard Mihály) i Maća Mamuzić, u drugoj Luka Vojnić i Jovan Pačirac, a u trećoj Ilija Bačlija.(68)

Samo osamnaest dana kasnije, tj. 26. marta iste 1773. godine, nailazimo u pisanim analima na nove mesare u Subotici: \erđa Temešvarija (*Temesvári György*), Tomu Bošnjakovića i Stanislava Jaramazovića.(69) Kako smo napred naveli, prva i druga mesarnica izdate su 1775. godine u zakup segedinskim mesarima, dok je u trećoj, koju je gradska opština i nadalje držala u vlastitoj režiji, ostao meseca marta 1773. postavljeni mesar Ilija Bačlija sve do svoje smrti. Tada je na njegovo mesto, marta 1777. godine, imenovan Matija Bajić (*Baich*) sa uobičajenom platom od 60 f.(70)

Stalna promena mesara u subotičkim mesarnicama (u roku od trideset nepunih godina (1746-1777) oko četrdeset i pet mesara), jasno svedoči da gradski oci nisu bili u stanju da regulišu i nadziru tu zanatsku delatnost, koja je bila tako značajna za subotičko stanovništvo. Smatramo da svakako ima mesta pretpostavci da je funkcija mesara bila unosnija od funkcije samih kasapa - zanatlija, koji su, *de facto*, upražnjavali mesarsku zanatsku delatnost, ali su bili potčinjeni mesarima koji su imali nama danas nepoznate izvore prihoda (verovatno neregularne). Ili Magistrat nije mogao tome stati na put, ili su neki članovi Magistrata i sami bili umešani u ovaj posao, (zbog čega su usledila ta česta postavljanja). To pak nije bio slučaj kod **kasapa**.

Već 1745. godine, nailazimo na imena kasapa Franca Helera i Jovana Divjaka (*Diviak*), čija je godišnja plata iznosila 50 f. i u naturi 20 funti loja (71), a koji se spominju i u analima iz 1746. godine sa istom platom (72) kao i 1747. godine (73).

U januaru 1749. godine spominje se opet kasapin Franc Heler, kome je povećana plata na 60 f, ali smanjena količina loja od 20 na 10 funti, dok je drugom kasapinu, Andriji Vojniću, određeno samo 50 f, na ime godišnje plate i 10 funti loja.(74) U desetomesečnom obračunu od 10. aprila 1748. do 20. februara 1749. godine, kod mesara Ilije Poljakovića nailazimo na kasapina Franca Helera sa godišnjom platom od 52 f. a u obračunu Nikole Bernića na kasapina Barišu Francagu, sa godišnjom platom od 51. f.(75)

Dana 3. septembra 1753. godine, spominje se oženjeni Jovan Slaninković, koji je imao vanbračnu vezu sa Anom, suprugom Janoša NJura (*Nyur János*), pa je zbog toga od Magistrata osuđen na 24 f. kazne.(76) Trinaestog februara 1755. godine, Magistrat je primio u radni odnos kasapina Jovana (*Joanes*) Simonidesa iz mesta Zarnoca, županija Barš.(77) Bio je prvi strani kasapin čije je poreklo navedeno u odluci Magistrata kojom je postavljen za kasapina.

Osam godina kasnije, tj. 4. marta 1763. godine, Magistrat postavlja za kasapina Ivana Šefčika sa prošlogodišnjom platom.(78)

Tek 12. marta 1764. godine, kada se Jakob Sarić sam preporučuje za kasapina, Magistrat ga preuzima sa uobičajenom platom. (79) Te godine se upoznajemo i sa vrednošću alata kasapina koja je bila procenjena na 88. f. (44 denariusus).(80) Nažalost, u izvornom dokumentu alat nije specificiran, ali svakako premašuje vrednost jednogodišnje plate kasapina.

U popisu stanovnika Subotice iz 1765. godine, pronalazimo svega jednog kasapina, i to Mihaela Cidlera (*Michael Czidler*).(81) Dana 20. februara 1769. godine, Magistrat postavlja u prvoj mesarnici kasape Mihaela Cidlera i njegovog sina Antala (*Antal*) sa postojećom platom; u drugoj mesarnici postavlja Jovana Savića sa godišnjom platom od 50. f. u gotovom, jednim centnerom mesa i 10 funti loja, a za pomoćnicu mu dodeljuje izvesnu M. Klaru, sa godišnjom platom od 10 f. (82), dok u trećoj mesarnici postavlja Jakoba Čakića sa Andrijom Šefčikom, sa pojedinačnom godišnjom platom od 35 f, jednim centnerom mesa i 10 funti loja.(83)

U opštem popisu zanatlija u Subotici iz 1771. godine spominje se pet kasapa:

- Mihael Cidler (*Michael Czidler*), koji je stekao stručnost 18. februara 1738. godine;

- Antal Cidler (*Antonius Czidler*) - učio zanat kod oca u Subotici;

- Ivan Ševčik (*Joannes Sevcsik*), stekao stručnost 18. februara 1759. godine, u mestu Ban (*Baan*), županija Trenčien, današnja Slovačka;

- Andrija Ševčik (*Andreas Sevcsik*), stekao stručnost 5. marta 1764. godine, isto u mestu Ban i

- Jakob Čakić (*Jacobus Tyakich*), koji je učio zanat u Subotici.(84)

Mihael Cidler došao je, verovatno iz jedne nemačke pokrajine, dok su Ivan i Andrija Ševčik kako je rečeno, došli iz današnje Slovačke, odakle se krajem XVIII veka spustilo u naš grad više zanatlija i poljoprivrednih sezonskih radnika.

Čini se da kasapi, Cidler iz prve i Ševčik iz treće mesarnice, nisu bili zadovoljni svojim primanjima. Od Magistrata su tražili da im se od svake zaklane životinje ostavljaju creva, stomak, noge i nos, i to 15 krajcara za svaku zaklanu životinju, što im je odlukom Magistrata od 19. marta 1773. godine i odobreno, s tim da na kraju godine podnesu obračun.(85)

Pre izdavanja prve i druge mesarnice u zakup naišli smo 12. 3. 1774. godine, još na sledeće postavljenje kasapa od strane Magistrata i to u

I mesarnici Antuna Cidlera u

II mesarnici Ivana Kučere i Andrije (András) Ševčika, i u

III mesarnici Jakoba Čakića sa dečkom Čelikom.(86)

Isti kasapi se spominju i u popisu zanatlija iz 1775. godine, dakle tri godine pre svršetka perioda koji je predmet obrade.(87)

Na kraju ovog poglavlja treba spomenuti i nekoliko nepravilnosti koje su učinili članovi mesarskog zanata. Naime, 26. juna 1775. godine, Jakob Pankl i \erđ Šuhajda (Suhajda György), kalfe u mesarnicama izdatim u zakup, kažnjeni su od Magistrata, svaki sa po 6 f. zbog varanja na vagi prilikom prodaje mesa vojsci i gradskom agronomu, uz pretnju da će u ponovljenom slučaju biti oštrije kažnjeni.(88)

Dana 28. avgusta iste godine, Magistrat upozorava zakupce subotičkih mesara da su njihovi pomoćnici uhvaćeni u varanju prilikom merenja mesa; da ubuduće to ne čine, te da ne kupuju stoku i telad od pastira, jer će u protivnom biti prinuđeni da ponište postojeći ugovor.(89) Kalfa \erđ Šuhajda i njegov saradnik su 4. septembra 1775. godine, ponovo kažnjeni od Magistrata, zbog varanja na vagi, sa 6 f. i tom prilikom ih je Magistrat upozorio da će u sledećem slučaju primeniti telesne kazne.(90)

Čini se da pretnje Magistrata nisu pomogle ,jer već 2. decembra iste godine, kalfa Šuhajda biva ponovo zatečen u lažnom merenju mesa prodatog stacioniranoj vojsci. Magistrat ga je sada osudio na 15 udaraca batinom, a njegovog majstora na novčanu kaznu od 12 f. (91). Telesna kazna je, čini se, učinila svoje, jer ga u zapisniku više ne nalazimo na listi kažnjenih, a nije isključeno ni da se posle toga odselio iz Subotice.

Poslednji kasapi spomenuti u analima obrađenog perioda su Andrija Ševčik (Sevcsik András), koji je 1774. godine još bio zaposlen u drugoj mesarnici (izdatoj sledeće, 1775. godine. u zakup segedinskim mesarima) i Jakob Čakić, koji je prethodno radio u trećoj mesarnici.(92)

Iz izloženog sledi da su kasapi: Heler, Divjak, Ševčik, Cidler i Čakić, ili pak njihovi sinovi, duže vreme radili kao zanatlije - kasapi u Subotici, dok su ostali, kao B. Francaga, J. Slaninković, J. Simonides, J. Sarić i I. Kučera samo kraće vreme "razapeli svoj šator" u Subotici.

Nema nikakvih podataka o nekoj strukturnoj organizaciji kasapa. Ona će se pojaviti početkom 19. veka, kada se njihov broj umnožio usred porasta stanovnika. Svoje cehovske privilegije dobiće 1815. godine.(93)

Goniči - impulsos

Oni su bili postavljeni od strane Magistrata i dodeljeni mesarima sa zadatkom da doteraju stoku sa pašnjaka, od prodavca u grad i van njega, sa stočnih vašara, kao i iz udaljenih krajeva, pa iz susednog Banata (94) za potrebe mesarnica, radi snabdevanja stanovništva mesom. Oni su taj posao obavljali i na konju, što potvrđuje činjenicu da su pored plate primali i u naturi zob i seno za svoje konje. I o njima je Magistrat 1758. godine doneo odluku da se moraju svake godine menjati (95), što se u odnosu na mesare nije tako strogo sprovodilo.

Svakoj mesarnici bio je dodeljen jedan gonič, dok je 1777. godine treća mesarnica, koja nije bila izdata u zakup, raspolagala sa dvojicom goniča.(96)

Godišnja primanja goniča iznosila su 1745. godine 55 f. u novcu, 10 funti loja i 10 požunskih merova zobi sa pravom da konje hrane u gradskoj ekonomiji, kada nisu bili na putu. To je, tako ostalo sve do 1773. godine, kada je Magistrat povećao primanja goniča obezbeđujući im godišnje 72. f, pet komada koža (verovatno goveđih), 10 požunskih merova zobi i dvoja volovska kola sena.(97) Magistrat je svoju odluku obrazložio činjenicom da se stanovništvo množilo, a time i broj goniča.(98)

Mesarski proizvodi

Ne raspoložemo podacima o vrstama mesa, o raznim vrstama prerađenog mesa u salame, kobasice, itd. Neposredni arhivski izvori su nam pružili jedino po koji usamljeni podatak o mesu, loju, koži i jedan podatak o slanini. To su jedini proizvodi koje je mesar običavao unovčiti i koje nalazimo u obračunima podnetim Magistratu i o kojima će kasnije još biti reči.

Meso se kao jedan od glavnih artikala moralo brzo upotrebiti, jer neke druge mogućnosti konzerviranja, osim soljenja, i dimljenja, što se inače u domaćinstvima (onda kao i danas) praktikovalo, nisu nam poznate. Da je bilo i pokvarenog mesa, govori nam 1. tačka prethodno spomenutog uputstva mesarima iz 1758. godine.(99)

Stanovništvo je bilo snabdeveno svim vrstama mesa, što se očituje iz 3. tačke spomenutog ugovora sklopljenog 1775. godine, sa segedinskim mesarima.(100) Između aprila 1748. i februara 1749. godine je u Subotici zaklano 449. goveda, 559 ovaca i samo tri komada jagnjadi, iz čega proizilazi da se najviše trošilo goveđe meso.(101) U obračunima iz kojih smo crpeli ove podatke nije spomenuto klanje svinja, te moramo pretpostaviti da svinjarstvo onda još nije uzelo maha, a i da se kukuruz, kao glavna stočna hrana, prvenstveno za tov svinja, tada gajio samo u minimalnim količinama. Međutim, raspoložemo podatkom da je funta slanine u Subotici 1762. god, prodana za 7 denariusu (102), dakle klanje svinja je bilo uobičajeno, ali, verovatno, samo u domaćinstvima. Činjenica je i to da je slanina za 40% bila skuplja od goveđeg, odnosno ovčijeg mesa.

Meso se 1747. godine prodaje siromasima za 4 denariusu po funti.(103) Već 1749. godine nailazimo na podatak po kojem se meso prodato za 5 denariusu (104), a 1769. godine je za 350 funti mesa isplaćeno 17 forinti, iz čega sledi cena od oko 5 denariusu po funti.(105) Ta cena se do završetka perioda o kojem je reč nije znatno povećala. Ako uzmemo da je godišnja plata goniča stoke 1773. godine iznosila 72 forinte, proizilazi da je godišnje mogao da kupi 1400 funti, ili oko 700 kg. mesa.

Sledeći mesarski proizvod, danas skoro nepoznat, ali u tom periodu vrlo tražen i raznovrsno korišćen, jeste **loj** dobijen od ovčije i goveđe masnoće.

Loj se tada koristio kao naturalno platežno sredstvo, kao sirovina za pravljenje sapuna i sveća, te kao direktno sredstvo za osvetljenje domova.

Uz uobičajenu platu u novcu, kasapi su kao i goniči dobijali godišnje i određenu količinu loja.(106)

Cena loja iznosila je 8,9 i 10 denariusu po funti (107), dakle dvostruko više od cena mesa.

Dana 16. marta 1750. godine Magistrat je doneo odluku o načinu raspodele loja, dobijenog od tovljenih volova, građana i Opštini.(108) Dvanaest godina kasnije, kada se broj stanovnika već znatno povećao i potražnja za lojem kao sredstvom za osvetljenje znatno porasla, Magistrat je 26. marta 1762. godine naredio mesarima da se loj ne sme prodavati strancima.(109) Grad je imao tada oko devet hiljada stanovnika. Bogatiji slojevi građana su tada već koristili sveće, ali običan narod, i to velika većina, trošila je loj u svojim kućnim svetiljkama nazvanim od ovdašnjih stanovnika "fićulama". Petrolej za osvetljenje je tek 1859. godine postao trgovački artikal prvog reda.(110)

Subotički mesari su lojem snabdevali i sapunxije. U navedenom periodu u prvom redu sapunxiju, Ivana Svobodu, o kome će biti više govora prilikom obrade njegovog zanata.(111)

Loj je u sećanju današnje generacije ostao kao sredstvo za podmazivanje osovinama točkova kod seljačkih kola i za premazivanje seljačkog oruđa kao što je kosa, plug,...a najsiromašniji slojevi koristili su loj i u pripremanju jela.

Poslednji mesarski proizvod u ovom periodu predstavlja **sirova koža** od goveda i ovaca. Goveđa koža se npr. 1749. godine, prodavala za 3-3,9 f., ovčija za 45 denariususa, a jagnjeća za 30 denariususa, odnosno za 0,45 i 0,30 forinti. Od aprila 1748. i februara 1749. godine, dve tada postojeće mesarnice prodala su 430 kom. goveđih, 559 ovčijih i svega 9 kom. jagnječih koža.(112)

Kako je potražnja za kožom bila sve veća, to je Magistrat 26. marta 1762. godine, naredio mesarima da ne prodaju kožu bez njegove dozvole.(113)

Poznato je da je tada u ovim krajevima, pa i Subotici, bio zabranjen boravak Jevreja, što je bilo izričito napomenuto na osnovu 19. tačke ugovora iz 1749. godine sklopljenog sa Ugarskom komorom. Ipak su u grad dolazili siromašni trgovci Jevreji iz Baje, Pakša i Jankovca radi otkupa kože.(114) Tako je Magistrat 2. maja 1774. godine sklopio sporazum sa Salomanom Abrahamom, jevrejskim trgovcem iz Baje, po kojem će ovaj otkupiti kože iz tada već postojeće tri mesarnice, te da će platiti za jedan par volovskih koža 9 f. 36. kr, za par kravlje kože 8 f. 30 kr. i za par teleće kože 4 f.(115)

Od trećeg aprila 1775. godine raspolažemo sporazumom po kojem će spomenuti trgovac S. Abraham sa A. Leblom, takođe trgovcem iz Baje, otkupiti još raspoloživu kožu iz treće mesare

za 9 f. 45 kr. i 7 f. 30 kr. po paru. Sigurnosti radi trgovci su položili kao predujam, odn. kaparu 100 f.(116)

Drugog marta sledeće godine, Magistrat je sklopio ugovor sa Franjom Pašom, kojim se on obavezao da će otkupiti od grada volovske kože i kože bika za 10 f. 30 kr., kravlju kožu za 8. f. po paru i da će sav novac dati za izgradnju velike crkve, današnje katedrale.(117) Činjenica je da su u XVIII veku cene decenijama bile stabilne. Godine 1780. na ovim prostorima je jedna junica stajala između 10 i 17 f, vo 39 f, jagnje 75 denariusa, ovca 1 f. 50 kr. i krava 20 f. (118), iz čega sledi da je vrednost kože iznosila oko četvrtinu vrednosti stoke.

Spomenuti bajski trgovci S. Abraham i A. Lebl sklopili su ugovor sa zakupcima dveju subotičkih mesara, J. Jankovićem i M. Erdegom (Ördög) u vezi sa isporukom kože, dajući mesarima na ime kapare 200 f. Međutim, mesari su kože prodali nekim Srbima, koji su nju verovatno više platili, pa su se jevrejski trgovci žalili subotičkom Magistratu. Pred njim su se stranke 12. maja 1777. godine sporazumele, da će mesari predati trgovcima iz Baje kože u vrednosti primljene akontacije, tj. 200 f. (119)

Navedeno izlaganje nam svedoči da je koža bila traženi artikal i da je bila relativno skupa u odnosu na kapitalni proizvod, tj. meso.

O b r a č u n i

Mesarska delatnost je bila unosan posao za ljude (mesare, kasape i goniče) koji su tu delatnost obavljali.

Realnu sliku finansijskog efekta pojedine mesare ili pak svih zajedno, nismo u stanju da pružimo, jednostavno iz razloga što nismo uspeli da u izvornoj građi pronađemo potrebne podatke neophodne za sastavljanje tačnog obračuna. Prvenstveno nam nedostaje određena vrednost stoke kao osnovne sirovine za dobijanje mesarskih proizvoda.

Naišli smo na svega dva obračuna, i to mesara Nikole Bernića i Ilije Poljakovića, koji se odnose na period između aprila 1748. i februara 1749. godine iz kojih, međutim, nismo mogli

utvrditi tačan finansijski efekat pojedinih mesara. Obračune, tada zvane računi - rationes, prilažemo ovde u prevodu.

"Računi"

mesara (mesarskog nadzornika - macelli curatores) Nikole Bernića za 10 meseci, tj. od 10 aprila 1748. do 20. februara 1749. godine

%

Zaklana stoka	funti loja		for.	den.	for.	den.
143		komada zaklano				
124		kom. prodatih koža à 3 f.	372	-		
8		kom. prodatih koža à 3 f.	24	-		
6		kom. koža datih pride (ráadás)	-	-		
5		kom. koža neprotatih	-	-		
195		kom. zaklanih ovaca, sve su kože prodate za 45 denariusu	87	75		
		4 jagneće kože prodate à 25 den.	1	-	484	75
797		bilo ukupno od goveda i ovaca				
468		prodati za 8 den.	39	78		
50		prodatih za 9 den.	4	50		
279		prodatih za 10 den.	27	90		
		Iznutrica prodatih za	27	68	99	86
		svoga	584	61	584	61

Izdaci

iz mesarskih prohoda Nikole Bernića izneti kako sledi

Funti		for.	den.
mesa			
1	2	3	4
	Gotovina uplaćena u gradsku blagajnu	372	-
598	utrošila Opština à 5 denara što čini	29	90
274	prodatih vojsci u prolazu za à 5 den.	13	70
204	isporučeno za 4 den.; šteta po funti 1 den. čini	2	4
58	isporučeno vojsci u prolazu za dve krajcare, gubitak po funti 1 kr.	-	98
	Kupljena krava za 20 f. prodato meso za 15 f., oštećen za	5	-
	Na račun mesare nabavljeno uže i noževi	2	24
	Moja plata	22	-
	Plata kasapina Bariše Francage	51	-
	Plata goniča lure Hajkača (Hajkács)	56	-
	Iz prošle godine opterećen sa 346 funti mesa	17	-
155	Predato čuvaru zatvora Stipanu (Stephanus) Kovaču à 5 den.	7	75
100	Opštinskom kočijašu à 5 den.	5	-
	svega	584	61

Ukupni prihodi 584 f. 61 den.

Ukupni izdaci 584 f. 61 den.

To beše tadašnji način obračunavanja mesara. Na ime prihoda iskazana je vrednost prodate kože i loja, a kod izdataka nalazimo vrednost prodatog mesa i plate zaposlenog osoblja, dok o vrednosti zaklane stoke nema pomena.

Ako bismo pak pristupili današnjem grubom načinu obračuna koristeći se raspoloživim pokazateljima, iskazali bismo sledeće:

143 kom. stoke, prosečna vrednost à 18 f. čini ukupno 2.574 f.

195 kom. ovaca, prosečna vrednost à 1,5 f. čini ukupno 292 f. 50 den.

Plate osoblja 129 f.
Svega rashodi 2.9995 f. 50 den.

Prihodi

143 kom. goveda prosečne težine 600 funti čini 85800 funti žive vage, od toga 47% mesa za prodaju, odn. 40327 funti à den 2.016 for.

195 kom ovaca à funti čini 9750 funti žive vage, od toga 45% mesa za prodaju, odn. 4378 funti à 5 den 219 for.

Od 143 kom. goveda dobija se oko 1400 funti loja à 10 den. što čini 140 for.

143 kom. goveđe kože à 4 f. čini 571 for.

195 kom ovčije kože à 0,5 f. 98 for.

Svega prihod 3.045 for.

Pokazala bi se minimalna dobit od 49 f. 50 den. Prosečnu vrednost stoke uzeli smo iz obračuna mesara N. Bernića ,gde smo naišli na podatak da je jedna krava kupljena za 20 forinti.(120)

Kod drugog mesara, Ilije Poljakovića, naišli smo za isti period na sledeće pokazatelje:

Zaklano	Funti		for.	den.
stoke	loja			
306	kom. stoke zaklano za 10 meseci			
14	kom. koža za		54	87
3	kom. iste takve kože za		10	50
262	kom. istih koža za 3 f.		786	-

8	kom. datih koža pride (ράάδás)	-	-
19	kom. koža prodatih za	57	-
364	kom ovaca ukupno zaklano		
5	kom jagnjadi ukupno zaklano		
353	kom koža prodatih za 45 denariusu	158	85
11	kom. koža isto	2	75
5	kom. jagnjećih koža prodatih za 30 den.	1	50
3021	od zaklanih goveda i ovaca		
1160	prodatih za 10 denariusu	116	-
500	prodatih za 8 denariusu	40	-
161	prodatih za 9 denariusu	14	49
450	prodatih za 9,5 denariusu	42	75
420	prodatih za 8 denariusu	33	70
330	utrošila opština, računajući po 10 den.	33	5
	Od uterane stoke koristi	6	90
	Svega	1.360	36

Izdaci

	for.	den.
Uplaćeno u gradsku blagajnu, jedanput 786 f., drugi put 103 f.	889	-
Plata mesara	22	-
Plata kasapina Franca Helera	52	-
Plata goniča Antala Hajkača (sa lojem)	56	-
Gospođi Jeleni Sučić na ime kirije	12	-
Za nabavku sekire i užadi	9	12
Ovde ukonačenim zaposlenim službenicima poklonjeno od Magistrata 807 ½ funti mesa obračunato sa 5 den.	40	34
Opštini dato za prolazne goste 1045 funti mesa à 5 den.	52	15
Opštini isporučeno 440 funti mesa à 5 den	22	-
22 funte pokvarenog mesa à 5 for.	1	10
2657 funti prodatog mesa za po 4 den, šteta od svake funte	26	57
501 funta mesa vojsci u prolazu, šteta od svake funte 1 kr.	8	36

Ocima franjevcima, besplatno dato 66 funti à 10 den.	6	65
Opštini dato 230 funti loja à 10 den.	23	-
Bilo je zabeleženo iz prošle godine 2801 funti prodatog mesa à 5 den, čime sam zadužen	140	7
	svega	1.36 36
		0

Ukupno prihoda 1.360 f. 36 den.

Ukupni izdaci 1.360 f. 36 den.(121)

Koeficijent prometa u mesarnici N. Berića, prema onoj kojom je rukovodio Ilija Poljaković je 2.33.

Primedbe stavljene u vezi sa obračunom mesara N. Bernića svakako se mogu i ovde primeniti.

Nadzor i brigu oko finansija u mesarnicama Magistrat je 1750. godine poverio senatorima Grgi Križanoviću i Josipu Kopunoviću (122), a 1755. nailazimo na sedam nadzornika koji su bili plaćeni od grada. Oni su maja iste godine iskazali dobit od 1744 f.(123)

Pet godina kasnije, tj. 1760., prilikom pregleda računa mesarnica ustanovljeno je da je obračun mesara Tadije Tokića u redu, dok se obračun mesara Franje Gabrića smatra neispravnim, te se određuje komisija od tri senatora radi detaljnog pregleda računa.(124)

Nesigurno finansijsko poslovanje i problemi sa mesarima prinudili su Magistrat da treću mesarnicu, otvorenu 1763. godine zbog većeg broja stanovnika, izdaje u zakup (125), dok je ostale dve mesarnice Magistrat i dalje držao u vlastitoj režiji. Međutim, problemi sa mesarima nisu prestali. Godine 1764., kod mesara Ilije Kujunxića, pokazao se manjak koji je on morao što pre, na osnovu naredbe Magistrata, da nadoknadi.(126) Neprilika u pogledu finansija bilo je i 1773. godine sa mesarom Stanislavom Jaramazovićem (127), te pretpostavljamo da je Magistrat i zbog toga 1775. godine izdao u zakup i prve dve mesarnice. Zakupnina od 250 i 300 f. predstavljala je verovatno najrealniji godišnji prihod koji je jedna mesarnica pod normalnim okolnostima mogla da ostvari.

b. Mlinari

U Subotici je 1748. godine bilo 22 suvače.(128) Bili su to mlinovi većinom u privatnom vlasništvu. U popisu iz navedene godine, međutim, ne spominje se nijedan mlinar, a neće biti spomenut ni u popisu iz 1765. godine. To tumačimo činjenicom da su suvače većinom bile u rukama subotičkih plemića, budući da je 18. tačka pomenutog većitog ugovora, sklopljenog između Ugarske komore i grada, dozvolila izgradnju suvih mlinova.(129) Plemići, kao najbrojniji vlasnici mlinova s jedne strane, nisu se rado povinovali odlukama i propisima Magistrata (130), a s druge strane stoji i pretpostavka da su vlasnici mlinova, većinom imućniji ljudi, svoje mlinare držali za malo bolje plaćene slugе, koji su, u slučaju potrebe, morali da posvršavaju i ostale, najčešće poljske radove. Veća afirmacija mlinara kao zanatlija, uslediće tek sedamdesetih godina 18. veka, o čemu će još biti reči.

Nesumnjivo je da je s porastom stanovništva u XVIII veku porastao i broj suvih mlinova, jer se Subotičani, nalazeći se u sredini područja između Dunava i Tise, sa tada još primitivnim prevoznim sredstvima (kolskih točkova sa gvozdanim obručima 1755. godine još nije bilo (131)) i lošim putevima, pogotovo u prolećnim i jesenjim danima, nisu lako mogli odlučiti da prevoze svoje žitarice u vodenice na Tisi ili Dunavu. Broj mlinova je iz godine u godinu rastao, te 1753. godine Magistrat vrši oporezivanje suvih mlinova opterećujući svaki mlin sa 5 forinti, a u isto vreme je svaki zanatlija bio obavezan da godišnje na ime poreza uplati u gradsku blagajnu jednu forintu.(132)

Sledeće 1754. godine, Magistrat određuje zaradu, pretpostavljamo, samo mlinarima zaposlenim u gradskim mlinovima, i to četvrtinu od prihoda, 6 požunskih merova pšenice za hleb i prašinu od brašna.(133)

Verovatno se mlinari i njihove žene nisu pridržavali postojećih obaveza, jer nije Magistrat bez razloga 6. oktobra 1769. godine pozvao sve mlinare i njihove žene radi polaganja zakletve.(134) Pored mogućnosti manipulacije ušuro m i korišćenja brašna iz mlina za pečenje hleba od strane mlinarskih žena, poznata je i činjenica da su tada mlinovi, prvenstveno u zimskim danima, bili utočišta lotalica, pijanica i neradnika.

Kada je postupak Magistrata u vezi sa dobijanjem statusa slobodnog kraljevskog grada 1771. godine, uzeo velikog maha i kada je broj zanatlija predstavljao važan, ako ne i prvenstven faktor koji je dao obeležje gradskog karaktera Subotici, Magistrat je izvršio popis svih zanatlija u gradu sa naznakom mesta u kojem je određeni zanatlija stekao stručnu spremu. U tom popisu navedena su 32 mlinara i samo je kod jednog, Alberta Ištvana (Albert Istvan) naznačeno mesto Tata (županija Komárom), gde je, pretpostavljamo stekao stručnost (1747. god.) Poreklo ostalih mlinara ne može se sa sigurnošću utvrditi. Navešćemo njihova imena:

Molnar Lerinc (Molnar Lőrincz)	Horvat \erd (Horvath György)
Luka Imrić (Lucas Imrich)	Trojan Ferenc (Trojan Ferencz)
Josip Sarić (Josephus Szarich)	\urka Ševčik (Gyurka Sevcsik)
Kiš Janoš (Kys Janos)	Joso Marijanušić (Josa Marianusich)
\uro Tikvicki (Gyuro Tikviczky)	Janko Ševčik (Janko Sevcsik)
Maćaš Bartvaji (Matheus Bartvay)	Penzeš \erd (Penzes György)
Čisar Palko (Csiszar Palko)	Palko (Palko)
Doža Janoš (Dozsa Janos)	Albert Ištvan (Albert Istvan) in oppido Tata, 1747.
\uro Čeh (Gyuro Cseh)	Tamaši Pišta (Tamasy Pista)
Čisar Ištvan (Csiszar Istvan)	Molnar Tamaš (Molnar Tamas)
Mate Šabić (Mate Sabich)	Glavac \uro (Glavac Gyuro)
Luka Bogetić (Luka Bogetich)	Kiš Andraš (Kys Andras)
Nađ Janoš (Nagy Janos)	Molnar Pal (Molnar Pall)

@iroš Ferenc (Zsiros Ferencz) Tomasić Pal (Tomasich Pall)

Eke Ištvan (Ekke Istvan) Petar Uglješić (Petar Ugljesich)

Molnar Gergelj (Molnar Gergely) Ivan Molnar (Ivan Molnar) (135)

U popisu mlinara iz 1775. godine nalazimo svega 32. mlinara i samo dvojicu koji nisu na spisku iz 1771. godine.(136)

Pretpostavljamo da je bilo toliko i suvača na kraju sedamdesetih godina.

Navodimo još neke pojedinosti u vezi sa mlinarstvom Subotice u ovom periodu:

Petnaestog jula 1776. godine, Magistrat je zbog opšteg dobra zadužio glavnog sudiju da sve preduzme u vezi sa podizanjem novog mlina sa sitom u gradu.(137) On je sa izvesnim Adamom Gašparom, 29. jula 1776. godine, sklopio sporazum prema kojemu se ovaj obavezao da će za 415 f. na području grada podići suvi mlin sa sitom i da će za navedeni iznos nabaviti sito, manji sanduk, cigle, potrebno gvožđe, kamen i trsku, s tim da sav prevoz obezbedi grad.(138) Inače, polovina jednog starog mlina prodavana je 1774. godine za 130 f, što znači da je ceo mlin tada vredeo 260 f. (139)

Dve godine kasnije, tj. 21. septembra 1776. godine, pred Magistratom su braća Stanislav i Luka, Kozma i Damjan; svi Jaramazovići - izjavili da trećinu mlina koju su do sada posedovali sa Josipom (Josefom), takođe Jaramazovićem, i Josipom Stipićem, trajno i neopozivo prepuštaju za 108 f. Josipu Jaramazoviću. Magistrat je izjavu uzeo na znanje.(140) Iz navedenog sledi da je tada jedan ceo mlin vredeo 324 f.

Može se, dakle, zaključiti da su vrednosti mlinova bile različite, kao i da je za kupoprodaju mlina tada već bilo potrebno odobrenje Magistrata. Odobrenje je bilo potrebno i za podizanje novog mlina, što se vidi iz molbe Tome Almašija (Thoma Almassi), koji je od Magistrata tražio isto za podizanje novog mlina, obavezujući se da će uvek udovoljiti poreskim obavezama. Magistrat je odlukom od 16. novembra 1776. godine, njegovoj molbi izašao u susret.(141)

Jedan mlinski kamen stajao je tada 12 forinti (142), a 13 f. stajalo je pokrivanje mlinareve kuće (verovatno trskom) iste godine.(143) Bile su to obično male kuće koje su se sastojale od jedne sobe, kuhinje i komore sa podrumom.

v. Pekari

Premda se u daljoj prošlosti svako gazdinstvo, a trajalo je to do polovine XX veka (pogotovo na pustarama, vangradskim kao i vanseoskim naseljima), samostalno staralo za hleb, nabavljajući u jesenjim danima potrebne količine brašna do nove vršidbe (od kojih će domaćice mesiti hleb i peći ga u letnjim i zimskim za to pogodnim pećima), ipak se u Subotici, kao velikom poljoprivrednom centru, već 1745. godine pojavio pekar Georg Šeler (*Georgius Schöller*). Sa namerom da se ovde duže nastani, on je od Franje Kralja kupio kuću za 21. forintu. Magistrat je odobrio naseljenje u grad s tim da se ima vladati tako, kako je to navedeno u pismu segedinskog magistrata.(143)

U popisu iz 1748. godine, spominje se pekar Johan Šiler (*Siller*) (145), a godinu dana kasnije, on je isporučio Opštini zemičke i kifle Jozefu Šileru (*Josephus Schiller*) u vrednosti od 2 f. 45 kr. koje mu je isplatio gradski blagajnik.(146)

Ova trojica pekara se ne spominju u popisima iz 1765. i 1766. godine. Postoji mogućnost da su se odselili, ili da je njihov obrt bio tako neznatan da popisivač nije smatrao vrednim da ih unese u popisnu listu.

Magistrat je 7. aprila 1769. godine primio u gradsku sredinu pekara Simona Šelera (*Scheller*) i oslobodio ga poreza i svih javnih davanja u trajanju od šest godina.(147)

Iste godine meseca avgusta, Magistrat je prihvatio i pekara Mihaela Šelera, garantujući mu takođe spomenuto oslobođenje od poreza u trajanju od šest godina.(148) Čini se da su se Šelerovi brzo odselili jer nijednog ne nalazimo u opštem popisu zanatlija iz Subotice 1771. godine, u kojem je evidentiran samo pekar Antun Mestl, (*Antonius Mestl*) koji tada nije bio ni u kakvom cehu, niti je raspolagao cehovskim pismom, ali je ipak imao kalfu - *in nullo coetu, neljue literis provisus, unum tamen sodalem habet.*(149) U opštem popisu subotičkih zanatlija 1775. godine ne spominje se nijedan pekar (150), ali iste godine, 9. juna, Magistrat na molbu pekara Johana (*Joannes*) Hartla da bude primljen u grad gde bi upražnjavao svoju pekarsku delatnost, izlazi mu u susret u sledećem:

1. Odobrio mu je šestogodišnje oslobođenje od svih davanja;
2. Dodelio mu je peć na trgu pored kuće udove Vojnić bez ikakvih obaveza u prve dve godine;
3. Izdao je zabranu da niko ne sme prodavati na nedeljnim pijacama brašno i hleb za jednu ili dve krajcare i
4. Obećao da će mu pružiti pomoć prilikom prevoza drva i brašna.(151)

Šesnaest dana kasnije, grad prodaje Hartlu kuću u vlasništvu grada, između kuće Stevana (Stephanus) Milinovića i Andrije (Andreas) Eberharda za stalno. Postavljaju mu uslov da kuću ne može prodati privatnom licu ako namerava da se odseli, ali će mu grad isplatiti procenjenu vrednost dograđenih objekata.(152)

Ne bi bila opravdana pretpostavka da je pekar Hartl uhvatio dublje korene u Subotici. Već sledeće 1776. godine, meseca februara, nestaje mu trag, a njegovu kuću grad predaje na korišćenje sapunxiji Ivanu (Joannes) Svobodi.(153)

U obrađenom periodu poslednji pekar koji se pominje je Franc Ksaver Rajf (Franciscus Xaverius Reiff). Došao je iz Francuske, a 15. jula 1776. godine dobio je od Magistrata šestogodišnje oslobođenje od svih davanja.(154) O njemu znamo samo da se obratio Magistratu radi zabrane ženama - piljaricama da prodaju na pijaci pecivo za jednu ili dve krajcare. Magistrat je zahtev delimično prihvatio, naređujući nadzorniku pijace da dozvoli ženama prodavati samo pecivo sa sirom ili makom.(155) Bili su to prvi slatki proizvodi u Subotici na koje smo naišli u istorijskim analizama iz XVIII veka i verovatno vesnici poslastičarnica, koje će se tek kasnije pojaviti u Subotici.

Do kraja sedamdesetih godina u Subotici postoji osam pekara , od kojih se prva sedmorica nisu duže zadržala u gradu. O poslednjem pekaru, Ksaveru Rajfu, biće još pomena u periodu slobodnog kraljevskog grada. Razlozi tih čestih promena mogu biti personalnog karaktera, budući da se radi o nezdravom zanatu pa nije isključeno da su neki i pomrli, a neki su se , verovatno, razočarali, jer su očekivali mnogo veću zaradu, pa su se zbog toga i odselili. Međutim, valja napomenuti i to da je pekarski zanat povezan sa izvesnim investicijama: veća peć, pekarski uređaj, zalihe brašna i drva... pa se može pretpostaviti i nedovoljno individualna snalažljivost u tom poslu, kao i

nedovoljna briga Magistrata.

g. Liciteri - medari

U Subotici se pojavio 17. aprila 1769. godine licitar Mihael Šmit (*Michael Schmidt*), koji je od grada dobio dozvolu da se tu nastani, šestogodišnje oslobođenje od poreza i drugih davanja, kao i obećanje da će strancima biti zabranjeno prodavanje slične robe na pijaci i izvan nje.(156)

Šmita susrećemo u popisima iz 1771. i 1775. godine.(157) On 2. januara 1772. godine, prodaje robu Magistratu od 2 f. 6 kr. (158) Krajem 1777. godine Šmitu je Magistrat dodelio četiri koraka širok i isto toliko dug prostor na pijaci pored sapunxije za smeštaj šatora.(159) Na drugog licitara nismo naišli u komorskom periodu, ali pretpostavljamo da će se on pojaviti u narednom periodu.

Od ostalih delatnosti prehrambenog karaktera smatramo potrebnim spomenuti **pčelarstvo**. Iz sledećeg izlaganja se da zaključiti da se Magistrat, koji je imao svoje razvijeno gospodarstvo, bavio i pčelarstvom. Naime, Magistrat na svojoj sednici od 30. marta 1761. godine, postavlja Marka Sajnovića za čuvara pčela do jeseni, određujući mu sledeća primanja: 10 forinti u gotovom, a u naturi 6 merica (à 31.25 lit.) brašna, 10 oka (à 1.26 kg) slanine, 10 funti soli, 50 funti mesa i jedan par opanaka.(160) Pod istim uslovima je u februaru mesecu 1762. godine za čuvara pčela postavljen Matija Kosničar (161), a posle njega u 1763. godini Miško Vitezović.(162) Nije nam poznato gde su pčele bile postavljene, ko je rukovao njima (budući da su spomenuti bili samo čuvari), koliko su dobijali meda i sa koliko košnica je grad raspolagao. Samo je poznato da je u septembru 1771. godine Magistrat prodao jednu košnicu pčela Kalujanu Manojloviću za 50 forinti.(163)

Kao poslednju aktivnost, što se tiče prehrane, smatramo da treba spomenuti **ribolov**. On se odvijao na Paliću, na Ludošu i u vodama Kireša, što će potvrditi sledeća dva navoda:

- Za čuvara ribolova na Paliću je od strane Magistrata 3. aprila 1762. godine postavljen Jovan Svirac sa platom do svetkovine Svih svetih (1. novembar) od 4 f. 12 krajacara.(164) Bila je to veoma skromna plata, npr. u odnosu na platu čuvara pčela, ali se tu mora pretpostaviti da je J. Svirac imao pravo da nesmetano lovi ribu za sebe, a količina verovatno nije bila utanačena, pa je imao priliku i mogućnost da izvestan broj i unovči.
- Jezera na Ludošu i Kirešu grad je izdao u zakup za ribolov \uri (Georgius) Zlataru i drugovima - njima dvanaestorici - za 36 f. godišnje.(165)

Iz gore navedenog sledi da je ribolov tada bio zanimanje na našoj teritoriji, ali činjenica je i to da je voda jezera Palić još bila veoma slana, te da se uzgojem slatkovodnih riba nije mogao postići poseban rezultat.

2. Kožarski zanati

Čovek se od vjkada morao odevati, a posebno se morao pobrinuti za zimski period kada je prvenstveno koristio kožnu odeću, i to kožu ovaca koje su i "hranile" i "odevale" čoveka. Sirovu kožu je trebalo štaviti i tek posle preći na njenu obradu da bi bila pogodna da je čovek nosi. To su u prvom redu radile zanatlije:

a. Jurčije

Na njih smo već naišli u periodu Vojne granice. Godine 1746. se spominje ćurčija Grgo Kajnić koji je menjao kuću sa krojačem Ivanom Čovićem.(166) U popisu iz 1748. godine nailazimo na njih osmoricu:

1. Tadija Dianović (Dianovics) 5. Jakob Bobranić (Bobranics)
2. Andrija Jurčija (Csurcsia) 6. Štefko Jurčija (Sztiffko Tyurcsia)

3. Ľuro Kajnić (Gyuro Kajnics)

7. Grujo Ĵurĉija (Tyrĉsia)

4. Antun Antunović (Antunovics)

8. Jovan Grbovĉanin (Grabovĉsanin) (167)

Pretpostavljamo da se radi o autohtonim stanovnicima Subotice koji su nauĉili zanat predaka, najĉešće oĉeva. Manje je verovatno da zanatlije pod rednim brojem 2,6 i 7 nisu imali prezimena. Popis je tada delimiĉno bio obavljen u radnim prostorijama Magistrata, a popisivaĉ je navedene osobe znao samo kao ĉurĉije. O tome je prethodno veĉ bilo reĉi.

Subotiĉke ĉurĉije su se meĉusobno poznavale i sigurno bile jedinstvene i sloŹne u svojoj zanatskoj delatnosti, kao i u odnosu prema muŹterijama, prvenstveno cenama. pojedinih zanatskih usluga. Iz tog poznanstva i sloge rezultirala je ĉinjenica da su ĉurĉije i ĉizmari, dakle prvi od zanatlija, odmah poĉetkom januara 1759. godine zamolili Magistrat da proveru koji su troŹkovi potrebni za dobijanje cehovskih privilegija. Magistrat je odluĉio da to uĉini preko subotiĉkog pravnog zastupnika u Beĉu.(168) JoŹ istog meseca izvestio je agenta Ugarske kraljevske dvorske kancelarije Stefana FabŹiĉa (Stephanus Fabsics) da ovdaŹnje ĉurĉija, ĉizmari, a sada veĉ i krojaĉi ma kako siromaŹni bili, Źele kao i drugi majstori u drŹavi, u vlastitom interesu, a i za veĉi ponos crkve, kao i radi opŹteg dobra, da ishode posebne cehovske privilegije. Oni, meĉutim, ne znaju kakve su takse i koliki su celokupni troŹkovi. Kada to doznaju, odluĉiće da li su u stanju da pribave odgovarajuća sredstva. Magistrat januara 1759. godine poziva agenta FabŹiĉa da u Beĉu - proveru koji su troŹkovi, ukljuĉujući i njegov honorar.(169)

Subotiĉki majstori, ĉurĉije, uputili su molbu i BaĉkobodroŹskoj Źupaniji da podrŹi njihov zahtev prosleĉen Ugarskoj dvorskoj komori radi dobijanja cehovskih privilegija sa sledećim obrazloŹenjem:

- zanatlije u gradovima raspolaŹu cehovskim privilegijama, koje su na ponos crkve i osiguranja siguran poredak unutar organizacije i

- oni su kao majstori bez cehovskih privilegija na svim vaŹarima podvrgnuti veĉim taksama od majstora koji su cehovski organizovani.(170)

Postupak oko dobijanja privilegija bio je, dakle, u toku. StanovniŹtvo Subotice se postepeno poveĉavalo, a time i broj ĉurĉija. Iz 1748. godine raspolaŹemo samo podatkom o broju

obveznika, a ne o broju stanovnika, dok se 1765. godine broj stanovnika popeo na 9556, a broj ćurčija na 20. To su bili:

1. Tadija Dianović (Thadeus Dianovich)
2. Marko Stipić (Stipich)
3. Šimun Sarić (Schimun Szarich)
4. Nikola Dobranović (Dobranovich)
5. Grgo Krpotić (Gergo Kerpovich)
6. Mato Markulin (Markulin)
7. \uro Matić (Matiz Gyuro)
8. Andrija Marčetić (Marcsetich)
9. Stipan \uraković (Gyurakovich)
10. Ilija Kolarević (Kollarevich)
11. Janoš Lalić (Janos Lalich)
12. Mate Belić (Belich)
13. Andrija Kubatović (Kubatovich)
14. Ivan Bosanlić (Joannes Boszanlich)
15. Janko Markulin (Markulin)
16. Lovrin Brođanski (Brodnyanszky)
17. Franjo Čaki (Franciscus Csaky mlađi)

18. Franjo Čaki (Franciscus Csaky stariji)

19. Ilija Šintarin (Elias Schintarin)

20. Antun Antunović (Antonius Antunovich)

Od navedenih ćurčija, trojica je imala po jednog slugu, a jedan je držao i sluškinju. U originalnom tekstu korišćena je reč **famulus**, što znači sluga, ali smatramo da se pre radi o pomoćniku u struci. U daljem tekstu, pošto ovo naše mišljenje nije dovoljno dokazano, koristićemo reč **sluga**.(171) U popisu iz 1766. godine, dakle svega godinu dana kasnije, navedeno je svega 14. ćurčija i to isti koji se nalaze pod rednim brojevima 1, 3, 4, 5, 10, 12, 13, 14, 15, i 20, popisa iz 1765. godine i četiri ćurčije koji nisu u popisu iz 1765. godine i to:

Mate Orčić (Orcsich) Janoš Vandlik (János Vandlik)

Ilija Aničić (Anicsich) Ferenc Čaki (Csàky Ferencz)

U ovom Popisu naišli smo na pet slugu i dve sluškinje: jednu kod ćurčije Dianovića, a drugu kod Antuna Antunovića.(172)

Činjenica da u popisu iz 1766. godine nedostaje deset ćurčija iz 1765. godine i da su se pojavile četiri nove ćurčije, upućuju nas na pretpostavku da kriterijumi popisivača iz 1766. godine nisu bili usaglašeni.

Smatramo umesnim da u sledećoj istorijskoj analizi ćurčija u Subotici najpre iznesemo ovaj podatak: da se broj stanovnika iz 1766. godine od 9730 povećao na 10.252 u 1771. godini, za 5.36% (173); dotle se broj ćurčija u 1771. godini u odnosu na 1765. godinu, kada ih je bilo više nego u 1766. godini, povećao za 35%. U 1771. godini evidentirano je, naime, 27 ćurčija. Od njih su jedanaestorica stekli stručnost u Subotici, kod sedmorice ništa nije navedeno, dok su ostali, njih devetorica stekli stručnost na strani i to u Zagrebu, u županijama Barš i Zala, te u gradovima: Segedinu, Karponi, Jas Banji (Jász Bányá), Baji, Urmenu i Kaloči.(174) U tom popisu spomenuta su tri ceha: ćurčijski, krojački i čizmarski. Cehmajtor ćurčija je bio Janko Markulin, koji

je cehovsko pismo dobio u Zagrebu 13. marta 1759. godine. Spominje se tu *pater familias* u osobi Andrije Marčetića, koji je cehovsko pismo stekao u Segedinu 30. novembra 1754. godine.

Moramo priznati da prilikom istraživanja podataka o ovoj temi nismo naišli ni na jedan koji bi govorio o prijemu u grad navedenih devet ćurčija sa strane, zatim gde su naučili zanat i stekli stručnost. U popisu stranih zanatlija iz 1771. godine u rubrikama: koliko je godina dobio oslobođenje od poreza, koju novčanu pomoć, koliko je toga vratio i koliko još treba da vrati, naveden je ćurčija Johan Kemnoser (*Joannes Kemnoszer*) sa šestogodišnjim oslobođenjem od poreza i pomoći od 150 forinti koje je vratio Magistratu.(175)

U popisu iz 1775. godine, navedene su iste ćurčije kao i 1771. god.(176)

U međuvremenu povećava se broj ćurčija u gradu, a njihov postupak dobijanja cehovskih privilegija urodio je plodom. Dana 8. jula 1776. godine, objavljene su cehovske privilegije krznara, čizmara i krojača. One se, zbog svog obima, nisu mogle uneti u tada vođeni zapisnik, pa je Magistrat na istoj sednici pozvao spomenute cehove da drugi primerak povere Magistratu zbog eventualnih protivrečnosti koje se mogu vremenom pojaviti, ili pak da privilegije dostave Magistratu radi prepisivanja.(177)

Pošto cehovi ne postoje već više od jednog veka, potrebno je reći o njima nešto više kroz kraći istorijski osvrt.

Cehovi su bili zadružno-stručna udruženja zanatlija. U ranom srednjem veku zanatlije su živjele na dvorovima vladara i vlastele, radeći i po potrebi boreći se za njih. U nastojanju da se oslobode od svojih gospodara oni su se morali udružiti da bi tako bili jači u zajedničkoj borbi za svoju slobodu, tj. da kao slobodne zanatlije rade za tržište.

Možemo svakako pretpostaviti da su dobro utvrđenom subotičkom zamku i u krugu utvrđenog gospodarskog dvorišta, čiji se temelji još i danas dobro raspoznaju, boravile zanatlije, ali o njihovom životu i radu ne svedoče istorijski letopisi.

Na ovim prostorima se udruženja zanatlija, odnosno cehovi, pojavljuju već u XIII veku. Vladar Lajoš Veliki je 1376. godine zakonom regulisao i učinio obaveznim oformljenje cehovskih organizacija.

Reforme cehova nalazimo za vladavine cara Karla III.

Zakonski član br. 79 iz 1715. godine, nastojao je da spreči prekršaje cehova sa pogrešnim uputstvima u odnosu na njihove proizvode i cene koje su bile znatno iznad realnih. Cehovi su strogo kažnjavali one članove koji su prodavali svoje proizvode po nižim cenama, a protivili su se i limitiranim cenama donetim od strane županija.

Zakonski član br. 74. iz 1723. godine opet sužava cehovska prava.

Zakonski član br. 117 iz 1723. godine nastoji manjak u zanatskim proizvodima nadoknaditi useljenjem stranih zanatlija, odobravajući im petnaestogodišnje oslobođenje od poreza.

Zakonski član br. 10 iz 1729. godine, zbog mnoštva stranih zanatlija, naređuje da se u cehove moraju primiti i pojedinci mađarske narodnosti.

Karlo III je 1729. godine oformio službu komesara pri cehovima, koja su se pokazala korisnom, pa su je počeli uvoditi mnogi gradovi. Komesari su vremenom dobili sve veća ovlašćenja, kontrolisali su rad cehova i prisustvovali pri:

- zapošljavanju šegrta,
- proglašenju kalfi.

Odlukom @upanijske kongregacije koja je ovde prispela 6. novembra 1766. godine menjaju se uslovi za kalfe prilikom proglašenja za majstora. Naime, pored do tada uobičajenog, kalfa mora da radi još godinu dana kod nekog majstora; taksa od 15 f. i dalje ostaje, a zahteva se čašćenje Magistrata u naturi ili novcem.(178)

-Komesari su prisustvovali pri izradi uzoraka artikala od majstora i komesar je proglašavao kvalitet tog artikla.

Komesar je odobravao izmenu pravila, držao kod sebe jedan ključ od cehovske škrinje, a Magistrat nije uzeo u postupak predmete od ceha pre saslušanja komesara.

Reforme cehova nalazimo i za vreme Marije Terezije, Josifa II i na kraju 1804. i 1805. godine za vreme Franca I. Cehovi su ukinuti VII zakonskim članom iz 1872. godine i organizovala su se zanatska udruženja.

Međutim, vratimo se unutrašnjem životu cehova. Oni su ispočetka bili privatna udruženja, dobijajući postepeno i upravni karakter vlasti i osiguravajući sebi takođe izvesna sudska prava prema svojim članovima. Organizacija im je bila demokratska. Među članovima razlikovali su se majstori, kalfe i šegrti. Na čelu je bio veliki majstor ili cehmajstor sa još nekoliko majstora i jednim kalfom ili dvojicom starijih kalfi.

Delatnost cehova se sastojala u sledećem:

- isključivoj odbrani svojih prava, a s tim u vezi primenjivali su oštre sankcije i zahtevali od svojih članova visoku moralnu svest;

- određenim pravilima i uz materijalnu pomoć nastojali su da usavrše svoju stručnost;

- zanatom su se mogli baviti samo oni majstori koji su bili članovi ceha;

- prijem članova su ograničavali prema vlastitom nahođenju, ali pravo na članstvo imali su prvenstveno majstorski sinovi, jer, kako se u pravilima jednog ceha kaže, "najbolje /je/ ot pravde" da u cehu sinovi naslede očeve;

- za majstore su primani samo pojedinci na dobrom glasu, čije bi se majstorske sposobnosti prethodno ispitivale.

Učenje zanata je bilo strogo organiizovano: šegrtovanje, pripravništvo ili "vandrovanje", probno vreme i na kraju svega toga remek-delo. Područja za koje će raditi pojedinci bilo jeodređeno. Cehovi su određivali kvalitet i cene pojedinih artikala. Ograničili su broj kalfi i šegrta koje je mogao da primi pojedini majstor. Radi unapređenja morala, a prvenstveno u porodičnom životu, samo je oženjeni kalfa mogao postati majstor, a neoženjeni su bili pod strogom kontrolom celog ceha. Za moralne prekršaje postojale su sankcije. Često su bila privremena, a ređa stalna isključenja iz cehovskih organizacija. Radi usavršavanja u struci, kalfe su bile primorane da idu od majstora do majstora - da "vandruju" i zato su dobijali novčanu pomoć. Svaki ceh je raspolagao konakom gde bi kalfa na putu - "vandrovnik", našao smeštaj i skromnu novčanu pomoć. Ako je pak negde hteo da ostane, onda mu je tamo bio osiguran posao.

Iz celog izlaganja zaključujemo da su cehovi stvarali izvestan isključivo prirodni, monopolistički radni sistem, koji je prema svojim članovima imao karakter dobronamernog očinskog brižništva. Svakako treba priznati da počeci privrednog života u srednjem veku mogu da zahvale tom sistemu.

Ova delatnost, međutim, koja je ispočetka osigurala pravilnu regulaciju proizvodnje, postala je kasnije kamen spoticanja tom sistemu. Postepeno su, pojedine porodice prisvojile sebi vlast u cehovima i time za sebe iskorištavale pojedine cehovske vrednosti, te eksploatisale potrošače kao i proizvodne zanatlije. Došlo je do sukoba između majstora i kalfi zbog materijalnih interesa. To je poljulalo moralnu osnovu cehova. Privredni uticaj se uskoro našao u protivrečju sa postojećim privrednim smernicama. Umnožavanje i proširivanje obima pronalazaka, pojava novih privrednih grana i primena privrednog kapitala u mnogome su olabavili zajednički interes cehova. U pribavljanje majstorskog prava uvukla se nedopuštena trgovina, čime je poljulalo i ograničeno pravo cehova. Obavezni pristup cehovima i pravo zabrane korišćeno je za vlastite interese i zanemarena je stručna spremnost majstora, kalfi i šegrta. Nadalje, cehovski sistem koji je ograničavao slobodu individualne aktivnosti, nije se uklopio u savremni privredni život, pa je svaka država nastojala da sa sebe skine taj okov.(179)

U Subotici su cehovski majstori morali stražariti pred gradskim zatvorom i davati konjak vojsci. Tome su se protivili majstori ćurčijskog i krojačkog ceha. Magistrat je 22. novembra 1777. godine doneo odluku kojom ih je oslobodio prve obaveze, ali druge nije.(180)

Sve ovo nam kazuju podaci o ćurčijama Subotice u periodu do 1779. godine do kojih smo mogli doći listajući po stare zapisnike. Krojeći šubaru, bundu ili opakliju, pa i čakšire od kože, igrali su najvažniju ulogu u odevanju čoveka XVIII veka. Danas, kada pišemo ove redove, pitamo se da li još ima pet majstora ćurčija u gradu? Proterala ih je, kao i ostale zanatlije, industrija i savremenija tehnologija.

b. Čizmari

Ove zanatlije smatramo najbrojnijim u Subotici posle ćurčija. Istina, ne nalazimo ih u popisu iz 1720. godine, ali pretpostavljamo da ih je krajem perioda Vojne granice ipak bilo, jer u popisu iz 1748. godine već nalazimo tri čizmara:

Grgu Crnjakovića (Cernjakovics)

Grgura Marčetića (Marcsetics) i

Matiaša Kakučku (Mathias Kakucska). (181)

Tri godine kasnije, tj. 26. novembra 1751. godine, primljen je u grad Jovan (Joannes) Lalić, po zanimanju čizmar.(182). Iz izvornog teksta ne proizlazi da li je Lalić bio kalfa ili majstor. Kod sledećeg čizmara - Joanesa Hornaka, primljenog od Magistrata 7. juna 1765. godine, čitamo u analima da je bio čizmarski kalfa i da je prilikom prijema morao da plati na ime takse 7 forinti.(183)

Od spomenuta dva čizmara nijednog ne nalazmo u popisu iz 1765. godine u kojem je evidentirano sledećih petnaest čizmara:

1. \uro Marčetić (Gyura Marcsetich)

2. Fabijan Perčić (Percsics)

3. Joso Perković (Perkovics)

4. Rizman Maćaš (Mattyas)

5. Antun Takač (Takács)

6. \uro Spirčić (Gyuro Spircsich)

7. Josef Tona (Tona)

8. Vafra Mihalj (Vaffra Mihály)

9. Kovač Andraš (Kovács András)

10. Maletinski \uro (Maletinszky György)

11. Pavle Trenčenji (Trencsényi Paulus)

12. Andrija Lacković (Lackovich Andreas)

13. Augustin Ujhelji (Ujhelyi)

14. Stipan Korčmar (Sthepanus Korcsmar)

15. Adam Berkeš (Adamaus Berkes)

Od navedenih čizmara Spirčić i Lacković su imali po jednog slugu, dok je A. Berkeš zapošljavao dvojicu. P. Trečenji i Lacković držali su po jednu sluškinju.(184)

Valja napomenuti da u popisu iz naredne 1766. godine nalazimo svega trinaest čizmara, dakle, dvojicu manje nego u prethodnoj godini. Primećujemo i to da čizmara F. Perčića, \. Maletinskog i A. Ujheljia iz 1765. godine ne nalazimo u opisu iz 1766. godine, dok se tu postavljaju dva u 1765. godini neevidentirana čizmara: Jovan Spišić i Andrija Marčetić (Marcsetich). U ovoj godini evidentirani su kod čizmara tri sluge i dve sluškinje.(185)

U popisu iz 1771. godine nalazimo jedanaest čizmara navedenih i u popisu iz 1765. godine. U popisu iz 1771. god. navedeno je mesto i vreme sticanja stručnosti. Za osmoricu ti podaci nedostaju. Dvojica su se kvalifikovali u Subotici (\. Spišić i A. Takač), dok su svi ostali stekli stručnost na strani, i to u sledećim mestima: Aradu, \endešu - dvojica, Komoranu i Oslahu - dvojica, Pečuju - četvorica, Rozembergu, Segedinu - dvojica, Semnici, Šiklošu, Trenčinu - dvojica i u Vajhelju jedan čizmar. Stručnost, odnosno cehovsko pismo su dobili u vremenskom razmaku između 1741. i 1763. godine. Kod cehmajstora \. Marčetića, koji je stajao na čelu organizacije, nije navedeno gde i kada je stekao stručnost. Pretpostavljamo da je on najstariji čizmarski majstor, jer se nalazi na popisu iz 1748. godine. U cehu je bilo petnaest pomoćnika, a više ih nije ni trebalo.(186)

Subotička deputacija, koja je boravila u Beču da bi isposlovala status slobodnog kraljevskog grada pozvala, je 19. decembra 1774. godine hitno Magistrat da joj dostavi izveštaj o

tome koliko i kakvih zanatlija ima u gradu, koliko je koji dobio oslobođenje od poreza i ostalih davanja, kojim zanatlijama je data novčana pomoć i u kojem iznosu, koliko je vraćeno i koliko je zaostatak.(187) Magistrat je sastavio tabelu sa rubrikama kao odgovor na tražena pitanja. Tu je navedeno petnaest vrsta zanatlija, ali čizmari iz nama nepoznatih razloga nisu spomenuti.(188) U popisu iz 1775. godine ima dvadeset i dva čizmara, i to osamnaest evidentiranih u popisu iz 1771 i četiri nova.(189) Njihova cehovske privilegije objavljene su zajedno sa privilegijama ćurčija i krojača, kako je napred navedeno.(190)

U vezi sa brojnim stanjem čizmara napominjemo da je 30. novembra 1776. godine grad prihvatio čizmarskog kalfu, Matiju Ĺurića iz Baje, i na preporuku ovdašnjih čizmarskih majstora, Andrije Lackovića i Pala Trećenija.(191) Sledeće godine, Matija Ĺurić je od strane ceha proglašen za čizmarskog majstora zajedno sa Filipom Jonanom iz Subotice.(192) Franjo Spišić je poslednji čizmarski kalfa kome je grad dodelio zavičajno pravo sa obrazloženjem da je njegovom ocu već ranije dozvoljeno da ovde prebiva.(193)

Spomenućemo još razne zgode i nezgode iz života zanatlija čizmara sa željom da upotrebimo naša saznanja o čizmarima u prošlosti, budući da su podaci iz izvornog materijala veoma oskudni.

Čizmar Jovan Lalić, koji je došao u Suboticu krajem 1751. godine, stanovao pod kirijom plemenitog Antuna Antunovića, inače po zanatu ćurčije. Lalić J. se 10. januara 1752. godine pred Magistratom žalio da mu je domaćin A. Antunović ukrao 19 forinti. Ovaj je priznao krađu i Magistrat ga je osudio na povraćaj novca i 50 udaraca batinom radi primera ostalim građanima.(194)

Čizmarskim kalfama Palu Trenčeniju i Adamu Berkešu grad je 1760. godine dozvolio da budu sustanari (*cohabitatores*) u jednoj sobi gradskog konačišta za 15 groša (1 groš = 3 krajcara) mesečno.(195)

Na molbu čizmarskih majstora i u smislu njihovih privilegija, Magistrat je za komesara postavio senatora, Nikolu Sagmajstera, s tim da mu majstori ukažu poštovanje i poslušnost, a on će bdeti nad cehom i nadzirati njegovo novčano poslovanje.(196) Na jednoj sednici čizmar, Mihajlo Vafra, se pogrдно izrazio protiv ovog komesara i nekih čizmara, što 22. dec. 1764. godine nije ni porekao pred Magistratom, pa ga je ovaj osudio na 20 f. kazne.(197)

Na istoj sednici Magistrata, osuđeni su majstori J. Salma, P. Trenčenji i St. Kocmar, jer su se na cehovskom sastanku u pijanom stanju posvađali; svaki je kažnjen sa 12. f. da se tako nešto ne bi ponovilo...(198).

Čizmari i cipelari su došli u sukob 1774. godine kada su čizmari zamolili Magistrat da cipelarima zabrani izradu visokih mađarskih cipela. Magistrat je odbio zahtev čizmara.(199)

Pošto inače oskudevamo u pogledu cena zanatskih usluga, smatramo umesnim napomenuti da su čizme irađene za gradskog pandura 1785. godine stajala 2 f. 16 kr. (200).

v. Remenari

Ovaj zanat nije zastupljen u popisu iz 1720. godine, jedinom koji nam je poznat iz perioda Vojne granice, ali već u popisu iz 1748. godine i taj zanat ima svog zastupnika Stipana Bašu (Bassa).(201)

Četiri godine kasnije, tj. 1752. godine, Magistrat je pod svoje okrilje primio remenara Adama Karolja iz Baje, koji je posedovao pismenu preporuku.(202)

U gradu 1764. godine, radi remenar Franjo Paša (Franciscus Pasa) - sin spomenutog Stipana Paše, kako ćemo kasnije primetiti.(203)

U opštem popisu iz 1765. godine, nalazimo dva remenara: Stipana Pašu i Martina Bartvaja (Bartvay) (204), dok u popisu iz sledeće 1766. godine remenari uopšte nisu spomenuti.

Stipan, Franje i Simon, svi prezimena Paša, pojavljuju se u popisu iz 1771. godine zajedno sa Antunom Katačićem (Antonius Katacsich) (205), gde je još navedeno da je Stipan Paša stekao stručnost u Segedinu, a Franjo i Simon su izručili zanat kod oca u Subotici. Porodica Paša radila je, dakle, taj zanat U Subotici neprekidno od 1748. godine. Isti remenari navedeni su i u popisu iz 1775. godine.(206) Te godine Magistrat prima za poreskog obveznika i majstora remenara Martina Kovača (Kovács) koji je izučio zanat kod Franje Paše, dodeljujući mu odgovarajuće kućište u redu pored groblja i pozivajući senatora Simeona Perčića da ga

izmeri.(207) Sledeće, 1776. godine, Magistrat prihvata u gradsku sredinu remenara Stipana Šondu (*Stephanus Schonda*) bez ikakvih povlastica.(208) Protiv izvesnog remenara Pavla Seboka, koji je takođe došao u Suboticu, Magistratu se 14. februara 1778. godine žalila cehovska organizacija jer imenovani nije bio voljan da isplati cehovsku taksu. Magistrat ga je pozvao da polovinu takse isplati u roku od 8 dana, a drugu polovinu do 4. maja iste godine, jer će mu inače biti oduzet alat koji koristi u zanatu.(209)

Od ostalih okolnosti (o kojima raspolažemo podacima), spomenućemo da je remenaru Stipanu Paši prilikom podnošenja računa Magistratu za učinjene usluge odbijeno 10%, tako da mu je umesto zahtevanih 8 f. 15 kr. grad isplatio 7 f. 33 kr.(210). Kada je pak remenar Adam Karolj podneo račun Magistratu u iznosu od 18 f. 20 kr. za četiri konjska hama, nije mu ništa bilo odbijeno.(211) Takođe ništa nije odbijeno od računa remenara Paše, kasnije podnetih Magistratu.(212) Nisu nam poznati kriterijumi pod kojim je Magistrat podmirivao račune zanatlija za učinjene usluge.

Remenari iz porodice Paša, zajedno sa remenarom Martinom Kovačem, stekli su ugled u gradu, jer je Stipanu, Franji i Simonu Paši, kao i Martinu Kovaču, grad 27. februara 1776. godine dodelio građanski status.(213)

Postupak oko dobijanja cehovskih privilegija remenara, dugmetara i užara bio je u toku meseca juna 1777. godine, jer su tada zamolili Magistrat da ograniči nabavku materijala mesnim trgovcima, dok im dvor ne izda njihove privilegije.(214) Njihove cehovske privilegije su izdate u Beču 31. maja 1777. godine, a kongregacija Bačkobrodške županije ih je objavila na svom zasedanju u Novom Sadu, 10. novembra iste godine. Pošto je na osnovu privilegija Magistrat bio obavezan da imenuje cehovskog komesara, on je to učinio imenujući senatora, Ivana Sučića, a za njegovog zamenika je postavio takođe senatora, Nikolu Sagmajstora, koji će zastupati njihove interese prvenstveno u odnosu na trgovce.(215) Da li su izdate posebne privilegije za svaku spomenutu struku zanatlija, nije nam poznato. Da su remenari (*seytotomi*) i opančari (*peronifices*) vršili obradu sirove kože, sledi iz ugovora koji su 22. XII 1777. sklopili remenari Antun Katičić i Stevan Horvat, te zanatlije opančari sa gradom u vezi sa preuzimanjem sirove kože od gradskih mesara, pod sledećim uslovima:

- volovska i bivolja koža isporučiće se zakupcima za 12 f. po paru, a kravlja koža za 8 f. 15 kr.;

- koža teladi u 2. godini prodaće se za 4 f., a juneća za 3 f. po paru;

- zakupcima se neće isporučiti koža dok ne polože novac;

- na ime kaucije zakupci polažu kauciju od 50 f., dva zlatnika će dati za izgradnju nove crkve.(216)

Poslednja dva događaja iz prošlosti remenara odnose se na Pavla Šeboka, koji je bio zatvoren jer je preradio dve kravlje kože, što su bile date na obradu Nikoli Mukiću. Pušten je iz zatvora 25. maja 1778. pošto je za njega jamčio majstor za štavljene kože.(217)

Remenar Pavle Šebok je kasnije opet bio u zatvoru zbog dugova. Magistrat je, međutim, na svojoj sednici od 7. novembra 1778. ustanovio da Šebok ne poseduje nekretnine koje bi se mogle zapleniti i namiriti dugove, niti će ikada svojim radom moći da udovolji poveriocima, pa ga je pustio iz zatvora.(218)

Poslednji događaj ne služi na ponos remenarima u Subotici, ali pretpostavljamo da su poverioci proganjali Šeboka pa je morao da napusti grad. Posle nevedenog događaja o njemu se gubi trag u analima Subotice.

g. Cipelari

Ove zanatlije su brojačno manje zastupljene u istraživanom periodu od čizmara. Verovatno zato što je čizma bila odomaćena obuća koja je ljudima više odgovarala nego cipele. Čizme su bile korisne prvenstveno u zimskim danima, ali u vlažnim jesenjim i prolećnim periodima, kada je korak nekaldrmisanim, vrlo blatnjavim ulicama bio mnogo sigurnije u čizmama nego u cipelama.

Prvi cipelar se u Subotici spominje već 1748. godine, a beše to verđ Varga (György).(219) Godine 1755. boravi u Subotici cipelar Matijas Švager (Mathias Svager).(220) Čini se da cipelari od svog zanata nisu mogli opstati jer se u popisima iz 1765. i 1766. godine ne spominje nijedan cipelar.(221) Dana 14. decembra 1767. godine, Magistrat je primio cipelara Franca Šroma (Franciseus Schrom) sa trogodišnjim oslobođenjem od svih javnih davanja.(222) U 1771. godini već ima u gradu 5 cipelara, i to:

Kristofer Kelner (*Christophorus Khelner*) iz Amberga, koji je stekao stručnost u Ambergu 20. aprila 1770. godine.

Franc Šrom (*Franciscus Schrom*), koji nije raspolagao nikakvim cehovskih pismom, ali je kod njega bio zaposlen jedan kalfa.

Grga Puretić (*Gregorius Puretich*) stekao je stručnost u cehu u Karlovcu u Hrvatskoj.

Simon Kiml (*Simon Khiml*) nije bio ni u kakvom cehu niti je raspolagao cehovskim pismom i

Janko Donbović (*Janko Donbovich*), niti je bio u cehu, niti je posedovao cehovsko pismo.(223)

Navedeni cipelari 1775. godine još borave u Subotici, osim Dombovića, ali se umesto njega pojavio Paul Pamperger (*Paulus Pamperger*). Cipelari su tada sigurno bili potrebni gradu jer je svima dodeljeno trogodišnje oslobođenje od poreskih obaveza.(224)

Oslobođeni su takođe i cipelari Kristofor Čizar (*Christophor Tsizar*) i Kaspar Alsel (*Caspar*), koji su se nastanili u Subotici 1776. godine.(225) Poslednjem cipelaru Johanu Dekingeru (*Joannes Deckinger*), koji je došao iz Budima i bio primljen od Magistrata 11. X 1777. godine, nisu dodeljene nikakve povlastice.(226) Porast broja cipelara u gradu ne smatramo samo posledicom porasta broja stanovnika već i zahtevom stanovnika za savremenijim i udobnijim načinom obuvanja, a i porastom kulturnog nivoa stanovnika.

Premda ni u jednom popisu kojim raspolažemo i na koje smo se do sada pozivali nisu navedene zanatlije **opančari**, njih je u Subotici bilo 1777. godine. To su Bališa Pejanović, Vasa Rajn (*Rein*), Raka Ivanović koji su, kako je to ranije spomenuto, sklopili ugovor sa gradom u vezi sa otkupom kože.(227)

Takođe ćemo spomenuti zanatliju **štavljača**, i to Konrada Rimordera, koji je, kako je takođe rečeno, jamčio za pritvorenog remenara Pavla Šeboka.(228)

Ovim su iscrpljeni raspoloživi izvorni podaci o zanatlijama čija je osnovna sirovina bila koža.

!!! ovde ide faksimil br. 2.- popis zanatlija iz 1771. zauzima celu stranu !!!

3. Zanatlije tekstilne struke

S obzirom na njihovu ulogu i brojčano stanje, smatramo da pažnju treba prvo posvetiti **krojačima**, kojih je već 1720., dakle skoro u sredini perioda Vojne granice, bilo četvoro u gradu. Njihov broj se u 1748. povećao na sedam:

1. Ignjat Vuković (Ignatius Vukovics)

2. Mijat Filipović (M. Philipovics)

3. Ivan Čović (I. Csovics)

4. Juro Sabo (Gyurka Szabo)

5. Janko Puček (J. Pucsek)

6. Martin Lukačić (M. Lukacsity)

7. Janko Grk (Grk).(229)

U vezi sa imovinskim stanjem, među spomenutim se posebno ističe Ignjat Vuković. Dok su ostali krojači, osim Janka Grka, koji je posedovao jednu kravu muzaru, bili bez ikakvog imetka, dotle je I. Vuković imao za vuču 8 volova i 4 konja, 3 krave muzare; na paši 12 krava, 9 junadi, 10 pastuva, 10 bravaca i 88 ovaca. Već sama činjenica da je raspolagao sa tri krave muzare daje osnovu za postavku da je imao najamnu radnu snagu, jer njegova tročlana porodica nije mogla da pokrije potrebe takvog, tada već veoma velikog stočnog fonda. Pošto je raspolagao i sa 8 volova i 4 konja za vuču, sigurno je da je obrađivao veći kompleks zemlje, koja tada još nije bila valorizovana i kao takva nije predstavljala predmet popisa. Međutim, krojač I. Vuković sigurno nije

stekao svoj imetak kao zanatlija, već se verovatno radi o nasledstvu ili njegove ili sa ženine strane.

Sledeće godine, 12. decembra pojavio se pred Magistratom krojač Petar Gorički (Petrus Goricski), Hrvat, koji je dotada boravio u potiskom srezu, u Bečeju, među Srbima, moleći da bude ovde primljen, te da će se tu baviti svojim zanatom. Magistrat ga je prihvatio.(230)

Stevan Martinović 18. septembra 1751. kao krojač moli Magistrat da ga primi u grad. Primljen je sa obavezom da uplati 6 f. u fond za otkup privilegije.(231) To je jedinstven slučaj da je zanatlija morao da isplati prihvatnu taksu, budući da su zanatlijama, naročito posle 1760. godine, omogućene izvesne pogodnosti.

Među 20 krojača evidentiranih 1765. godine nalazimo svega jednog iz 1748. godine: Janka Pučeka. S obzirom na broj stanovnika, kojih je te godine, kako je napred spomenuto, bilo 9556, sledi da je 478 stanovnika izdržavalo jednog krojača. Zarada krojača bila je srazmerno dovoljna za pokrivanje životnih potreba njegove porodice. To zaključujemo na osnovu činjenice da su četiri krojača: Stipan Martinović, Lovrin Puček, Josip Marković i Adam Drozdik držali po jednog slugu, Josip Černetić dvojicu, a Josip Marković slugu i sliškinju. To nije bio slučaj kod krznara, kojih je 1765. godine takođe bilo 20 u gradu, a samo su njih trojica zapošljavali jednog slugu, dok je Dijanović takođe imao i sliškinju.(232)

U 1776. godini naišli smo na svega petnaest evidentiranih krojača od kojih devet iz 1765. godine i na šest novih. Imali su dvojicu sluga i dve sliškinje.(233)

U 1769. godini broj krojača se povećava, pošto je Magistrat 11. avgusta iste godine primio u gradsku sredinu krojače Bernarda Šmita (Schmidt) i Johana Šebela (Joanes Schebele), dajući im šestogodišnje oslobođenje od poreza i svih davanja.(234) Udruženje zanatlija u Subotici 5. januara 1770. godine, preporučuje Magistratu da prihvati u gradsku sredinu krojačkog kalfu Janoša Sekereša (Joanes Szekeres), što je Magistrat i učinio.(235)

U januaru 1771. godine u gradu je dvadeset i devet krojača. Dvojica su izučila zanat u Subotici, za osmoricu ne znamo gde su učili, dok je njih devetnaest steklo stručnost na strani:

u Zagrebu	3	u Križu u Hrvatskoj	1
u Papi žup. Vesprem	1	u Serdahalomu žup. Barš	1
u Ilavi	1	u Petanu	1

U Vacu	1	u Surdahalomu žup. Pužon	1
u Orosu žup. Nograd	1	u Legradu u Hrvatskoj	2
u Varaždinu	1	u Velikom Sigetu	1
u Baji	1	u Šiklošu žup. Baranja	1
u županiji Turoc	1	u Hodmezevašaru	1
		(Hodmezövásár)	

Spomenuti majstori su stekli svoju stručnost između 1735. i 1763. godine. Najstariji krojač među njima bio je Janko Puček, koji je stekao stručnost još 1735. godine, dakle, za vreme Vojne granice, a spominje se i u popisu iz 1748 godien. Ceh je tada zapošljavao svega osam kalfi, a potrebno je bilo još dvoje ili troje.(236)

U popisu iz 1775. godine posebno su iskazana četiri nemačka krojača (koji su krojili po zapadnoevropskom ukusu, dok su mađarski krojači krojili po zahtevu lokalnog mađarskog stanovništva) koji su, osim Tome Aničića, dobili trogodišnje oslobođenje od poreza, a posebno dvadeset i četiri mađarska krojača.(237)

Broj zanatlija se i dalje umnožava. Dana 26-og juna 1776. godine, na preporuku krojačkih majstora, Magistat prihvata krojačkog kalfu Matiju Šalga iz sela Bistričinj u tadašnjoj županiji Barš.(238)

Potreba za krojačima u gradu je, čini se, još uvek postojala, jer 6. oktobra 1777. godine Magistrat prima u gradsku sredinu krojača Ivana (Joannes) Tamašića iz sela Tomaši u Hrvatskoj (239), a poslednji krojač primljen u Suboticu odmah početkom 1779. godine od Magistrata bio je Jovan Golubović (Joannes Golubovich) iz Peštankse županije.(240)

Među ostalim zbivanjima u odnosu na krojače u Subotici spomenućemo da su krojači zajedno sa ćurčijama još 1759. godine inicirali postupak oko dobijanja cehovskih privilegija. (Vidi obrazloženje kod ćurčija). Krojači su zajedno sa kabaničarima svoje cehovske privilegije dobili verovatno već krajem 1763. godine.(241) To dokazuje i činjenica da je Magistrat grada Subotice 3. XII 1763. na zahtev cehovske organizacije krojača, postavio za njihovog komesara senatora Jeronima Vukovića, s tim da mu majstori iskažu poštovanje i poslušnost, a on će bdeti nad cehom i njegovim finansijskim poslovanjem.(242)

Iste godine, krojački ceh Chig Sabovsky moli Magistrat za popunu cehovskih privilegija, odnosno da se krojačkim majstorima organizovanim u cehu dozvoli šivenje ne samo "schuknje, vlasce, nego i kabanice". Nadalje, moli Magistrat da zabrani vređanje krojača i rad krojačima neučlanjenim u cehovsku organizaciju.(243)

Ne raspoložemo sadržajem cehovskih privilegija krojača i čizmara, niti odredbom Magistrata kojom bi bila regulisana predaja artikala koje su proizvele mesne cehovske zanatlije, ali je činjenica da su majstori spomenuta dva ceha 30. I 1764. zamolili Magistrat da popiše robu kod subotičkih trgovaca, zabranjenu od mesnih cehova. Od strane senatora Ivana Vojnića i Josipa Vizija popisano je kod osamnaest trgovaca u gradu:

207 pari čizama

247 kom. kabanice

89 kom. surdoloma (kratkih kabanica)

157 pari sukanja proturača

151 pari čakšira

179 pari hlača i

76 kom. prsluka. (244)

Verovatno se radilo o robi nabavljenoj sa strane, tj. ne od subotičkih zanatlija, što je predstavljalo konkurenciju subotičkim majstorima.

Dana 29. decembra 1770. godine, Magistrat je imenovao senatora Simeona Perčića za komesara krojačkog ceha.(245) Da li je on zamenio pređašnjeg komesara Jeronima Vukovića, postavljenog krajem 1763. godine, ne može se utvrditi.

Pet godina kasnije, subotički trgovac, Stevan Milinović (Stephanus Milinovics), se žalio Magistratu na krojački ceh da ometa učenje krojačkog zanata jednom šegrtu zaposlenom kod krojačkog majstora Ištvana Šolija (Stephanus Soli), samo zato što šegrt pripada pravoslavnoj veri. Magistrat je upozorio majstora krojačkog ceha da će ubuduće kazniti takve

verske netrpeljivosti, te da ne ometaju šegrta u učenju zanata koji mu se sviđa, jer će u protivnom iskusiti postupak Magistrata.(246)

Nisu svi krojači u gradu koji su se okupili u lepom broju bili snalažljivi. Zbog nedovoljne stručnosti neki nisu mogli odoleti rivalstvu ili su pak iz drugih razloga bili primorani da napuste grad. Tako se nemački krojač Simon Trakta 28. sept. 1778. godine - inače tri godine oslobođen javnih davanja - pojavio pred Magistratom i izjavio da svoje kućište dobijeno od Magistrata u redu placeva određenih za buduće zanatlije i na njemu započetu kuću (koju zbog nedostatka novca neće moći dostojno završiti niti pokriti trskom ili crepom), prodaje ovdašnjem kabaničaru Ištvanu Salajiju (Szalay István) za 42 f. dodajući još da inače nije u stanju isplatiti svoje dugove. Magistrat je prihvatio izjavu krojača S. Trakte i obavezao kupca Salajija da dostojno završi izgradnju kuće, da je pokrije trskom ili šindrom i da je ogradi. Izvod iz ovog zapisnika služice kao potvrdno - fasionalno - pismo o prodaji kućišta sa kućom u izgradnji.(247) Majstori krojačkog ceha odbili su da prime u ceh Jovana Lazarevića, ali ne zato što je pravoslavne veroispovesti, već iz razloga što nije ispunio sve uslove predviđene cehovskim privilegijama.(248)

Kao poslednji događaj iz prošlosti krojača spomenućemo molbu krojačkog ceha upućenu Magistratu da umesto senatora Simeona Perčića, koji je funkciju cehovskog komesara obavljao devet godina, i kome se ceh zahvaljuje, imenuje novog komesara. Magistrat je 10. oktobra 1778. odbio molbu kao neopravdanu.(249) Tako je senator S. Perčić ostao i nadalje na funkciji komesara krojačkog ceha, na koju je bio postavljen 29. decembra 1770. godine.

a. Kabaničari

Ove zanatlije se prvi put spominju 1763., kada su dobili zajedničke privilegije sa krojačima.(250) Njih je svakako bilo manje nego krojača i verovatno su bili od njih potisnuti, što se vidi iz spomenute molbe krojača da im Magistrat dozvoli i šivenje kabanica (Vidi fusnotu br. 243) . Kabaničari nisu tražili dozvolu za šivenje krojačkih artikala.

U popisu iz 1771. godine spominju se u cehu krojača sledeći kabaničari (causaperarii):

Antun Bačlija (Antonius Bacslia) iz Sombora, koji je stekao stručnost 18. januara 1776. godine;

Aleksandar Vojnić (Alexander Vojnich), učio kabaničarski zanat u Subotici;

Andrija Ratkai (Andreas Ratkay) iz Kanjiže, županija Zala, stekao stručnost 27. jula 1757. godine;

Josip Marković (Josephus Markovich); (kod njega nema primedbi)

Petar Zelić (Petar Zelich) iz Subotice, stekao stručnost 18. decembra 1767.(251)

U popisu zanatlija iz 1775. godine spomenuti su prethodni kabaničari osim Ratkaija, dakle, samo njih četvorica.(252)

Poslednji kabaničar koji se spominje u izvornim dokumentima je Ištvan Salai koji je kupio kućište od krojača Simona Trakte 1778. godine.

b. Dugmetari

U popisu posednika i njihove imovine za razrezivanje poreza po portama iz 1748. godine nalazimo jednog zanatliju dugmetara - Gombar Janoša (Gombár János), koji je posedovao i jednu kravu.(253)

U istoj godini pojavljuje se dugmetar Jovan Kramarić (Joannes Kramarics), koji se zbog porodičnog spora morao pojaviti pred Magisatratom da bi ga obavezao da svog pastorka podučava dugmetarskom zanatu.(254)

Do 1765. godine ne raspoložemo podacima o ovim zanatlijama. Tada su postojala trojica u gradu:

- Josip Meznerić (J. Meznerich),
- Martin Stolnoković (M. Stolnokovich) i
- Verđ Bartal (Bartal György).(255)

Postojala su dvojica dugmetara 1771. u Subotici:

- Josip Meznerić (Josephus Meznerich) i
- Lovro Kramarić (Laurentius Kramarich) (256), verovatno potomak dugmetara Jovana Kramarići iz 174. godine. U 1775. godini evidentiran je pored J. Meznerića i L. Kramarića i dugmetar Martin Stolniković, koga smo sreli u popisu iz 1765. godine.(257)

Magistrat je 17. juna 1776. godine primio u gradsku sredinu dugmetara Tomasa Kosa (Thomas Kosz), ali bez ikakvih povlastica.(258)

Ne raspoložemo posdacima o cenma artikala proizvedenih od strane dugmetara. Jedino nam dokumenat od 14. juna 1777. godine kazuje da je Magistrat dugmetaru Josipu Mezneriću isplatio 4 f. 18 kr. za gajtane napravljene za uniforme nižih gradskih službenika.(259)

Kako je već napred kod remenara navedeno, cehovske privilegije remenara, **dugmetara** i užara dobijene su u Beču 31. maja 1777. godine i objavljene na županijskoj kongregaciji 10. novembra, posle čega ih je ceh od jedanaest zanatlija u Subotici proglasio majstorima. Magistrat je tada imenovao komesara i njegovog zamenika, iz čega zaključujemo da su remenari, dugmetari i užari dobili zajedničke cehovske privilegije.(260)

v. Užari

Prvi zanatlija, užar, bio je Matijas Pukl (*Mathias Pukl*) što se vidi iz popisa iz 1765. godine. Ne znamo kada je došao u Suboticu. Bio je oženjen, imao je dvoje dece i tri sluge.(261) Pretpostavljamo da nije vodio poljoprivredno gazdinstvo na kojem bi mu bile potrebne sluge, već se pre radi o pomoćnicima, ako ne i o kalfama koji su mu pomagali u zanatu. U navedenoj godini M. Pukl naplaćuje subotičkom Magistratu račun u iznosu od 17 f. 5 kr. za iposručenu robu.(262)

U 1766. godini Pukl izostaje iz evidencije užara u Subotici, a na njegovom mestu se pojavljuje Jovan Ušumović (*Joannes Usumovich*). (263)

Stefan Poheru (*Stephanus Pocher*), užaru iz Austrije, Magistrat dodeljuje zavičajnost 25. maja 1767. godine sa šestogodišnjim oslobođenjem od poreza i ostalih javnih davanja.(264) Dve godine kasnije, Poher podnosi dva računa radi isplate: jedan gradskom, a drugi poreskom blagajniku.(265)

U 1771. godini nalazimo tri užarska majstora u Subotici. Udovu Francišku Pukl, bivšu suprugu Matijasa Pukla koji se spominje u popisu iz 1765. godine, a koji je, verovatno posle toga preminuo (jer popisom iz 1766. godine nije obuhvaćen). Ona je raspolagala cehovskim pismom izdatim u Segedinu 14. oktobra 1755. godine. Radila je sa jednim kalfom; Stefana Pohera (*Stephanus Pocher*) iz Egenburga koji je stekao stručnost 15. juna 1767. godine i Jovana Ušumovioća iz Subotice.(266)

Udova Franciška Pukl 1775. godine nestaje iz kruga užara, a umesto nje se pojavljuje Jakob Tekert (*Jakobus Tekerth*), možda kalfa kod udove Pukl, koja je između 1771. i 1775. preminula. Sa J. Tekertom evidentirana su iste godine spomenuta dva majstora: Stefan Poher i Jovan Ušumović.(267)

Užari su stekli privilegije zajedno sa remenarima i dugmetarima. Obrazloženje u vezi s tim postupkom vidi kod navedenih majstora.(268)

g. Tkači - textores

Ovo rukotvorno umeće bilo je sigurno poznato onom autohtonom stanovništvu Subotice koje je sebi pravilo mušku i žensku odeću, prvenstveno od vune. Stanovništvo, pre svega žene, umele su tkati i praviti razne artikle o čemu nam svedoči pismo izvesnog Makai Ferenca (Makai Ferenc) upućenog gvardijanu segedinskog franjevačkog samostana iz 1756. godine, u kojem izražava želju da nabavi ćilime iz Subotice od Bunjevaca.(269) Beše to narodna rukotvorina koja se sigurno odlikovala kvalitetom i lepim spoljnim izgledom. Inače Makai ne bi tražio intervenciju segedinskog poglavara samostana čiji su sveštenici - franjevci sigurno bili u vezi sa subotičkim franjevcima.

U 1765. godini nalazimo četiri majstora tkača u Subotici:

- Mihalj Kiš (Michael Kiss) sa pet članova porodice i jednim slugom, verovatno pomoćnikom u struci;
- Janko Kočenda (Kocsenda) sa četiri člana porodice i takođe jednim slugom, kako je u popisu navedeno;
- Andreas Homer (Andreas Homer) sa istim brojem članova porodice i takođe jednim slugom i
- Jožef Roža (Josephus Rozsa) koji je živio sa suprugom.(270)

U 1766. godini, pored spomenutog Rože, pojavljuju se dva nova tkača: Joška Vašut (Vassut) i Andraš Takač (Takács András) koji je imao jednog slugu, dok se spomenuta tri tkača: Kiš, Kočenda i Homer iz prošle godine (1765), ne spominju u popisu.(271)

Tkač Ištvan Handáš (Stephanus Hangyas) bio je primljen od Magistrata grada Subotice 6. novembra 1767. godine.(272)

U 1771. godini popisano je svega jedanaest majstora tkača i to četvorica sa kojima smo se susreli u 1765. godini, zatim I. Handáš, koji je, kako je spomenuto, zvanično primljen od Magistrata 1767. godine, dok za ostalu šestoricu tkača znamo samo ponešto za Pavla Motoka (Pavao Motoka) da je učio u Subotici, za Mihalja Kovača (Kovacs Mihaly) da je iz Subotice, dok za Ištvana Bartu (Istvan Bartha), Janoša Nanašija (Nanasy Janos), Antala Nemeta (Nemet Antal), i Andraša Čordaša (Csordas Andras) ne znamo kada i kako su došli u

Suboticu, jer na magistratsku odluku o njihovom prihvatanju nismo naišli.(273) No, nije to jedini takav slučaj.

Spomenuti popis zanatlija u Subotici izvršen je 1. januara 1771. godine, a 25. februara iste godine primljen je u grad tkač Adam Duček (Ducsek).(274)

Dana 29. januara 1773. godine Magistrat je dozvolio i tkaču Jožefu Feheru (Fehér József) da slobodno upražnjava svoj tkački zanat.(275) Međutim, u popisu zanatlija iz 1775. godine ne nalazimo Fehera, nego su tamo tačno popisani samo tkači iz 1771. godine.(276)

Kao poslednje tkače primljene u grad 5. jula 1777. godine spomenućemo \uru (Georgius) i Mihalja (Michael) Pajcera (Pajcer) iz Segedina.(277) Ovim su iscrpljeni naši izvorni podaci o tkačima u Subotici pre 1779.godine. Nijedan od njih nije dobio neku povlasticu od Magistrata, iz čega zaključujemo da tada u gradu nije bilo tkača.

d. Jorganxije

U 1771. godini u Suborici postoje tri jorganxije:

- Todor Milutinović (Theodor Milutinovich)
- Lazo Pamukčija (Lazo Pamugtsia)
- Nikola Pamukčija (Nikola Pamugtsia).

Oni strukovnom dokumentacijom nisu raspolagali - nullis literis provisi - kako čitamo u izvornom dokumentu.(278) Sumnjamo da su spomenuti majstori umeli da naprave jorgane kakvi su danas u upotrebi! Pretpostavljamo da su njihovi proizvodi bili pokrivači raznih namena napravljeni od pamuka, zbog čega su od popisivača, ne znajući njihova prezimena, prozvani "pamugtsie".

đ. Šeširxija

Prvi šeširxija koji se pojavio u Subotici beše Jakob Mikl iz Alzasa, koga je Magistrat 13. IX 1777. uvrstio u red ostalih stanovnika grada, osigurao mu šestogodišnje oslobađanje od svih davanja i dozvolio mu da obavlja svoju zanatsku delatnost.(279)

Ovde još valja spomenuti da su se subotičani već u obrađenom periodu bavili gajenjem svilene bube, jer su 1778. godine nekom Ivanišiću (*Ivanisich*) iz Oseka isporučili 10 funti i 4 lota svile proizvedene u Subotici.(280)

4. Znatlije drvodelje

S obzirom na činjenicu da je Subotica oskudevala u šumama, a time i u vrstama drveća potrebnog pojedinoj struci drvodelja, razumljivo je što su se ove zanatlije u gradu pojavile kasnije i što je njihov broj bio uvek manji, nego kod zasnatlija kožarske ili tekstilne struke. Nedostajala je osnovna sirovina, drvo čija je nabavka sa strane bila uvek skopčana sa izvesnim poteškoćama.

a. Stolari

Učinićemo najpre istorijski osvrt na stolare o kojima u periodu Potiske vojne granice, kao ni u popisu iz 1748. godine, nema traga.

Prvi zanatlija stolar pojavio se u Subotici 7. jula 1749. godine. Bio je to Blasius Tišler (*Blasius Tisler*), nemački stolar kome je Magistrat za njegove usluge isplatio 12 f. 50 krajcara.(281) Reč je sigurno o Blasius Lamplu (*Blasius Lampl*), koji je jedini upražnjavao stolarski zanat u gradu i naplaćivao račune za svoje usluge od gradske uprave sve do 1771. godine.(282)

Do 1. januara 1771. godine evidentirana su tri stolara u Subotici:

- Franjo Vanek (*Franciscus Vannek*), koji je stekao stručnost u peštanskoj županiji 24. juna 1764. godine;
- Blasius Lampl (*Blasius Lampl*) koji nije bio u cehu, niti je raspolagao cehovskim pismom i
- Anton Majer (*Antonius Majer*) koji takođe nije bio ni u kakvom cehu.(283)

Ne znamo kada je F. Vanek došao u Suboticu. Sigurno je imao poverenje u svoje mušterije koje ga, međutim, nisu tačno isplaćivale, jer je Vanek 25. januara 1773. godine tražio pomoć od Magistrata radi naplate svojih potraživanja od dužnika.(284)

U 1775. godini pojavio se u Subotici i četvrti stolar Josip Kesel (*Josephus Kessel*), kome je Magistrat dodelio trogodišnje oslobođenje od javnih davanja, za razliku od F. Vaneka koji je to dobio za šest godina. Da li je on to iskoristio ne znamo, jer nam takođe nije poznato vreme njegovog dolaska u Suboticu. Prilikom sprovedenog popisa 1775. godine Franjo Vanek više nije bio živ, a zanat je dalje upražnjavala njegova udova, verovatno uz pomoć jednog kalfe.(285)

b. Kolari

Premda nema pomena o kolarima u popisima iz 1720, 1748, 1765, i 1766. godine, izvorni podaci nam govore da je kolaru verđ Balogu (*Georgius Balogh*) 18. septembra 1751. godine isplaćeno 6 f. 23 den. za popravku opštinskih kola.(286) Kolar Ištvan Guljaš (*Stephanus Gulyás*) spominje se u Subotici 19. juna 1766. godine.(287) Da li su Balog i Guljaš napustili Suboticu, prestali sa radom ili možda umrli, ne znamo, ali njih, kako je spomenuto, nema ni u popisu iz 1766. godine. Možda nisu dovoljno ovladali kolarskim zanatom; možda su bili u stanju da izvrše samo manje popravke, pa ih popisivači, ne smatrajući ih pravim kolarima, nisu uneli u popisne liste.

U Subotici se 1769. godine spominje kolar verđ Horvat (*Horváth György*).(288) Iste godine pojavljuje se u proleće kolar Johan Fricner (*Joannes Friczner*) moleći od Magistrata dozvolu da ovde radi na svom zanatu. Pretpostavljamo da je gradu kolar bio veoma potreban, jer mu je Magistrat pored šestogodišnjeg oslobođenja od poreza i javnih obaveza, dodelio kućište, s tim da će mu izgraditi kuću sa radionicom, dve sobe, kuhinjom i podrumom. A pošto se drvo moralo dopremiti iz daleka, Morišem i Tisom do Martonoša, ustupiće mu se dva konja radi prevoza do Subotice. Ako se bude dobro vladao i tačno podnosio obračune, grad će mu dozvoliti i prodaju pića, a daće mu i 280 forinti na ime zajma koji ima da vrati gradu.(289) Na Fricnera nailazimo kao na jedinog kolaru u popisu iz 1771. godine.(290) Magistrat je, čini se, favorizovao J. Fricnera, jer mu na njegovu molbu od 18. decembra 1772. godine dodeljuje dvoja kola za prevoz drveta iz Apatina, potrebnog za opravku kola.(291) J. Fricner se 6. septembra 1773. u zapisnicima grada spominje kao kolar i kovač.(292)

Na molbu kolaru Pala Narodija, Magistrat ga prima u gradsku sredinu s obzirom na potrebu za zanatlijama, ali bez ikakvih privilegija.(293) Međutim, u popisu izvršenom sledeće

1775. godine Narodija nema. Jedino se pojavljuje Johan Fricner (294) protiv koga su se 20. februara naredne godine, žalili kovački majstori Magistratu moleći da J. Fricneru zabrani obavljanje kovačke delatnosti. Napred je spomenuto da je bio verziran i u kovačkom zanatu pa je Magistrat odbio molbu kovača sa obrazloženjem da oni ne raspolažu cehovskim privilegijama. J. Fricneru se i dalje dozvoljava bavljenje kovačkom delatnošću.(295.

Čini se da profesija Johana Fricnera bila unosna, jer 20. februara 1775. godine moli Magistrat da mu na osnovu dostojne procene - *secundum condignam aestimationem* - prodaje kuću koju je za njega podigao. Magistrat je taj postupak poverio senatorima Nikoli Sagmajsteru i Simeonu Romiću, koji su nam na osnovu podataka iz gradske blagajne i uz savestan predlog zanatlija kuću procenili na 380 forinti. Tu sumu je Fricner imao da isplati u roku od 6. god.(296) Fricner tada još nije bio vratio pozajmnicu od 280 f. dobijenu od grada. Kao jedini kolar u mestu sa preko deset hiljada stanovnika, uglavnom zemljoradnika, Fricner je imao dosta posla i bio primoran da drvo, tu osnovnu sirovinu, nabavlja sa strane. Tako su jednom, u rano proleće, njegova četvoroprežna kola prevozeći drva bila napadnuta od trojice pljačkaša koji su se hteli dočepati konja. Kako se odvijao taj napad, da li je došlo do okršaja, ne znamo, ali znamo da su napadači bili privedeni pred Magistrat koji je 22. marta 1775. godine prvog osudio na 40, drugog na 30, a trećeg na 20 udaraca štapom.(298)

Dana 15. juna 1777. godine Magistrat je primio u red ostalih građana Filipa Hajlpoka (*Hailpoka*), po zanimanju kolara, dajući mu trogodišnje oslobođenje od poreza, davanje konaka vojsci i javnih radova.(299) Posla je bilo i za kolara Hajlpoka, tim pre što je kolar Fricner bio angažovan i nekolarskom delatnošću (što zaključujemo iz dozvole Magistrata izdate 20. septembra 1777. godine). Kolaru Fricneru se dozvoljava da izvan grada postavi kazan za pečenje rakije.(300)

Završavamo izlaganje događaja o kolarima u Subotici malo iznenađujućom vesti o kolaru J. Fricneru, koji je već devet godina boravio u Subotici i materijalno se sigurno dobro snašao. To ga je, pretpostavljamo, ohrabrilu da upotrebi uvredljive reči protiv nekoliko članova zaklete opštine, zbog čega ga je Magistrat 6. jula 1778. uputio u zatvor da okaje svoj greh - *...ad carceres pro expianda culpa missus est* - kako čitamo u originalnim analima o tom događaju.(301)

v. Tesari - cimermeni

Činjenica je da osnovnu sirovinu koju koriste tesari predstavlja drvo, zbog čega smo ove zantlije uvrstili u drvodelje, a ne u građevinare, gde im je takođe bilo mesto, budući da im je osnovna i skoro jedina delatnost usmerena na izgradnju građevinskih objekata.

Uzrok njihove malobrojnosti tumačimo i time što je u gradu bilo više mlinara - tesara koji su dugo bili jedine drvodelje u gradu, i umeli su, kako je već istaknuto, sve napraviti od drveta i najverovatnije, raditi i tesarske poslove.

Od 1720. godine, kada je u periodu Potiske vojne granice bio evidentiran tesar Prodan Rac, inače militar, po činu kaplar, do 1752. godine nismo naišli na pisani trag o tesarima. Tada je bila podignuta opštinska zgrada u Tompi i grad je 8. oktobra naredne godine isplatio tesaru (ime nije navedeno u izvornom dokumentu) 11 f. 50 denariususa za radove koje je on obavio na toj zgradi.(302) Svakako ne možemo tvrditi da je spomenuti tesar bio Subotičanin.

Okolo dve godine kasnije, 28. juna 1754. godine, Magistrat je isplatio majstoru - *architectori* (303) Pavlu Šefčiku 50 f. u gotovom, a u naturi pola centera mesa i dva akova vina, za izradu krova, vrata i ostale drvenarije potrebne u zgradi novopodignutog zatvora.(304) Prezime Šefčik nije nepoznato u Subotici. Godine 1771. nailazimo na Šefčik mesare i mlinare, ali ne možemo tvrditi da je tesar Pavle Šefčik bio Subotičanin, jer se to iz originalnog teksta ne da zaključiti, a osim toga, u naturi je obično bio podmiren deo zarade radnicima čija porodica nije prebivala u Subotici, dakle, tuđincima. Nije sigurno da su tesari kojima je 8. februara 1765. godine isplaćena dodatna nagrada posle podizanja krova i završetka tavana na zgradi gradske straže bili Subotičani, jer izvorni tekst to ne kazuje.(305)

Sa sigurnošću se može spomenuti da je Jakob Lukaseder (*Jacobus Lukaszeder*) 1769. godine, kao tesar radio u Subotici, jer je 31. marta te godine primio zajam od Magistrata u iznosu od 80 f.(306).

Drvo za građu Subotičani su te godine nabavljali i u Pešti.(307) Da li se drvo direktno dovozilo ili se prevozilo Dunavom do istovara u Baji, nije nam poznato, ali je sigurno da nabavka drveća nije bila jeftina i da je bila skopčana sa raznim poteškoćama, kakvih je, npr. imao pomenuti subotički kolar Fricner.

Potražnja za zanatlijama građevinske struke, prvenstveno zidarima i tesarima, je usled njihovog malog broja, bila veća od ponude, pa je pa je lako pretpostaviti da su imali monoploski stav prilikom naplaćivanja svojih usluga. Ovo smatramo verovatnim jer nije bez razloga 8. oktobra 1770. godine Ugarska komora pozvala Magistrat da reguliše dnevne zarade tesara i zidara.(308)

U popisu iz 1771. godine je kao jedini tesar naveden već spomenuti Jakob Lukaseder koji je proglašen za majstora 18. juna 1767. godine u Segedinu, a uskoro zatim se preselio u Suboticu, gde je potreba za tesarima bila očigledna. To potvrđuje činjenica da je Jakob Lukaseder već 1. januara 1771. godine držao četiri kalfe.(309) To je najveći broj kalfi kod jednog majstora na koji smo dosada naišli. J.Lukaseder se nije bavio samo sastavljanjem i podizanjem krovne konstrukcije već se, pored ostale drvenarije, bavio i izradom šindre za pokrivanje korva i u tu svrhu mu je Magistrat 28. januara 1771. godine odobrio predujam od 100 f., verovatno za nabavku odgovarajućeg drveta.(310)

Dana 6. decembra 1771. godine, opet nailazimo na tesara Jakoba Lukasedera koji je tada uzeo od Magistrata u akord radove oko pokrivanja zgrade latinske škole i to za 80 f., s tim da Magistrat obezbedi građevinsko drvo, lestve šindru i eksere.(311)

Popis zanatlija Subotice iz 1775. godine nam svedoči da su tada već bila tri tesara u gradu:

- Jakob Lukaseder (*Jacobus Lukaszeder*), kome je prilikom dolaska u Suboticu dodeljeno od Magistrata šestogodišnje oslobođenje od javnih obaveza i zajam u iznosu od 265 forinti, od čega je 1775. godine bio vratio 60 forinti i ostao je još dužan 205 forinti;

- Anton Lukaseder (*Antonius Lukaszeder*), koji je takođe uživao šestogodišnje oslobođenje i

- Mihael Reder (*Michael Rheder*), koji je uživao samo trogodišnje oslobođenje od javnih davanja.(312)

Tesar Jakob Lukaseder 16. decembra 1776. godine više nije bio među živima. Tada je Magistrat primio njegovog sina Andriju Lukasedera za vernog i priznatog tesarskog majstora u gradu. To je potvrdio svojim pečatom jer on, Andrija Lukaseder, takođe savesno i marljivo radi na tom zanatu u čemu služi kao primer a takođe je često popravljao toranj franjevačke crkve.(313)

g. Bačvari

Svakako je iznenađujuća činjenica da u naselju kao što je Subotica, gde se oduvek gajila vinova loza, zahvaljujući prvenstveno za to pogodnom severnom terenu gradskog atara - sve do 1766. godine nemamo podataka o bačvarima. Ovo bi bilo razumljivo da su stari Subotičani čuvali vino u glinenim ili kožnim posudama, što je u nekim krajevima još i danas običaj, ali o tome nam ne govore nikakvi istorijski izvori. Znamo samo da je juna meseca, spomenute 1766. godine, u Subotici bio bačvar po imenu *Verđ Gombkete* (*Georgius Gombkötö*).⁽³¹⁴⁾ On je brzo nestao iz Subotice, a kao njegov sledbenik se javlja bačvar *Jakob Hazer* (*Jacob Haser*) iz Nemačke, koga je 18. decembra 1767. godine Magistrat primio u grad dajući mu šest godina oslobođanja od javnih obaveza, s tim što će ovde upražnjavati svoj zanat - *suam artem exerciturus*.⁽³¹⁵⁾ Međutim i njega, posle nepune tri godine više nema u Subotici, jer se 1. januara 1771. godine, prilikom opšteg popisa zanatlija u Subotici, pojavljuje jedino bačvar *Franc Hoger* (*Franciscus Hoger*), takođe poreklom iz Nemačke (316), koga je Magistrat 18. februara iste godine imenovao za gradskog bačvara sa godišnom platom od 20 f.⁽³¹⁷⁾ Ne znamo kakve su bile obaveze gradskog bačvara. Godišnja plata mu je bila minimalna da bi za to morao da preuzme obavezu održavanja buradi gradske ekonomije (budući da je grad raspolagao sa oko deset gostionica u samom gradu i na pustarama koje je izdavao u zakup i gde se točilo prvenstveno vlastito vino). Da to nije bila obaveza gradskog bačvara, dokazuju računi koje je bačvar F. Hoger već aprila meseca iste godine podneo gradskom blagajniku radi naplate.⁽³¹⁸⁾ Krajem septembra iste godine, Magistrat prima u gradsku sredinu bačvara *Matijas Taruma* (*Mathias Tharum*) obezbeđujući mu trogodišnje oslobođenje od svih davanja.⁽³¹⁹⁾

Godine 1775. nailazimo u Subotici pored F. Hogera i *Matijasa Taruma* još i *Antona Milnera* (*Antonius Milner*), takođe sa trogodišnjim oslobođenjem od poreza.⁽³²⁰⁾ Na odluku Magistrata o njegovom prijemu, međutim, nismo naišli, te je neizvesno i vreme njegovog dolaska u Suboticu. Poslednji dokumenat o bačvarima nam kazuje da je 4. januara 1779. godine za gradskog bačvara bio postavljen *Matijas Tarum*, sa platom od 70 f. godišnje.⁽³²¹⁾ Svakako mnogo većom od plate pređašnjeg gradskog bačvara F. Hogera.

U drvodelje smo uvrstili i **lulara** - *tibiarius* - *Filipa Firera* (*Philippus Firer*), koga smo zatekli u popisu iz 1775. godine i kome je Magistrat takođe dodelio trogodišnje oslobođenje.⁽³²²⁾ Smatrali smo to za umereno, budući da je veći deo lule drven. Ne znamo zašto je Magistrat grada Subotice prihvatio lulara, da li iz potrebe, jer u ono vreme pušenja cigareta još

nije bilo uobičajeno. Ono je počelo u Evropi tek početkom XIX veka, pa je za uživanje nikotina služila jedino lula. Možda se time nameravao umnožiti broj pušača da bi se više poreza slivalo u gradsku blagajnu, pošto je Magistrat još 18. januara 1771. godine doneo odluku po kojoj se pušači oporezuju sa 25 denariusa godišnje.(323) Ili je pak Magistrat sa lularom hteo da poveća broj i vrstu zanatlija u gradu uoči proglašenja Subotice slobodnim kraljevskim gradom, što je, u određenoj meri bilo uslovljeno i brojem zanatlija i trgovaca u gradu, o čemu je već bilo reči.

!!! ovde ide faksimil br. 3.- popis zanatlija iz 1775. zauzima celu stranu !!!

5. Zanatlije metalske struke

a. metalci - bravari

U prvom momentu uočili smo mali broj ovih zanatlija u gradu, što je verovatno u skladu sa zahtevima stanovništva s jedne strane i problemima nabavke osnovne sirovine - metala - s druge strane.

Prvo ćemo dati istorijski osvrt na **bravare**. Već u prvom popisu iz perioda komorskog gradića Sent Marija, sačinjenom 1748. godine, nailazimo na bravara Jozefa (*Josephus*) Lederera, koji je tada još živio sam i nije raspolagao nikakvom pokretnom ili nepokretnom imovinom. Kada je došao u Suboticu, ne znamo. Jula meseca sledeće (1749) godine on naplaćuje od Magistata za svoje usluge 12 f. 36 krajcara.(324) Malo veći iznos, 15 f. 1 kr., potražuje od Magistrata 20. juna 1755. godine, verovatno opet za svoje usluge. Međutim, sada mu je gradski blagajnik odbio 10% na ime "falcidio" - otplate i isplatio samo 13 f. 30 kr.(325)

Bravar Mihajlo Kušak pojavljuje se u Subotici 1762. godine i Magistrat mu je 16. aprila iste godine dozvolio da boravi u gradu.(326) Dugo nije ostao ovde, jer ga u sledećem opštem popisu nema, a takođe nije evidentiran ni do sada nepoznati Mihalj Kalmar (*Michael Kalmár*), kome je Magistrat za njegove usluge dana 24. februara 1764. godine isplatio 2 f. 32 kr.(327) Naime, radi se o popisu koji je sproveden sledeće 1765. godine i u kojem se pojavljuje samo napred spomenuti Josip Lederer.(328) Iste godine, 23. decembra pojavljuje se u gradu bravar

Peter Cajner (*Petrus Czeiner*) (329), koji u popisu iz sledeće 1766. godine nije evidentiran, ali će se pojaviti u kasnijim popisima.

Dana 12. oktobra 1767. godine, Magistrat je primio u grad bravara Alberta Brušinovskog (*Albertus Brusinovszky*), koji je eraspolagao cehovskim pismom izdatim u Hajlbergu (*Heilberg*) 10. marta 1766. godine, obezbeđujući mu šestogodišnje oslobođenje od javnih tereta (330) (sigurno u nadi da će se ovde udomiti i raditi u svom zanatu). U tom cilju Magistrat mu je 20. juna 1768. godine dao zajam od 100 f. uz godišnji interes od 6% i jemstva krmčara Šefera (*Scheffer*). (331) Sve je to bilo uzalud jer je i on nestao iz grada.

Na evidenciji bravara u 1771. godini nalazimo:

- Jozefa Lederera, koji nije raspolagao nikakvim cehovskim pismom i
- Petera Cajnera, koji je bio u cehu grada Pečuja (332), a pojavio se u Subotici 1765. godine.

U popisu iz 1775. godine više ne nalazimo Jozefa Lederera, koji je niz godina radio kao bravar u Subotici, već dva nova bravara; Jovana Lugovića (*Joannes Lugovics*) i Mihalja Mati (*Michael Matti*), koji su sa spomenutim Petrom Cajnerom 1771. godine predstavljali bravarske zanatlije u Subotici. (333) O dolasku Jovana Lugovića i Mihalja Mati, koji je uživao i trogodišnje oslobođenje od davanja, nismo našli podatke u izvornim dokumentima. Pored navedenih zanatlija magistrat je 20. januara 1776. godine primio u grad bravara Jozefa (*Josephus*) Hangla iz Beča, osiguravajući mu trogodišnji imunitet od plaćanja poreza i javnih davanja (334), a pod istim uslovima Magistrat je 31. avgusta 1778. godine primio i bravara Ivana Tomašića (*Joannes Tomasich*). (335) To su istorijski podaci o brojnom stanju bravara u određenom periodu. O njima ćemo još reći da je Mihalj Mati 23. juna 1777. zamolio Magistrat da njemu, a ne segedinskom bravaru, poveri bravarske radove u župnoj crkvi, čija izgradnja je tada bila u toku, na šta je Magistrat pristao. (336) Magistrat mu je takođe na istoj sednici poverio održavanje i navlačenje sata na tornju crkve otaca franjevac, određujući mu za to privremeno 12 požunskih merova pšenice. (337)

b. Kovači

Godine 1748. spominje se Marijan Kovač koji je živeo sam, a posedovao je tri konja, 25 merova pšenice i 10 merova ječma, kao i Miško Kovač, takođe samac sa 9 merova pšenice.(338) Ove činjenice ne ukazuju na sređeni porodični život, a još manje na neko ekonomsko blagostanje, premda su kovači i onda bili potrebni stanovništvu čije je glavno zanimanje bila poljoprivreda. Godine 1755. je u Subotici boravio kovač Anton Pah (*Antonius Pach*), kome je Magistrat za usluge 10. oktobra naredne godine isplatio 7 f. i 27. kr.(339), a njega, kao jedinog kovača, nalazimo i u popisu iz 1765. godine. @iveo je sa ženom i dvoje dece.(340) Na predlog "segedinske gospode" je 3. januara 1766. godine od Magistrata primljen kovač Ištvan Andort (*Andorth*). (342) U vezi sa kovačima u ovoj godini je karakteristično upozorenje Komorskog provizora Martina Logoa (*Martinus Loogo*) Magistratu povodom naredbe dvora od 22. septembra prema kojoj treba zatvoriti lutajuće zanatlije tzv. *falcarii* - kovače kosa i uputiti ih najbližem sudskom forumu.(342) Dana 6. juna 1767. godine, pojavljuje se u Subotici kovač Elias Šrajfogel (*Elias Schreivogel*), koji je u Segedinu 1760. godine proglašen za majstora. Magistrat mu je dodelio kućište, a za ispomoć dva konja i šestogodišnje oslobođenje od svih davanja.(343) No udarci Šrajfogelovog kovačkog čekića nisu dugo odjekivali Suboticom. Na popisu zanatlija iz 1775. ga već nema. Međutim, iste godine šestog novembra sa Šrajfogelom se pojavio kovač \erđ Hegediš (*Georgius Hegedüs*) koji je takođe od Gradskog magistrata dobio šestogodišnji imunitet.(344)

Da li subotički kovači nisu bili dovoljno sposobni ili je pak strani kovač radio jeftinije ne znamo, činjenica je da je Magistrat 5. marta 1768. godine isplatio jednom segedinskom kovaču (ime nije navedeno u izvornom dokumentu) za usluge 1 f. 51 kr.(345) Verovatno je taj kovač s dozvolom Magistrata radio i za ostale zainteresovane u gradu, jer mu se za navedeni iznos nije isplatilo doći u Suboticu. U 1771. godini popisani su u Subotici sledeći kovači:

- Elias Šrajfogel, koji je radio sa dvojicom kalfi,
- \erđ Hegediš, koji je raspolagao cehovskim pismom i
- Anton Pah, takođe sa cehovskim pismom.(346)

Dvadeset i prvog januara 1772. godine se već povećava broj kovača sa Josefom Cibrikom (*Czibrik*), kome je Magistrat dodelio trogodišnje oslobođenje od poreza i javnih davanja.(347) NJemu je Magistrat 1774. godine poverio popravku starih kola i zato isplatio 6 f. 38 kr.(348) U popisu iz 1775. godine nalazimo sledeće kovače:

- Jozef Cibrik (*Josephus Czibrik*) i

- \erđ Hegediš (*Georgius Hegedüs*), svaki sa trogodišnjim imunitetom, premda je Hegedišu prilikom prijema zagarantovano od Magistrata šestogodišnje oslobođenje i
- Anton Pah (*Antonius Pach*), koji od 1775. godine boravi u Subotici.(349)

Vojnog kovača Franca Kajnera (*Franciscus Keiner*)(350), sa trogodišnjim oslobođenjem od poreza i ostalih davanja primio je Magistrat 15. aprila 1776. godine. Iste godine, samo 21 dan kasnije, Magistrat sa istim tim privilegijama prima i kovača \erđa @iroša (*Georgius Zsiros*).(351) Mihael (*Michael*) Lang, poreklom iz *Sancta Cruce* - kako čitamo u originalnim analima - je poslednji kovač primljen u okrilje grada 20. IX 1777. godine sa trogodišnjim imunitetom.(352)

Ovo su skromni podaci o zanatlijama kovačima - tada tako potrebnim našem gradu, a zvuk njihovog nakovnja i čekića danas je u celosti zanemeo.

Osim navedenih zanatlija metalne struke spomenućemo:

kazanxiju \erđa Mila iz Subotice, koji je između 1755. i 1757. godine vodio parnicu sa Kostom Dimitrovićem, zanatlijom iste struke iz Iloka (353), a 1764. godine sa Andrijom Cvijanovim iz Subotice koji je kazanxiji pozajmio 5 zlatnika i zbog toga molio Magistrat da sekvstrira (oduzme) jedan kazan od Mila zbog nevraćenog duga (354);

zlatara pod imenom \urađ (*Gyuragy*) nalazimo u Subotici 1765. i 1766. godine sa petočlanom porodicom.(355) Pretpostavljamo da je \urađu, Magistat 18. marta 1768. godine, isplatio jednu forintu i 10 denariusa za potkivanje pandurskih pušaka bakrom (356), jer je on 1771. godine još uvek jedini zlatar u gradu. Sa njim je tada radio i njegov sin.(357) Godine 1775. pored zlatara \urađa evidentiran je i Jeftonije Kulunxija (*Jephtonus Kulundcsia*).(358)

Kao poslednjeg zanatliju metalske struke spomenućemo **nožara** Matiasa Tira (*Mathias Tir*), evidentiranog u popisu iz 1775. godine, koji je od Magistrata dobio trogodišnje oslobođenje od poreza i javnih obaveza.(359)

6. Zanatlije građevinske struke

a. Zidari

Zbog srazmerno malog broja ovih zanatlija, naročito u prvim decenijama 18. veka, u odnosu na broj i porast stanovnika u tom periodu, moramo pretpostaviti da su stanovnici, tada još sa skromnim zahtevima, sami ili uz pomoć veštijeg suseda ili rođaka obavljali poslove građevinskih zanatlija. Porastom blagostanja među stanovnicima, porasli su i zahtevi za udobnijim, lepšim i dugotrajnijim kućama. Učinićemo najpre istorijski osvrt na **zidare** i na njihovo brojno stanje u izučavanom periodu, smatrajući da su oni ipak odigrali najvažniju ulogu kad je u pitanju građevinsarstvo.

Već u popisu iz 1748. godine spominje se Mihajlo Zidar, koji tada nije bio oženjen. Posedovao je kravu i dva brava.(360) Verovatno se radi o zidaru Mihajlu Tonanu koji je radio za Magistrat 1755. godine.(361)

Devet godina kasnije pojavio se u gradu zidar, Georg Pruner (*Georgius Prunner*) sa radnicima, kome je Magistrat za usluge isplatio 13. januara 1764. godine 3 f. 15 kr.(362).

U 1765. godini od zidara spominje se samo Georg Pruner sa ženom i dvoje dece (363), a u opštem popisu iz sledeće 1766. godine ne spominje se nijedan zidar.(364)

Godine 1771. ne nalazimo u evidenciji zanatlija nijednog od dosada navedenih zidara. Jedino se spominje zidar Jakob Maršal (*Jacobus Marschall*), koji je pripadao cehovskoj organizaciji u Segedinu.(365)

Krajem iste godine nailazimo na zidara Jakoba Adameka koji je bio u poslovnim odnosima sa Magistratom. O njemu će još biti reči.(366)

Zidarskog majstora Simeona Helmpgera iz Kule primio je Magistrat 14. VI 1774. godine, na njegovu molbu, u gradsku sredinu, garantujući mu trogodišnje oslobođenje od poreza i ostalih davanja, ali i upozoravajući ga da će morati nadoknaditi protivrednost dobijenih pogodnosti ako se u međuvremenu, kao mnogi preseli u drugo mesto.(367) Imenovani je još iste

godine napustio Suboticu, jer se ne nalazi među zidarima evidentiranim 1775. godine. U toj evidenciji susrećemo:

- Jakoba Adameka (*Jacobus Adamek*),
- Jakoba Maršala (*Jacobus Marschat*) i
- Adama Hajlera (*Adamus Heiler*).⁽³⁶⁸⁾

Nema podataka o dolasku A. Hajlera (*Heiler*) u Suboticu. Pretpostavljamo da je poznavao svoj zanat, jer mu je Magistrat 1. juna 1776. godine, dodelio kućište na kojem može sebi da podigne dom, a ujedno mu je poverio poslove oko izgradnje nove župne crkve, s obzirom na njegove do tada dokazane sposobnosti.⁽³⁶⁹⁾ Iz poslednje konstatacije svakako sledi da je Hajler već izvesno vreme upražnjavao svoj zanat u Subotici.

Bili su to podaci o zidarima i njihovom brojnom stanju u razmatranom periodu. Pored toga ćemo dati obrazloženje o cenama zidarskih usluga, kao i o zaradama zidara i njihovih pomoćnika, razume se, u okviru skromnog sadržaja izvorne građe u vezi sa tim.

Za izgradnju prve gradske kuće isplatio je gradski blagajnik 16. oktobra 1751. godine zidarima i priručnim radnicima 528 f. 54 den.⁽³⁷⁰⁾ Ne znamo koliko je (i kakvih) prostorija imala ta zgrada. Izgrađena je na mestu današnje, ali je prostorno bila mnogo manja.⁽³⁷¹⁾

Nadnice zidarskih radnika kretale su se 1753. godine između 45 i 50 denariususa, a nadnica manuelnih radnika je iznosila 28½ denariususa.⁽³⁷²⁾

Za izgradnju podruma i sobe u donjoj gostioni - *educillo inferiori* - Magistrat je zidarskom majstoru Mihajlu Tomanu 30. maja 1755. godine isplatio 16 f. kako su se stranke prethodno bile sporazumele.⁽³⁷³⁾ Ovaj majstor se 22. decembra iste godine obavezao pred Magistratom da će izgraditi novu gostionu sa kuhinjom za 30 f. ⁽³⁷⁴⁾, a popravio je stan gradskog narednika i sagradio dimnjak za 2 f. 15 kr. ⁽³⁷⁵⁾.

Na zgradi gradskog konaka radilo je 28 zidara. Magistrat je 29. aprila 1763. godine svakome na ime nadnice isplatio 27 krajcara.⁽³⁷⁶⁾

Dana 13. decembra 1771. godine, spomenuti zidar Jakob Adamek se obavezao pred Magistratom da će prednju, uličnu stranu nove sobe gradske kuće sazidati od pečenih cigala, staviti dva prozora, sobu izvana omalterisati i okrečiti za 20 forinti.(377)

Na kraju iznošenja podataka o zidarima spomenućemo da se već sredinom 18. veka u Subotici radilo na propagiranju cehovske organizacije zidara. Naime, Zakarije Saks (Sax), zidarski majstor i senator grada Segedina, predočio je 16. maja 1757. godine Magistratu grada Subotice cehovske privilegije koje je carica Marija Terezija 20. maja 1756. godine izdala zidarima, ciglarima i tesarima radi informacije da ne dozvole zidarima lutalicama neučlanjenim u cehovsku organizaciju da rade u gradu. Ujedno je Z. Saks zamolio Magistrat da od zidara Jakoba Maršala naplati 12. f., te od Georga Prunera 10 f. (oboju tada borave u Subotici).(378) Verovatno se radilo o cehovskoj članarini.

b. Ciglari

Na prvi trag o njima naišli smo 1751. godine, kada je 10. decembra Albert Cigler (Adalbertus Czigler) zamolio Magistrat da mu isplati 113. f. 30 den. za 3300 pečenih cigala i mnoštvo komada, kako je to prethodno bilo dogovoreno, a što je Magistrat i odobrio.(379) Tako je bila formulisana tačka dnevnog reda, u zapisniku, a pretpostavljamo da delovođa nije znao za Albertovo prezime, te ga je jednostavno nazvao "Ziegler", što se skoro u celosti podudara sa kod nas odomaćenim izrazom "ciglar". Korišćenje naziva zanata umesto prezimena onda nije bio, kako smo već ranije spomenuli, redak slučaj. Ne slažemo se, međutim, sa navodom da je Magistrat Albertu za 3300 pečenih cigala isplatio 113 forinti. Iz toga bi sledilo da je jedna cigla vredela oko 2 krajcare, 1000 komada, kako se običavalo obračunati - dve hiljade krajcara ili oko 33 forinte, što nikako ne može biti, jer su cigle tada, kako ćemo videti, bile mnogo jeftinije. Istina, u originalnom tekstu je pored broja 3300 navedeno i mnoštvo komada - *et copia frustorum* - zbog čega smo u dilemi da li su u pitanju neki "komadi" i kakvi. Ili se tu radi o otpacima u kom

slučaju se postavlja pitanje čemu su oni Magistratu bili potrebni? Da spomenuta vrednost nikako nije bila realna dokazuje i sledeći slučaj. Albert (*Albertus*) Ciglar i njegovi drugovi su gradu isporučili 24000 komada cigala a gradski blagajnik im je za to 10. avgusta 1752. godine, isplatio 48 f. računajući 2 f. za 1000 komada.(380) U izvornom tekstu, međutim, nije navedeno da li se radi i pečenim ciglama ili ćerpiču? Sigurno je da su se cigle proizvodile, da je naruxbe primao ciglar Albert i da je on imao svoje drugove, verovatno najamne radnike sa kojima je obavljao taj posao. Jasnije saznanje o ceni cigala pruža nam zabeleška od 8. oktobra spomenute godine, po kojoj je grad za zgradu na Tompi nabavio 12750 kom. nepečenih cigala, dakle ćerpiča (valjaka), plaćajući 1 f. 41 ½ denariususa za 1000 komada. Ukupno je grad isplatio 18 f. 6 ½.(381) Za istu cenu je Janoš Vašut (*Joannes Vaschut*) 1. oktobra 1753. godine prodao gradu 3000 kom. valjaka primivši iz gradske blagajne 4 f. 24 ½ den.(382) Dana 1. decembra 1758. godine grad je isplatio Albertu Doseku 2 f. 23 kr. za opeke.(382) U izvornom dokumentu nije naznačena količina cigala koju je grad kupio. Pretpostavljamo da je Albert Dosek, zapravo Albert Cigler (spomenut na početku ovoga teksta o ciglarima), od 10. decembra 1751. godine prvi spomenuti ciglarski majstor u gradu.

Godine 1767. pojavljuje se u gradu Paul Vajkser (*Paulus Vajxer*) županijski ciglar - *cameralis laterum confector* - koji je gradu spremio 7900 kom. pečenih cigala u ciglani, primivši za to od gradskog blagajnika 11 f. 51 kr., što znači da je naplatio oko 1 f. 30 kr. za 1000 kom. pečenih cigala.(384) Pitamo se da li je prethodno spomenuti ciglar A. Dosek znao da rukuje ciglanom u kojoj se pekla cigla. Zašto je grad naručio svega 7900 kom., odnosno da li se P. Vajkseru isplatilo da dođe u Suboticu da bi sa svojim ljudima zaradio 11 f. 51 kr? Verovatno je ispekao veće količine cigala zadovoljavajući ujedno i potrebe, potražnju građana. P. Vajkser se nije nastanio u Subotici, jer posle ovoga više o njemu nema traga u analima Subotice.

Sedam godina kasnije, nailazimo na ciglara \erđa Husara (*Georgius Huszár*) koji se 28. februara 1774. godine obavezao Magistratu da će za grad ispeći 1000 kom. cigala po ceni od 1 f. 12 krajcara, s tim da mu grad stavi na raspolaganje četiri radna stola, uz svaki sto tri mazge, tri motike, jedan ašov, dva vedra i jedan zidarski sanduk.(385)

Koliko dugo je on ostao u Subotici ne znamo, ali moramo pretpostaviti da je ispekao veću količinu i osigurao veću zalihu cigala i valjaka u ciglari. S tim u vezi je mesni župnik Stipan Ranić (*Stephanus Ranich*) 1. decembra 1775. godine stavio primedbu Magistratu da će cigle i valjci propasti od velikih kiša, pa je Magistrat doneo odluku da se cela peć pokrije slamom i senom, kako stoka ne bi razvukla, a oko ciglane da seiskopa šanac.(386)

Magistrat se uverio u korist koju donosi ciglana, a pošto je bio dovoljno obezbeđen slamom (koju nije mogao unosnije da koristi nego u ciglani), izdao je 31. avgusta 1776. godine naredbu po kojoj se ciglana (387) više ne prepušta privatnicima, ali će se grad starati o tome da stanovništvo ne oskudeva u valjcima kao i u pečenim ciglama.(388)

Septembra iste godine, pozivajući se na prethodno spomenutu odluku, Magistrat je odredio cenu za 1000 komada cigala pečenih uz upotrebu drva, koja će iznositi 8 f., a za cigle za koje je upotrebljena slama - 7 forinti. Matija Rudić, tada glavni gradski beležnik, pogodio se sa ciglarima da izrade 30 hiljada cigala, pre zabrane kojom se ciglana više ne prepušta privatnicima; Magistrat mu je dozvolio proizvodnju navedene količine cigala, s tim da posle toga vrati sve za taj posao potrebne instrumente, te će se tada odrediti i cena.(389)

Na kraju, ostaju nam još dva podatka o cenama cigala u Subotici sedamdesetih godina XVIII veka. Glavni gradski blagajnik Imre Vojnić, 28. juna 1777. godine, obaveštava Magistrat da je Grgi Mrkoljenu i njegovom drugu prodao 56 hiljada valjaka računajući hiljadu komada po 1 f. 25 kr. i tako zaprimio ukupno 97 f. 20 kr.(390)

Septembra meseca naredne, godine Magistrat je smanjio cenu ciglama pečenim sagorevanjem slame od 7 f. na 6 f. za 1000 komada, pozivajući gradskog blagajnika, koji je verovatno vršio prodaju cigala, da se ove odluke mora pridržavati.(391)

Grad je dakle raspolagao svojom ciglanom i odredio valjcima cenu koja se kretala oko 1 f. 25 kr. za 1000 komada i između 1 f. 30 kr. do 8 f. za 1000 kom. pečenih cigala. O stručnim radnicima, proizvođačima cigala i ćerpiča i o njihovim zaradama izvorna građa nam nije pružila željene podatke.

v. Latomi - kamenolomci

To su zanatlije koje su vadile kamen iz subotičkog kamenoloma koji je korišćen prilikom zidanja kuća i ostalih zgrada. Prelistavajući zapisnike Magistrata naišli smo na 21 odluku čiji se sadržaj odnosi isključivo na kamen vađen iz subotičkog kamenoloma. Od subotičkih latoma

možemo spomenuti Pavla Nađa (392), Tomu Kevegoa (Kövágó) (393), Stevana Koresmara (Stephanus Koresmar) (394) i Nikolu Malečkova.(395)

Magistrat je u tom periodu sa 1777. godinom zaključno, kupio oko 1300 kvadratnih hvati kamena, plativši za to 1327 f.(396) i koristeći ga isključivo u građevinske svrhe, dok je u istom periodu, kako iz navedenog možemo zaključiti, kupio svega oko 50 hiljada cigala i čerpića računajući 6 f. za 1000 komada i potrošio svega oko 300 forinti. Iz toga sledi da je kamen kao građevinska sirovina u to vreme imao mnogo veću prođu. Spomenućemo neke pojedinosti o subotičkom kamenu, odnosno kamenolomu:

Na molbu vlastelinskog inspektora Antonija (Antonius) Foliana, i na inervenciju predsednika Ugarske komore grofa Grašalkovića, od Magistrata grada Subotice je tražena dozvola za vađenje kamena iz subotičkog kamenoloma za izgradnju crkve u Tompi. Magistrat je 13. februara 1761. godine, doneo odluku da u slavu Božju i iz odanosti prema njegovoj ekselenciji (misli se na grofa Grašalkovića) dozvoli besplatno vađenje kamena za navedenu svrhu.(397)

Juna 1763. godine grad je besplatno ustupio 30 hvati kamena ovdašnjim franjevačkim redovnicima.(398)

Magistrat je juna 1775. godine odredio senatora Ivana Sučića da sastavi obračun sa glavnim latomom u kamenolomu u vezi sa isporučenom količinom kamena za izgradnju župne crkve i da o tome podnese izveštaj.(399)

Za izgradnju bolnice - hospitalium-a (najverovatnije: uboškog doma), korišćeno je 12 hvati kamena pozajmljenog od Mihalja Vermeša, županijskog sudskog "predsednika" kome je gradski kamaraš (blagajnik) to morao da vrati u naturi.(400)

Do 1778. godine, čini se, je svaki građanin mogao da koristi kamenolom, međutim, juna navedene godine Magistrat je doneo odluku po kojoj je svako, kome je trebao kamen iz kamenoloma morao najpre da uplati za svaki kvadrat kamena 15 krajcara u gradsku blagajnu i pored toga 1 f. 30 kr. onome ko će vaditi kamen, i to radi povećanja prihoda grada.(401) Gradska uprava je time sasvim prisvojila kamenolom, kao što je to učinila 31. avgusta sa ciglanom.

g. Staklari

Na prvi trag o staklaru Jozefu (*Josephus*) Spuru naišli smo 22. novembra 1754. godine kada me je Magistrat za usluge isplatio 17 f. 12 kr.(402). U sledećoj 1755. godini u mesecu novembru, Magistrat je staklaru Ignjatu (*Ignacius*) Kolomanu isplatio 43 f. 28 krajcara.(403)

Staklar Martin (*Martinus*) Tofer (u kasnijim analima: *Topfler, Toffer, Topfer, Tolbffer*) 10. februara 1764. godine ima novčanih zahteva u iznosu od 22 f. 18 kr. od gradskog blagajnika i 8 f. 6 kr. od poreskog blagajnika.(404)

U popisima iz 1765. i 1766. godine evidentiran je samo spomenuti staklar Tofer sa suprugom i četvoro dece.(405)

Martin Tofer je 1771. godine opet jedini staklar u gradu (406), ali već 1772. godine se pojavljuje Konrad Luks (*Lux*), koji je imao novčanih potraživanja od grada.(407)Dvadeset i šestog juna iste godine Magistrat mu dodeljuje državljanstvo s obzirom na činjenicu da su takve zanatlije potrebne u gradu (408), ali se u toj odluci ne spominje da je dobio tri godine oslobođanja od javnih davanja kao i zajam od 50 forinti, kako je to zabeleženo u evidenciji iz 1775. godine (gde su Luka i Topfer spomenuti kao jedini staklari u gradu).(409)

Uvrstili smo staklare u zanatlije građevinske struke smatrajući da tu prvenstveno pripadaju.

Na Pavla Kimiskerna prvog **dimnjačara** u gradu naišli smo 20. VI 1763. godine kada mu je Magistrat isplatio 23 krajcare za čišćenje tri gradska dimnjaka (410), a isti se spominje i 1765.(411).

Kopanje bunara je tada, kada je skoro svaka kuća raspolagala bunarom, bilo takođe posebno umeće, kojim su mnogi ljudi raspolagali, obzirom na nagli porast stanovništva, a i porast broja kuća u gradu, kao i na salašima. Bilo je tada golih bunara, neobloženih, a postojali su i obloženi (kako smo napred spomenuli) najpre daskama, a posle i ciglama. Raspolažemo samo jednim podatkom (od 27. januara 1777. godine) kada je Magistrat za kopanje bunara mesarima, zakupcima gradskih mesarnica, isplatio 15. f.(412)

O **krovopokrivačima** imamo takođe samo jedan podatak od 13. decembra 1771. godine, kada je Magistrat Jana Klenovskog i njegove drugove za pokrivanje vlastelinske štale trskom u Bajmoku podmirio u naturi, dajući im 17 funti mesa, 4 holbe rakije i 1 oku slanine, a u gotovom 9 forinti.(413)

Ovim smo iscrpeli podatke koje smo o građevinskim zanatlijama uspeli sakupiti iz izvorne arhivske građe.

7. Zanatlije higijenske i medicinske struke

Smatrali smo ovaj naziv kao mogući zajednički imenitelj za preostala dva zanata, za sapunxije i hirurge, kojih je u ispitivanom razdoblju u Subotici već bilo, te ćemo o tome izneti raspoložive podatke.

a. Sapunxija

Nismo koristili plural kod nosilaca ovoga zanata, budući da predmet našeg istorijskog osvrta čini svega jedna osoba i to Ivan (Joannes) Svoboda, koji se 20. januara 1776. godine pojavio pred Magistratom grada Subotice molbom da bude primljen pod okrilje grada gde će se kao sapunxija baviti svojim zanatom. Tražio je da mu se odobri privremeno stanovanje u kući udove Luksedera (verovatno udova tesara Jakoba Luksedera) i da mu se pomogne izvesnom novčanom pomoći. Magistrat ga je prihvatio, dozvolio mu prebivanje u spomenutoj kući i dodelio

mu novčani zajam od 150 f. na četiri godine uz zakonite kamate, napomenuvši ujedno J. Svobodi da će nailaziti na sve širu podršku bude li proizvodio što bolju robu.(414)

Sapunxoja I. Svoboda se 21. septembra iste godine žalio Magistratu na zakupnike gradskih mesara, koji nisu voljni da mu prodaju loj po cenama maksimiranim od strane županije, moleći njegovu intervenciju. Magistrat je konstatovao da mesari neće da prodaju loj po maksimiranim cenama ni građanima, te će se prema njima primeniti kazne predviđene od strane županije.(415)

Činjenica je da Magistrat prilikom prijema stranih zanatlija u svoju sredinu nikada nije proverio njihovu prošlost, što, istina, ne bi uvek mogao, jer su nekada dolazili iz inostranstva, a često prethodno nigde nisu bili usidreni, pa Magistrat nije znao kome da se obrati u vezi sa informacijama. Pored toga, sedamdesetih godina 18. veka je broj zanatlija, kao svedočanstvo gradskog karaktera naše Subotice, bio veoma važan faktor za sticanje statusa slobodnog kraljevskog grada, pa je Magistratu bio glavni cilj da što više i što pre poveća broj zanatlija. Kad se doda tome deficitarnost u tome zanatu u gradu, u kome je osnovne sirovine - loja potrebnog za izradu sapuna bilo dovoljno, lako je shvatiti nastojanje Magistrata da sapunxiji I. Svobodi u svakom pogledu izađe u susret. Međutim, taj čovek nestalnog karaktera i verovatno odan još nekim slabostima, nije opravdao poverenje. Magistrat je već 16. juna sledeće 1777. godine morao da raspravlja o svom sapunxiji i njegovim obveznicima, čijim je povratkom od kaločkog Kaptola pozajmio 128 forinti uz zakoniti interes. Pošto I. Svoboda nije bio u stanju da podmiri svoj dug, Magistrat je izaslao svoje senatore Iliju Kujunxića i Grgu Kopunovića da popišu svu njegovu pokretnu imovinu i da je stave pod stečaj.(416)

Već početkom sledećeg meseca, jula iste godine, pred subotičkim Magistratom se pojavio sapunxija Aleksandar Lubi (*Alexander Lubi*) iz Kečkemeta i prikazao potvrdu po kojoj je I. Svoboda od njega pozajmio 153 forinte moleći da se iznos unese u knjigu na teret imovine zajmoprimca.(417)

Magistat je uvideo da sapunxija I. Svoboda već toliko duguje ovdašnjim i stranim poveriocima da vrednost njegove ukupne imovine neće pokriti celokupni iznos dugova, pa je, u cilju sprečavanja daljih prevara, doneo odluku po kojoj će se 25. i 26. jula tekuće godine putem licitacije prodati njegova kuća i sva imovina kojom raspolaže.(418) Kuća je prodana Nikoli Majeru (*Nicolaus Majer*) za 400 f., ali je ostao otvoren problem kako zadovoljiti potraživače, budući da navedeni iznos, kako je spomenuto, nije pokrивao zajteve zajmodavca. Odlučeno je da će prvo

biti isplaćeni meštani, zatim će se vratiti novac pozajmljen iz ostavštine pokojnog hirurga Sauera (Sauer), a od preostalog novca podmiriće se potraživači po redosledu intabulacije.(419)

Tako se u roku od godinu i po dana završila neslavna istorija sapunxije I. Svobode kome su bili pruženi povoljni uslovi za uspešan razvoj zanatske delatnosti, a i time i ličnog prosperiteta.

b. Hirurzi

Hirurge smo uvrstili među zanatlije, jer su oni tada još bili i berberi. Vlasuljari, podučeni da vade zube, da puštaju krv i leče lakše rane, kao i neke unutrašnje bolesti. Nekom stručnom kvalifikacijom nisu raspolagali i u tadašnjim popisima su bili od tadašnjih municipijalnih organa vlasti svrstani u hirurge. Tamo ih je ubeležio i poznati subotički monograf Ištvan Ivanji (Iványi István).(420) Namera nam je da o pojedincima iznesemo sve podatke koje smo uspeli da otkrijemo.

Tomas Sauer (Thomas Szauer).Prvi put smo naišli na pominjanje njegovog imena 14. maja 1746. godine, kada je pružio pomoć ranjenom u tuči i zato primio honorar u iznosu od 10 f.(421) T. Sauer je posedovao vinograd, a sused mu je bio Milić Becić (Milich Beczicz).(422) NJega nalazimo kao hirurga i u popisu iz 1748. godine. Tada je posedovao 2 konja, jednog bravca, 16 akova vina i 21 "požunski merov" pšenice.(423) Ovo nam dokazuje da je imao i svoju ekonomiju, što inače, tada, pa ni posle, nije bio redak slučaj kod ovdašnjih zanatlija.

O hirurgu Tomasu Saueru je 18. septembra 1752. godine zabeleženo da ga je Magistrat zbog psovanja osudio na 6 f. kazne, a zbog uvrede nanesene supruzi Luke Vojnića, Petroneli Vojnić na 20 f. Svega, dakle 26 f., od čega će se 6 f. dodeliti crkvi.(424) Sledeće zbivanje nam donekle pruža uvid u honorare koji su, čini se, svakako premašivali njihove berberske zarade. Naime, hirurg Sauer je dve godine lečio Todora Mijatova iz Martonoša, koji je bio teško ozleđen u glavu, uz prethodni sporazum da će T. Mijatov, hirurgu Saueru, na ime honorara isplatiti 72. f. Kada je rana bila zalečena Mijatov je isplatio 37 f., a ostatak, premda ga je Sauer u nekoliko

navrata tužio, Mijatov nije bio voljan da isplati. Sauer se obratio Magistratu grada Subotice, koji je 11. maja 1753. doneo odluku da se od dužnikove stoke, koja se nalazila kod ovdašnjih stanovnika Radivoja Ivina (tri krave i jednom junicom od dve godine) izmiri hirurg Sauer.(425)

Premda je pre godinu dana hirurg Sauer zbog psovanja i vređanja bio kažnjen novčanom kaznom, u decembru 1753. godine, on je opet vređao pred strancima jednog gradskog senatora, pa ga je Magistrat ovoga puta osudio na 10 dana zatvora (koje je provodio o hlebu i vodi).(426)

Prema popisima iz 1765. i 1766. godine, hirurg Sauer je živeo sa suprugom i četvoro dece.(427)

Grad je u to vreme obavljao i izvesnu socijalnu funkciju u pogledu lečenja bolesnika, što će nam biti uočljivije iz prakse hirurga Lenarda, o kome ćemo reći nešto više, Magistrat je, naime, 17. maja 1771. godine isplatio hirugu T. Saueru 80 f. na ime honorara za lečenje Imrea Zađve, s tim da isti navedeni honorar postepeno vrati gradskom blagajniku.(428) Zaključujemo, da je Zađvi bila neophodna sanitarna intervencija, a novca nije imao, pa je grad podmirio hirurga Sauera koji, verovatno, nije imao poverenje u pacijenta da će mu isplatiti honorar. Tomas Sauer se spominje 1771. godine: imao je jednog kalfu. Spominje se i kasnije u popisu iz 1775. godine.(429) Preminuo je u Subotici 12. juna 1776. godine.(430)

Ištván (István) Lenard je sledći hirurg na koga smo prvi put naišli u popisu iz 1748. godine. Imao je tada dva konja, devet akova vina i četrnaest požunskih merova pšenice.(431)

Sledeća pojava Ištvana Lenarda (3. septembra 1751. godine),skopčana je sa socijalnom funkcijom Magistrata, koji je hirugu I. Lenardu isplatio 6 f. na ime honorara za pruženu sanitarnu pomoć ranjenom vojniku.(432)

Govedar Vlah (Valahus) Stojan, zaposlen kod izvesnog Veselinovića, nije dozvolio pandurima da vrše prebrojavanje volova koje je on čuvao, pa je nastala tuča u kojoj je govedar Stojan bio ranjen. Lečio ga je hirurg I. Lenard, a njegov honorar podmirio je Magistrat 6. januara 1753. godine ispoljivši tako opet socijalnu funkciju.(433)

Hirurg I. Lenard lečio je ženu koju je ozledio Janči Varga (Jancsi). Magistrat je 27. avgusta 1764. godine doneo odluku kojom je obavezao Vargu da do svetkovine Sv. Jurđa isplati hirurgu troškove lečenja u iznosu od 12 f., a ukoliko Varga u međuvremenu pobegne iz grada,

honorar će isplatiti Magistrat.(434) Smatramo da je i ova odluka Magistrata humano-socijalnog karaktera, dok u vezi s hirurgom smatramo da mu je svakako stalo do honorara.

Prilikom opšteg popisa iz 1765. godine kod hirurga Lenarda evidentirano je sedam osoba: dvojica gazdi (možda otac i sin) dve gazdarice, dvojica slugu i jedna sluškinja.(435) S obzirom na broj članova porodice, odnosno broj pomoćnog osoblja, zaključujemo da su prihodi hirurga Lenarda bili solidni.

I. Lenard je pripadao segedinskom cehu, a 1771. godine raspolagao je kalfom i imao jednog sina, Mihalja (Mihael), koji se tada ubrajao u hirurge, a 1775. godine evidentiran je kao hirurg umesto oca Ištvana.(436) Posle navedene godine gubi se trag o hirurzima iz porodice Lenard.

Hirurg **Verđ Jošai** (Georgius Josai) nas podseća na hirurga Sauera koji je bio sklon "dobroj čašici". Sa njim se prvi put susrećemo 15. januara 1753. godine kada je Magistrat zbog pijanstva i tuče u gostioni osudio na 4 f. kazne.(437)

Socijalni odnos Magistrata očituje se opet 20. februara 1758. godine, kada je naredio isplatu 3 f. na ime honorara hirurgu Jošaiju za lečenje rane prosjakinje Ane, koju je ranio muž, bedan lotalica - *miseri vagi*.(438)

U Subotici je 1760. godine boravio i vojni hirurg **Kristofer Hanke**, koji je polovinu svoje suvače što se nalazila na vašarištu, prodao Simeonu Antunoviću i Petru Joviću.(439)

U popisu iz 1765. godine evidentiran je i hirurg **Andreas Eberhard** (Andreas Eberhardt) (440), koga još susrećemo i u opštim popisima zanatlija iz 1771. godine i 1775. godine (441), ali nismo naišli na trag o nekoj njegovoj hirurškoj intervenciji.

Magistrat je na predlog višeg foruma još 29. marta 1764. godine doneo odluku u kojoj je izrazio spremnost da postavi hirurga u gradu i da mu plati godišnje 100 f. u gotovom, a u naturi 12 pož. merova pšenice; ali ako *ustreba* da bude zajedno sa *spahilukom - si vero cum dominio communis esse deberit* - dobiće samo 50 f. godišnje.(442) Sumnjamo da je to bio administrativni postupak po kome je u Suboticu došao, po našem mišljenju najmarkatniji hirurg u tom periodu - **Johan Sibenburger** (Joannes Sziebenburger), koga susrećemo u Subotici tek sedam godina kasnije, tj. 21. januara 1771. godine (kada je sklopio sporazum sa ovde stacioniranom legijom konjanika (verovatno u vezi sa pružanjem sanitarne pomoći

vojnici). (443) Sibenburgera inače nema u popisu zanatlija izvršenom 1. januara 1771. godine, ali ga susrećemo opet 6. decembra 1771. godine, kada mu je grad isplatio 24 f. 32. kr. na ime honorara lečenje devet siromašnim bolesnika (Slovena) bez sredstava. (444). Magistrat je tom prilikom opet posvedočio svoju socijalnu pomoć i humanu spremnost, a hirurg J. Sibenburger je sve više dobio na ugledu kako među građanstvom, tako i kod Magistrata. Čini se da je u svojoj struci uveo i neke novine u gradu, jer su se 11. septembra 1772. godine subotički hirurzi Tomas Sauer, Mihalj Lenard i Andreas Eberhard žalili Magistratu na hirurga Johana Sibenburgera zbog njegove radnje - možda ordinacije - koju je otvorio. Magistrat je navedenog dana svojom odlukom odbio molioce rečima: *non est licitum ljuemvis sua arte privari, ideo nec instantes in petito consolari* - nije dozvoljeno ma koga u svom umeću ometati, pa zato ni molioce u njihovoj molbi uteštiti. (445)

U popisu zanatlija iz 1775. godine, na prvom mestu su navedeni hirurzi - jer su stekli afirmaciju u gradu, a među njima se prvo spominje Johan Sibenburger kao gradski hirurg sa godišnjom platom od 200 forinti, korišćenjem stana i primanjima u naturi, koja u izvornom dokumentu nisu specificirana. (446)

Grad je dakle Sibenburgera postavio za gradskog hirurga, verovatno na prethodnu sugestiju dobijenu sa višeg foruma s jedne strane, i Magistrata s druge, jer se Magistrat sam uverio u porast socijalnih problema koje više nije bio voljan pojedinačno tretirati i rešavati. J. Sibenburger je izabran za gradskog hirurga verovatno zbog toga što je za tu funkciju bio najprikladniji.

Kod porodice Sibenburgera se u mesecu decembru 1774. godine hrani geometar, koji je boravio i radio u gradu i zato je grad Sibenburgeru isplatio 15 f. (447)

J. Sibenburger je kao gradski hirurg sigurno imao pravo na privatnu praksu. Da li su ga njegovi klijenti zvali samo u hitnim slučajevima i da li su uvek bili u mogućnosti da podmire njegov honorar, nije nam poznato, ali je sigurno imao svojih potraživanja od bivših klijenata, jer nije uzalud 6. novembra 1775. godine tražio pomoć od Magistrata za uterivanje svojih potraživanja, što mu je Magistrat tada i obećao. (448)

Od ostalih hirurga spomenućemo još Antona (*Antonius*) Merglija kome je Magistrat 2. oktobra 1775. godine dodelio zavičajnost sa šestogodišnjim oslobođenjem od javnih obaveza (449) i hirurga Ivana \urkovića, koji je 28. aprila 1777. godine od grada zatražio kućište na kojem

je nameravao da sebi sagradi kuću i koga je Magistrat uputio gradskom urbanijalnom prefektu od koga će dobiti traženo kućište.(450)

Raspolažemo i sa dva podatka o **hirurškim pomoćnicima**, i to podacima koji bacaju senku na struku: Magistrat je naime, 23. maja 1766. godine pozvao na odgovornost hirurškog pomoćnika Mihalja Kerekeša (*Kerekes Mihály*) koji je pokrao svog majstora. Kerekeš je osuđen na 25 udaraca batinom.(451)

Hirurški pomoćnik Marton Sabo (*Szabó Márton*) tužio se 3. jula 1773. godine Magistratu na drugog hirurškog pomoćnika Antona (*Antonius*) Pihlera da mu je ukrao hirurške instrumente. Posle sprovedene istrage Magistrat je optuženog osudio na 2 f. 52. kr. na ime naknade za nastale hirurške instrumente.(452)

Na kraju ćemo spomenuti da smo okobra 1775. godine prvi put naišli na **apotekara** Leontija (*Laurentius*) Kurapatorinskog, koga je grad prihvatio u svoju sredinu ,dajući mu šestogodišnje oslobođenje od javnih obveza.(453) Ovim svakako nismo nameravali da apotekare svrstamo u zanatlije, već nam je jedino bio cilj da konstatujemo i evidentiramo činjenicu o pojavi prvog apotekara, koji se, čini se, brzo izgubio, jer nismo naišli na dalji trag o njemu.

Toliko smo uspeli prikupiti materijala o pionirima zdravstvene službe u Subotici pre 1779. godine. Da li su oni bili aktivni i uticali na higijenski nivo stanovništva i da li su raspolagali nekom stručnom literaturom, nije nam poznato.

!!! ovde ide faksimil br. 4. - Limitirane cene zanatskih usluga u Backoj zupaniji 1744. godine. !!! zauzima celu stranu

ZAKLJUČAK

Arhivska građa nastala radom municipijalnih organa uprave poslužila nam je skoro kao jedini izvor za obradu zanatstva u periodu između 1686. i 1779. godine. Sadržaj te građe osvetljava isključivo odnos između gradske uprave i zanatlija iz kojeg je rezultiralo sledeće:

- prihvatanje zanatlija u gradsku sredinu, što je sve više dobijalo na intenzitetu posle 1760. godine, kada je gradska uprava preduzela prve korake oko sticanja statusa slobodnog kraljevskog grada, sa uverenjem da će prihvatanjem što većeg broja zanatlija najbrže promeniti društvenu fizionomiju grada;

- davanje raznih povlastica pridošlim zanatlijama; u prvom redu oslobođenje od poreza i ostalih javnih obaveza kojima su bili podložni ostali građani i kojem su se sastojale u davanju konaka vojnim formacijama u prolazu; sudelovanje u podmirivanju podložničkih obaveza prema Ugarskoj komori; učestvovanje u javnim radovima oko uređenja grada itd.;

- vrste zanatskih usluga pruženih gradskoj upravi i njenoj razvijenoj samostalnoj ekonomiji;

- postupci Magistrata prema raznim istupima zanatlija u suprotnosti sa gradskim statutom i postojećim zakonskim propisima;

- pomoć Magistrata zanatlijama u njihovim nastojanjima oko dobijanja cehovskih privilegija i

- imenovanje cehovskih komesara koji su predstavljali najsigurniju sponu između Magistrata i zanatlija.

Na broj zanatlija nalazimo u opštim popisima stanovnika, kao i u posebnim popisima zanatlija u tom periodu.

Period od 1686-1779., pored ostalog, karakteriše i velika migracija stanovnika, što čini i opšte obeležje za zanatstvo. Mnoge zanatlije su dolazile u ovaj grad sa nadom u brzi prosperitet, u čemu su se mnogi razočarali, te su brzo krenuli u potragu za perspektivnijim mestom. Povećanje broja stanovnika i poboljšanje ekonomskih uslova življenja svakako je osnova za povećanje broja i vrsta zanatlija, ali je činjenica i to da je životni standard zanatlija zavisio i od njihove stručne sposobnosti i snalažljivosti da privuku mušterije. Da su se neke zanatlije dobro snalazile, dokazuje činjenica, da su imali svoju stalnu poslugu; sluge i sluškinje, ali o razvoju kapitala i ulaganja u veće investicije radi formiranja prvobitne manufakture još nema traga u obrađenom periodu.

Čitaoci će verovatno uočiti nedostatak tehnoloških podataka od važnosti na razvoj pojedinih zanata. Na takve podatke, na žalost, nismo naišli. U našem radu, inače, izneli smo sve podatke na koje smo naišli u izvornom materijalu o zanatlijama, smatrajući da drugorazredni podaci u nedostatku osnovnih, dobijaju prvorazredni značaj, ne obazirući se pri tome na stav pojedinaca koji ne dele ovo mišljenje.

Autor

Zusammenfassung

Aus dem Inhalt dieser historischen Betrachtung resultiert ausschließlich das Verhältnis zwischen der Stadtleitung Subotica und ihrer Handwerker in dem Zeitabschnitt 1686-1779; daraus ist folgendes zu ersehen:

- der Empfang der Handwerker besonders nach dem Jahre 1760, als die Stadtverwaltung die ersten Schritte um den Status einer königlichen Freistadt zu erreichen unternahm;
- verschiedene den ankommenden Handwerkern angebotene Begünstigungen um deren Zahl möglichst schneller zu vergrößern;
- das Verfahren der Stadtbehörden bei verschiedenen Stadtsatzungs- und Gesetzesänderungen in Verhalten und Benehmen der Handwerker;
- die Mithilfe des Magistrats den Handwerkern in ihrem Vorhaben Zunftprivilegien sich anzueignen und
- die Ernennung von Stadtkommissären in verschiedenen Zünften als die sicherste Verbindung zwischen der Stadtleitung und der Handwerker.

In dem Zeitraum 1686-1779 kam es, unter anderem, zu einer großen Migration der Einwanderer die auch für die Handwerker charakteristisch war. Viele kamen um hier schnell einen vollen Wohlstand zu erreichen, aber auch viele irrten sich, da es auch hier, nicht überall auf die Qualität und den Preis der Waren ankam, besonders in den siebziger Jahren des XVIII Jahrhunderts als sich die Zahl der Handwerker vermehrte und die Konkurrenz schon zum Ausdruck kam.

O izvorima i literaturi

Izvori

Kao izvor podataka potrebnih za istorijsku obradu zanatstva u Subotici u periodu Vojne granice od 1686 - 1743. i komorske varošice Sent Marija (1743-1779), poslužila nam je uglavnom arhivska građa nastala radom municipijalnih organa mesne vojne i civilne uprave, odn. prepiske, spisa kao i zapisnika sačuvanih iz navedenog perioda. U pitanju su fragmentarni spisi iz perioda Potiske vojne granice i u celosti sačuvani zapisnici, a delimično i spisi nastali radom Magistrata komorske varošice Sent-Marija (1743-1779). Osim toga koristili smo podatke iz Komorskog arhiva Beča, Ratnog arhiva u Beču i Zbirke karata u istoj instituciji, kao i podatke iz arhiva Subotičkog franjevačkog samostana.

Literatura

1. Arvai, Jožef - (Árvai József) A magyar Kézművesipar (Mađarsko zanatstvo) Bdpst, 1941.
2. Ivanji Ištvan (Iványi István) Szabadka sz. kir. város története (Istorija sl. kr. grada Subotice), Subotica, I 1885. II 1896.
3. Istorijski arhiv Subotica, "Koreni", Svedočenje vekova, Subotica, 1991. (Sadrži pored krucijalnih podataka o Subotici u XVIII veku i opšte popise stanovništva grada iz 1720, 1748. i 1765. iz kojih smo crpeli podatke o broju i vrsti zanatlija u navedenim godinama)
4. Katarina, Ulmer, Mlinarstvo u Subotici do Nagodbe 1687. godine, Zbornik MS, 51/1968 (korišćeni podaci o stanju mlinarstva u komesarskom periodu.)
5. Popović, Dušan, Srbi u Vojvodini, N.Sad, 1959, II tom. (Ovim je omogućeno sagledavanje organizacije cehovskih organizacija kod zanatlija Srba.)
6. Sito, Laslo (Szito László) Budától - Belgrádig (Od Budima do Beograda), Pécs, 1987, 79.
7. Takač, Šandor (Takáts Sándor) Rajzok a Török világból (Skice iz turskog sveta), Bdpst, 1915, str. 422: A magyar faragómolnárrok (Mađari mlinari tesari)

8. Ivan Jakšić, Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka, Novi Sad 1966.

NAPOMENE I OBJAŠNJENJA

1. Szita László, Budától - Belgrádig, Pécs 1987, 79.
2. Isto, str. 128.
3. Hofkammerarchiv, NJien, Hoffinanz Ungarn, 1686, feb. r. N. 327, fol. 359-361. U ovom razrezu davanja za austrijsku vojsku ne spominje se naš grad, ali se navode sva tada postojeća mesta oko njega, i to verovatno stoga što se stanovništvo moralo brinuti oko snabdevanja Koharijevog puka.

4. Kriegsarchiv, NJien, Hofkriegsrat, Sept. Nm. 43. O tome opširnije Iványi István, Szabadka szabad királyi város története, Szabadka, 1886, I. 87-89 (u daljem tekstu: I.I. I.).
5. Protocollum religiosae domus Szabadkiensis fratrum minorum I. Nm. 15. pag. 8.
6. Kao prethodno, pag. 47, anni 1692 gde među ostalom čitamo: "... hoc anno durabat bellum trucicum et Szabadka a Turcis inhabitabatur."
7. Kriegarchiv, NJien, Kartensammlung: 1697, H, III.C 107.
8. Istorijski arhiv Subotica (u daljem tekstu: IAS.) F:164. Zbirka diploma 1658-1845., diploma br. 2.
9. I.I. I. 110.
10. Originalna dokumentacija ovih popisa pohranjena je u komorskom arhivu Beča, u fondu: Vermischte ungarische Gestände, r Nm. 40/1720, a film u Zemaljskom arhivu u Budimpešti, filmski kolut N 201. Ceo materijal objavio je Ivan Jakšić: Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka, Novi Sad 1966.
11. IAS. F:179. Zbirka Ištvana Ivanjija (Selecta Ivanyiana) 1724-1783. (u daljem tekstu: Selecta I.I.) I/4, i I.I. I. 117.
12. G. Ulmer, Posed Bajša, 1986, 197.
13. Takáts Sándor: Rajzok a Török világból, Budapest, 1915, 422, A magyar faragómolnárrok
14. IAS. F:272. Magistrat slobodnog kraljevskog grada, Subotica 1779-1849. (u daljem tekstu: IAS. M.) protocollum in politicis 1838, Nm. 573 fol. 95.
15. IAS. F:003. Zbirka karata, 3.1.2.54. - Svakako je diskutabilno da li su spomenute dve vodenice izgrađene na ovom terenu još u doba Turaka podigli mlinari-tesari, ili su prilikom masovne kolonizacije Bunjevaca iz južnih brdskih krajeva sa njima došli i mlinari-tesari koji su se u još u staroj postojbini bavili tim zanatom. Interesantno je ovde spomenuti da su se varvari prilikom prodiranja na područje bivše Rimske imperije zgražavali pred vodenicama i nisu mogli da shvate kako se duh slobodnih reka i divljih potoka može primorati da radi kao mlinski robovi, budući da su u njihovoj domovini mlinski robovi vršili okretanje mlinskog kamena i time i samo mlevenje. Verski osećaj tih pagana pristao je odmah na stranu uvređenih vodenih bogova. Mnogi mlinovi su zarđali, raspali se, a tamo gde su mlinski točkovi i dalje klepetali, nastojalo se, uz pomoć žrtava, da se pomire sa prirodnom snagom. Bacalo se brašno i hleb u reku za uvređeno božanstvo. (Heinlich Eduard Jacob, 600 Jahre Brot, Hamburg, 1954., 157, 158.
16. Protocollum religiosae domus Szabadkiensis fratrum minorum, Nm. 9, pag. 13.
17. Suvača je bila okrugla zgrada prečnika oko 12 m. sa krovom od šindre u obliku kupe, sa vrhom u sredini. Bila je visoka oko 6 m. U uspravnoj drvenoj osovini okretao se mlinski točak promera od 10 do 11 metara, koji je pokretao mlinski kamen. U okrugloj zgradi bio je pričvršćen četvorougao mlin koji se sastojao od mlinskog kamena i leva. U točku su bila

upregnuta dva do tri konja kojima je bilo dovoljno da tri sata vuku naokolo mlinski točak .
(Svoboda A., Istorija mlinarstva u Bajmoku, rukopis str. 3.)

18. Vidi belešku broj 10 (u daljem tekstu: Vb.br.)
19. Bb. br. 15.
20. Ovo tvrdi Dr. Dušan Popović u svome delu: Srbi u Vojvodini, Novi Sad, 1957. I, 230, ne navodeći nikakvu belešku, zbog čega ovu činjenicu moramo prihvatiti sa izvesnom sumnjom. Inače do kraja 18. veka nailazimo na mali broj vetrenjača u ovom podneblju. Razlog je nesnalažljivost mlinara koji nisu znali da iskoriste vetar iz suprotnog pravca, niti da uspore hod vetrenjače kada su duvali jaki vetrovi. Prva vetrenjača bez navedenih nedostataka bila je na ovom području izgrađena 1768. godine. (Takáts Sándor, spom. delo, str. 454)
21. Plan za korišćenje podesne šivaće mašine konstruisao je Amerikanac Elias Hau (Elias Honje) 1845. godine. Isak Merit Singer (Issac Merrit Singer) usavršio je mehanizam Eliasa Haa i osnovao poznatu svetsku firmu "Singer Manufacturing Co" (Der Grosse Brokhaus, 13, 152).
22. Vb. br. 10, napomene, tačku 11.
23. Isto.
24. Vb. br. 11.
25. I.I. II, Zbirka dokumenata, str. 30, dokumenat br. 22.
26. IAS. Koreni, Svedočenje vekova, Pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828. Subotica, 1991, str. 149. (u daljem tekstu: "Koreni")
27. "Koreni" str. 61.
28. Izmenio sam prevod ovog poglavlja sadržan u publikaciji "Koreni" smatrajući da nije veran originalu. - Slično je formulisana i 5. tačka Novog ugovora sklopljenog sa komorom 8. marta 1749. godine (I.I. II. Zbornik dokumenata str. 37 odn. dokumenat br. 24).
29. Vidi prethodnu belešku.
30. IAS. F:261. Magistrat povlašćene kranjevsko-komorske varoši Sent Marija 1743-1779. (u daljem tekstu: SM.) protokol (zapisnik) iz 1744. godine. strana 47, tačka dnevnog reda broj 50. (u daljem tekstu: protokol, broj strane i tačka dnevnog reda daje se u skraćenom obliku kao npr.: p. 47-50/1744.)
31. IAS. SM. p. 85,9-11/1746.
32. IAS. SM. p. 365-1/1753.
33. Ukoliko stanovnik nije raspolagao gotovim novcem za podmirenje svoje poreske obaveze verovatno je u pređašnjem periodu predavao stoku umesto novca. Grad je u toj polovičnoj trampu, pretpostavljamo, stekao loše iskustvo, zbog čega je i u ugovor uvršćena ova zabrana.
34. IAS. F:261. Magistrat povlašćene kranjevsko-komorske varoši Sent Marija 1743-1779. spis 24/1761. (u daljem tekstu: IAS. SM. s.)
35. IAS. SM. s. 4/1775.

36. IAS. SM. s. 25/1775 i p. 27-1/1775.
37. IAS. SM. p. 60-2/1775.
38. IAS. SM. p. 48-7/1776.
39. IAS. SM. s. 6/1778.
40. IAS. SM. p. 47-3/1775
41. IAS. SM. p. 25-4/1776.
42. IAS. SM. p. 106-3/1776.
43. IAS. M. premeravanje kućišta 1838/9. I krug, I kljiga, parcela br. 62.
44. IAS. SM. p. 10-3/1758.
45. U gradu je tada postojao judex vini - birov za vina čija se funkcija sastojala u rukovođenju svim gradskim gostionama kako u gradu tako i na pustarama (nabavci vina, određivanju prodajne cene, postavljanju gostioničara, nadzoru i novčanom obračunu itd.), kao i judex fori - birov za pijace koji je odgovarao pred Magistratom za funkcionisanje nedeljnih pijaca i godišnjih vašara. Za judex macellani - birov za mesarnice, koristićemo, kako je napred rečeno, izraz **mesar**, još i zbog činjenice što je taj naziv bio korišćen na ovom pa i širem području, a poznato je da su ovamo dolazili i bečki **mesari radi nabavke stoke**.
46. Vb. br. 31.
47. IAS. SM. s. 10/1749.
48. IAS. SM. p. 222-5/1750.
49. IAS. SM. p. 7-1/1758.
50. Mesom se svakako moglo manipulirati: prodati ga kao zdravo, a pri obračunu navesti da se toliko i toliko pokvarilo.
51. Danas nepoznata formulacija.
52. Prosečan životni vek tada nije bio duži od 25. godina, a prosečna fizička kondicija je bila daleko ispod kondicije današnjeg čoveka. Gradska opština je raspolagala velikim kompleksima kosišta, koja su se kosila 3-4 puta godišnje, zavisno od vremenskih prilika. Kosidba je, više od nošenja xakova, predstavljala jedan od fizički najtežih radova, ako ne najteži, te je razumljivo da se valjalo posebno brinuti za kosce.
53. Pretpostavljamo da se radi o mesu s donjeg dela noge.
54. O značaju loja biće reči u posebnom poglavlju: loj.
55. Pod ovim dugom se sigurno podrazumeva proizvod uzet na veresiju iz mesarnice.
56. IAS. SM. p. 10-3/1758.
57. IAS. SM. p. 7-4/1760.
58. IAS. SM. p. 13-3/1760.
59. IAS. SM. p. 15-2,3/1760.
60. IAS. SM. p. 16,17-6,8/1762.

61. IAS. SM. p. 24-6/1764.
62. IAS. SM. p. 33-3/1764.
63. IAS. SM. p. 7-2/1766.
64. IAS. SM. p. 8-2/1768. (Jedan požunski merov = 62,5 litara.)
65. IAS. SM. p. 8-3/1769.
66. IAS. SM. p. 21-5/1771.
67. IAS. SM. p. 10-5/1773. Glavni sudac Magistrata fungirao je kao prvostepena sudska instanca, dok je drugostepenu činio Vlastelinski sud.
68. IAS. SM. p. 16-2/1773.
69. IAS. SM. p. 21-3,4/1773.
70. IAS. SM. p. 31-2/1777.
71. IAS. SM. p. 56-19/1745.
72. Vb. br. 31.
73. IAS. SM. p. 126-23/1747.
74. IAS. SM. p. 197-10/1749.
75. Vb. br. 47.
76. IAS. SM. p. 394-1/1753.
77. IAS. SM. p. 3-3/1755.
78. IAS. SM. p. 13-5/1763.
79. IAS. SM. p. 22-4/1764.
80. IAS. SM. p. 35-1/1764.
81. IAS. SM. s. 14/1766, "Koreni" str. 191.
82. Jedan centner = 56 kg ili 100 funti = 0.56 kg.
83. IAS. SM. p. 8-5/1769.
84. Selekt I.I. II/34
85. IAS. SM. p. 19-5/1773.
86. IAS. SM. p. 23-3/1774.
87. Vb. br. 78.
88. IAS. SM. p. 49-3/1775.
89. IAS. SM. p. 60-3/1775. Magistrat je verovatno zato zabranio zakupcima mesarnica da kupuju stoku od pastira što se obično radilo o stoci koja je neregularnim putem došla u njihov posed, pa je zbog toga bila mnogo jeftinija.
90. IAS. SM. p. 63-3/1775.
91. IAS. SM. p. 91-3/1775.
92. Vb. br. 70.

93. Iványi István, Szabadka szabad királyi város története, Szabadka, 1894, II. 238. (u daljem tekstu: I.I. II.)
94. Vb. br. 60.
95. Vb. br. 49.
96. Vb. br. 70.
97. IAS. SM. p. 22-1/1773.
98. Subotica je 1773. godine brojala 10.578 stanovnika i to 8898 katolika i 1680 pravoslavaca, za razliku od 1702. godine kada je grad brojao svega 1969 duša (I.I. II, 251,252).
99. Vb. br. 56.
100. Vb. br. 36.
101. Vb. br. 47.
102. IAS. SM. p. 232-3/1762.
103. IAS. SM. p. 118-19/1747. Inače, 1 forinta se sastojala od 100 denariusa ili 60 krajcara.
104. IAS. SM. s. 10/1749.
105. IAS. SM. p. 21-1/1769.
106. Vb. br. 71, 56, 83.
107. IAS. SM. sp. 10/1749, vb br. 60.
108. Vb. br. 48.
109. Vb. br. 60.
110. Brockhaus Conversations Lexikon, 1867. 12.
111. IAS. SM. p. 65-3/1776; 70-13/1776. i 90-2/1777.
112. IAS. SM. s. 10/1749.
113. Vb. br. 60.
114. I.I. II. str. 332.
115. IAS. SM. p. 33-2/1774.
116. IAS. SM. p. 30-5/1775.
117. IAS. SM. p. 28-7/1776.
118. G. Ulmer, Posed Bajša 1986, str. 275.
119. IAS. SM. p. 64-2/1777.
120. U vezi s ovim obračunom dobio sam potrebna uputstva od dugogodišnjeg i priznatog komercijaliste klanične industrije Jožefa Tolnaja, Aleja M.Tita 14, kome se ovom prilikom najlepše zahvaljujem.
121. Vb. br. 107 i 104.
122. IAS. SM. p. 233-2/1750.
123. IAS. SM. p. 5-2,3/1755, i 7-6/1755.
124. Vb. br. 58.

125. Vb. br. 34.
126. Vb. br. 61.
127. Vb. br. 69.
128. I.I. II. 222.
129. Vb. br. 27.
130. Katarina Ulmer, Mlinarstvo u Subotici do Nagodbe 1867, Zbornik Matice Srpske, 51/1968. str. 86-88.
131. I.I. II. 221.
132. IAS. SM. p. 374-2/1753.
133. IAS. SM. p. 429-1/1754.
134. IAS. SM. p. 37-1/1769.
135. Vb. br. 35.
136. Isto.
137. IAS. SM. p.. 53-8/1776.
138. IAS. SM. s. 58/1776.
139. IAS. SM. p. 37-10/1774.
140. IAS. SM. p. 65-2/1776.
141. IAS. SM. p. 78-7/1776.
142. IAS. SM. p. 107-4/1777.
143. IAS. SM. p. 124-8/1777.
144. IAS. SM. p 54-15/1745.
145. Vb. br. 26.
146. IAS. SM. p. 183-6/1749.
147. IAS. SM. p. 14-6/1769.
148. IAS. SM. p. 30-3/1769.
149. Vb. br. 84.
150. Isto.
151. IAS. SM. p. 43-7/1775.
152. IAS. SM. p. 47-1/1775.
153. IAS. SM. p. 17-8/1776.
154. IAS. SM. p. 53-7/1776.
155. IAS. SM. p. 65-4/1776.
156. IAS. SM. p. 735-5/1769, i I.I. II. 223.
157. Vb. br. 84.
158. IAS. SM. p. 2-5/1772. Pretpostavljamo da su gradski oci međusobno čestitali Novu godinu i tom su se prilikom častili i Šmitovim proizvodima.

159. IAS. SM. p. 144-5/1777.
160. IAS. SM. p. 11-2/1761.
161. IAS. SM. p. 8-2/1762.
162. IAS. SM. p. 31-15/1763.
163. IAS. SM. p. 76-2/1771.
164. IAS. SM. p. 22-3/1762.
165. IAS. SM. p. 16-5/1776.
166. IAS. SM. p. 75-12/1776.
167. Vb. br. 26.
168. IAS. SM. p. 2-3/1759.
169. IAS. SM. s. 64/1759.
170. IAS. SM. s. 63/1759, i I.I. II. 234.
171. Vb. br. 81.
172. Isto.
173. I.I. II. 252.
174. Vb. br. 84.
175. Isto.
176. Isto.
177. IAS. SM. p. 52-6/1776. I.Ivanji u svojoj monografiji spominje inicijativni postupak ćurčija, čizmara i krojača iz 1759. godine radi dobivanja cehovskih privilegija i navodi da su cilj postigli - "Céljukat elérték" - ali bez dokumentacije, niti navodi kada su taj "cilj postigli".
178. IAS. SM. s. 40/1767.
179. Literatura: D.Popović, Srbi u Vojvodini, N.Sad, 1959, II tom; dr. Árvai József, A magyar kézművesipar, Budapest, 1941; Pallas lexicon XIX tom; Der Grosse Brockhaus, Leipzig, 1935, XX tom.
180. IAS. SM. p. 130-5/1777.
181. Vb. br. 26.
182. IAS. SM. p. 290-1/1751.
183. IAS. SM. p. 22-1/1765.
184. Vb. br. 81.
185. Vb. br. 81. Što se tiče realnosti popisa iz 1765. i 1776. godidne, vidi naše primedbe navedene na kraju izlaganja o ćurčijama, a ta će se primedba odnositi i na još neke zanatlije iz ova dva popisa.
186. Vb. br. 84.
187. IAS. SM. s. 155/1775.
188. Vb. br. 85.

189. Isto.
190. Vb. br. 177.
191. IAS. SM. p. 84-8/1776.
192. IAS. SM. p. 16-4/1777.
193. IAS. SM. p. 21-2/1777.
194. IAS. SM. p. 299-2/1752.
195. IAS. SM. p. 1-1/1760.
196. IAS. SM. p. 358,359-3/1763.
197. IAS. SM. p. 447-1/1764.
198. IAS. SM. p. 447-2/1764.
199. IAS. SM. p. 90-7/1774.
200. IAS. SM. p. 26-2/1758.
201. Vb. br. 26., Taj zanatlija se ovde spominje pod imenom Baša (Basse) dok će se on i njegovi sinovi u sledećem izvornim dokumentima pojaviti pod imenom Paša (Passa), a mi ćemo u daljem tekstu koristiti zadnji naziv.
202. IAS. SM. p. 340-3/1752.
203. IAS. SM. p. 447-3/1764.
204. Vb. br. 81.
205. Vb. br. 84.
206. Isto.
207. IAS. SM. p. 60-4/1775. Red pored groblja bio je verovatno, današnji Marksov put, poznat kao Senčanski put, gde su zanatlijama - došljacima dodenjena kućišta, a tamo se nalazilo i staro groblje.
208. IAS. SM. p. 39-1/1776.
209. IAS. SM. p. 35-1/1778.
210. IAS. SM. p. 355-1/1753.
211. IAS. SM. p. 356-2/1753.
212. IAS. SM. p. 9-6/1755; 9-1/1760; 70-3/1764.
213. IAS. SM. p. 26-3/1776.
214. IAS. SM. p. 85-5/1777.
215. IAS. SM. p. 130-4/1777., I.I. II. 235.
216. IAS. SM. s. 7/1778.
217. IAS. SM. p. 99-3/1778.
218. IAS. SM. p. 185-5/1778.
219. Vb. br. 26.
220. IAS. SM. p. 51-2/1755.

221. Vb. br. 81.
222. IAS. SM. p. 634-5/1767.
223. Vb. br. 84.
224. Isto.
225. IAS. SM. p. 59-4/1776.
226. IAS. SM. p. 124-5/1777.
227. Vb. br. 216.
228. Vb. br. 217.
229. Vb. br. 26.
230. IAS. SM. p. 215-1/1749.
231. IAS. SM. p. 284-2/1751.
232. Vb. br. 81.
233. Vb. br. 81.
234. IAS. SM. p. 30-4,5/1769., I.I. II. 223.
235. IAS. SM. p. 2-1/1770.
236. Vb. br. 84.
237. Isto.
238. IAS. SM. p. 12-3/1776.
239. IAS. SM. p. 123-8/1777.
240. IAS. SM. p. 47-4/1779.
241. I.I. II. 234. To tvrdi Ivanji, jer su među spisima Udruženja zanatlija, kada je radio na svojoj II knjizi, još postojali zapisnici Krojačkog ceha vođeni od 1. januara 1764. do 1874. godine.
242. Vb. br. 196.
243. IAS. SM. s. 69/1763.
244. IAS. SM. p. 380-2/1764, 381-1/1764. Roba je popisana kod sledećih subotičkih trgovaca:
1. Maćak Gabrić, 2. Simeon Romić, 3. Ivan Sučić Jelin, 4. Andrija Cvijanov, 5. ud. Pavla Todorovića, 6. Arso Radosavljev, 7. Marko Vujić, 8. Nikola Bugarski, 9. Grgur Križanović, 10. Luka Vojnić, 11. Ana Francišković, 12. Nikola Bernić, 13. Luka Vojnić, 14. Ivan Vojnić, 15. Kalijan Manojlović, 16. Grga Lončarev, 17. Antun Lončarev i 18. Stanko Manojlović. - Polazeći od količine popisanih artikala, najjači trgovac odn. trgovkinja bila je Ana Francišković.
245. IAS. SM. p. 61-1/1770.
246. IAS. SM. p. 68-6/1775.
247. IAS. SM. p. 163-3/1778.
248. IAS. SM. p. 164-10/1778.
249. IAS. SM. p.. 169-3/1778.

250. Vb. br. 241.
251. Vb. br. 84.
252. Isto.
253. Vb. br. 26. Popisivač verovatno nije znao prezime majstora pa ga jednostavno prozvao "gombos" (mađarski dugmetar).
254. IAS. SM. p. 150-9/1748.
255. Vb. br. 81.
256. Vb. br. 84.
257. Isto.
258. IAS. SM. p. 47-1/1776.
259. IAS. SM. 78-5/1777.
260. Vb. br. 215.
261. Vb. br. 81.
262. IAS. SM. p. 24-2/1765.
263. Vb. br. 81.
264. IAS. SM. p. 31-2/1767.
265. IAS. SM. p. 10-1/1769.
266. Vb. br. 84.
267. Isto.
268. Vb. br. 215.
269. Arhiv županije Čongrad b/14 K, Liber fundationum, fol. 32, No 32.
270. Vb. br. 81.
271. Isto.
272. IAS. SM. p. 627-10/1767.
273. Vb. br. 84.
274. IAS. SM. p. 19-1/1771.
275. IAS. SM. p. 7-2/1773.
276. Vb. br. 84.
277. IAS. SM. p. 93-9/1777.
278. Vb. br. 84.
279. IAS. SM. p. 114-1/1777.
280. IAS. SM. s. 190/1778.
281. IAS. SM. p. 206-3/1749.
282. IAS. SM. p. 315-2/1752; 472-1/1754; 45-6/1755; 14-2/1757; 20-2/1760.
283. Vb. br. 84.
284. IAS. SM. p. 6-2/1773.

285. Vb. br. 84.
286. IAS. SM. p. 283-1/1751.
287. IAS. SM. p. 27-2/1766.
288. I.I. II. 223. Ivanji u belešci ne dokumentuje ovu činjenicu, a mi prilikom istraživanja nismo naišli na nju.
289. IAS. SM. p. 25-2/1769. i I.I. II. 224.
290. Vb. br. 84.
291. IAS. SM. p. 68-2/1772.
292. IAS. SM. p. 48-1/1773.
293. IAS. SM. p. 77-3/1774.
294. Vb. br. 84.
295. IAS. SM. p. 20-4/1775.
296. IAS. SM. p. 21-7/1775.
297. Vb. br. 84.
298. IAS. SM. p. 29-1/1778.
299. IAS. SM. p. 128-1/1777.
300. IAS. SM. p. 118-9/1777.
301. IAS. SM. p. 129-4/1778.
302. IAS. SM. p. 341-1,2,3/1752.
303. Prvo značenje reči "architector" je zanatlija koji je umeo da napravi krov - tectum.
304. IAS. SM. p. 456-8/1754.
305. IAS. SM. p. 8-5/1765. Izvorni tekst glasi: Ascariis tectum et pavementum domus praetorianae conficientibus, et errigentibus ultra accordum in mercipotum 2 f. resolvuntur.
306. IAS. SM. p. 14-4/1769.
307. IAS. SM. p. 26-1/1769.
308. IAS. SM. p. 45-2/1770.
309. Vb.. br. 84.
310. IAS. SM. p. 10-6/1771.
311. Isto.
312. Vb. br. 84.
313. IAS. SM. s. 99/1776.
314. Vb. br. 287.
315. IAS. SM. p. 634-1/1767.
316. Vb. br.. 84.
317. IAS. SM. p. 16-4/1771.
318. IAS. SM. p. 38-7/1771.

319. IAS. SM. p. 77-2/1771.
320. Vb. br. 84.
321. IAS. SM. p. 5-14/1779.
322. Vb. br. 84.
323. IAS. SM. p. 6-3/1771. Magistrat je tada odredio da senatori Marko Skenderović i Franjo Perčić izvrše popis pušača i da posle overeni spisak predaju gradskom blagajniku radi ubiranja poreza. Taj popis, koji bi nam omogućio uvid u broj pušača u gradu i njihov odnos prema broju stanovnika, na žalost nije sačuvan. Smatramo umesnim da radi pružanja bolje informacije čitaocima o pušačima i o odnosu Magistrata prema njima doslovno citiramo 3. tačku Gradskog statuta iz 1745. godine: "Da nema nitko u crkvu Lule nosziti, niti po Sokaczy, niti pak po guvni okolo Sina, Slame, Trske, i Korova duvan pusiti, jer koliko puta zatecse tko toliko puta hotyemu Hajduczy Lulu ottet, a surtoga 25 Batina illiti Globu." (Vidi "Koreni" 77-81.). (100 den. = 1 forinta)
324. IAS. SM. p. 205-2/1749.
325. IAS. SM. p. 31-4/1755.
326. IAS. SM. p. 19-1/1762.
327. IAS. SM. p. 17-5/1764.
328. Vb. br. 81.
329. IAS. SM. p. 37-1/1765.
330. IAS. SM. p. 623-3/1767.
331. IAS. SM. p. 36-10/1768.
332. Vb. br. 84.
333. Isto.
334. IAS. SM. p. 10-1/1776.
335. IAS. SM. p. 147-3/1778.
336. IAS. SM. p. 88-14/1777.
337. IAS. SM. p. 88-15/1777.
338. Vb. br. 26. I tu moramo pretpostaviti da popisivač nije znao kako se majstori prezivaju, pa je jednog i drugog jednostavno nazvao Kovač.
339. IAS. SM. p. 45-2/1755.
340. Vb. br. 81.
341. IAS. SM. p. 1-2/1766. Ne znamo o kakvoj se "gospodi" radi jer je u izvornom dokumentu navedeno samo "dominorum Szegedienoium", pa je moguće da se radi o gospodi iz Magistrata ili pak ceha?
342. IAS. SM. s. 60/1760. Falcarius, i, m u latinskom znači osobu koja pravi kose ili srp. U originalnom tekstu, pored reči "falcarii", navedene su nemačke reči "Sensen Schmied". Ne

znamo o kakvim se pojedincima radi. Možda o Romima koji su se u ono vreme takođe bavili kovačkim zanatom.

343. IAS. SM. p. 40-5/1767.
344. IAS. SM. p. 627-9/1767.
345. IAS. SM. p. 12-2/1768.
346. Vb. br. 84.
347. IAS. SM. p. 14-5/1772.
348. IAS. SM. p. 73-1/1774.
349. Vb. br. 84.
350. IAS. SM. p. 35-4/1776.
351. IAS. SM. p. 37-1/1776.
352. IAS. SM. p. 117-3/1777.
353. IAS. SM. s. 52/1757.
354. IAS. SM. p. 71-4/1764.
355. Vb. br. 81.
356. IAS. SM. p. 17-8/1768.
357. Vb. br. 84.
358. Isto.
359. Isto.
360. Vb. br.. 26.
361. IAS. SM. p. 29-5/1755.
362. IAS. SM. p. 5-2/1764.
363. Vb. br. 81.
364. Isto.
365. Vb. br. 84.
366. IAS. SM. p. 96-4/1771.
367. IAS. SM. p. 53-4/1774.
368. Vb. br. 84.
369. IAS. SM. p. 50-4/1776.
370. IAS. SM. p. 286-1/1751.
371. I.I. I. 191. To tvrdi Ivanji u svojoj knjizi izdatoj 1886. godine, kada je postojala Gradska kuća sagrađena 1828. godine.
372. IAS. SM. p. 371-5/1753.
373. Vb. br. 361.
374. IAS. SM. p. 55-6/1755.
375. IAS. SM. p. 56-8/1755.

376. IAS. SM. p. 30-9/1763.
377. IAS. SM. p. 96-4/1771.
378. IAS. SM. p. 20-2/1757.
379. IAS. SM. p. 292-1/1751.
380. IAS. SM. p. 335-2/1752.
381. Vb. br 302.
382. IAS. SM. p. 395-1/1753.
383. IAS. SM. p. 35-2/1758.
384. IAS. SM. p. 49-1/1767.
385. IAS. SM. p. 17-4/1774.
386. IAS. SM. p. 89-2/1775.
387. U izvornom tekstu korišćen je naziv *latomia*, što znači kamenolom. Ali pošto je za rad kamenoloma - koji je inače u Subotici postojao i o čemu će uskoro biti govora - slama nepotrebna, a i na osnovu logičkog zaključka iz sledećeg teksta, smatrali smo gotovo sigurno da se ovde radi o ciglani.
388. IAS. SM. p. 61-1/1776.
389. IAS. SM. p. 63-1/1776.
390. IAS. SM. p. 87-8/1777.
391. IAS. SM. p. 118-9/1777.
392. IAS. SM. p. 17-4/1764.
393. IAS. SM. p. 10-1/1765.
394. IAS. SM. p. 40-1/1767.
395. IAS. SM. p. 60-4/1777.
396. IAS. SM. p. 210-24/1749; 216-1/1751; 462-2/1754; 10-4/1755; 43-4/1755; 2-1/1759; 14-4/1764; 40-3/1767; 7-5/1769; 92-1/1771; 60-4/1772; 39-1/1774; 75-6/1774; 85-6/1777.
397. IAS. SM. p. 178-3/1761. Grof Antal Grošalković bio je predsednik Ugarske komore između 1748-1771. godine. Vidi: Nagy Iván, a Magyar kamara, 1686-1848, Budapest, 1971, 365.
398. IAS. SM. p. 41-2/1763.
399. IAS. SM. p. 45-1/1775.
400. IAS. SM. p. 12-6/1776.
401. IAS. SM. p. 123-15/1778. Podatke i mišljenje o subotičkom kamenu dao je 1820. godine gradski građevinski inspektor Jozef Vistingner (NJüstinger) u svome statističkom opisu jezera Palić i Ludoške močvare (IAS. M. 14.A.5./aec.1820.), o čemu će biti govora u drugom delu naše istorijske analize o zanatstvu, a subotički kamen korišćen je i prilikom izgradnje prve železničke pruge, kao i za polaganje trotoara 1870. godine između železničke stanice i centra

grada (IAS. M. 125/K i 133/K - 1870.). Inače mišljenje o tom kamenu dao je i Ištvan Ivanji - vidi I.I. II. 135.

402. IAS. SM. p. 471-3/1754.
403. IAS. SM. p. 49-4/1775.
404. IAS. SM. p. 11-5/1764.
405. Vb. br. 81.
406. Vb. br. 84.
407. IAS. SM. p. 30-1/1772.
408. IAS. SM. p. 39-9/1772.
409. Vb. br. 84.
410. IAS. SM. p. 41-4/1763.
411. IAS. SM. p. 36-2/1765.
412. IAS. SM. 12-9/1777.
413. IAS. SM. p. 97-6/1771.
414. IAS. SM. p. 10-3/1776.
415. Vb. br. 111.
416. IAS. SM. p. 79-1/1777.
417. IAS. SM. p. 92-4/1777.
418. IAS. SM. p. 92-5/1777.
419. IAS. SM. p. 104-5/1777.
420. I.I. II. 219, 225.
421. IAS. SM. p. 88-20/1746; 97-32/1746.
422. IAS. SM. p. 116-15/1747.
423. Vb. br. 26.
424. IAS. SM. p. 339-3/1752. 26 forinti je tada bila skoro godišnja plata jednog pandura.
Možda kazna ne bi bila tako stroga da se nije radilo o supruzi Luke Vojnića, jednog od petoro braće Vojnić koja su kupila polovinu Bajše, i dugogodišnjeg senatora i birova u Magistratu grada Subotice (IAS. F:001. Vojnić de Bajša, 41. kut.). Psovanje je bilo zabranjeno još na osnovu 2. tačke gradskog statuta od 4. juna 1745. godine, kojom je bila predviđena veoma stroga kazna od 50 udaraca batinom, čega je Magistrat Sauera poštedio, s obzirom na njegovu funkciju u gradu, zamenjujući je kaznom od 6 forinti.
425. IAS. SM. p. 380-3/1753.
426. IAS. SM. p. 407-2/1753.
427. Vb. br. 81.
428. IAS. SM. p. 44-2/1771.
429. Vb. br. 84.

430. R. kat. matice umrlih, stavka 293/1776.
431. Vb. br. 26.
432. IAS. SM. p. 281-3/1751.
433. IAS. SM. p. 353-3/1753.
434. IAS. SM. p. 58-1/1764.
435. Vb. br. 81.
436. Vb. br. 84.
437. IAS. SM. p. 355-3/1753.
438. IAS. SM. p. 6-7/1758.
439. IAS. SM. p. 14-2/1760.
440. Vb. br. 81.
441. Vb. br. 84.
442. IAS. SM. p. 26-3/1764. Nije nam poznato na koji se spahiluk ovde misli. Činjenica je da je celokupno stanovništvo tadašnje varošice Sent-Marije bilo u podložničkom odnosu prema Ugarskoj komori i da su spahijski odnosi prema selima Bajmoku, Čantaviru i Aleksandrovu nastali mnogo kasnije, odnosno posle proglašenja Subotice slobodnim kraljevskim gradom i kolonizacije navedena tri sela.
443. IAS. SM. p. 8-5/1771.
444. IAS. SM. p. 95-2/1771.
445. IAS. SM. p. 51-8/1772.
446. Vb. br. 84.
447. IAS. SM. p. 27-5/1775. Verovatno se radi o geometru Karlu Kovaču (Carlus Kovacs) koji je tada bio završio premeravanje pustare Kelebija, pa ga je Magistrat zadužio, s obzirom na njegovo iskustvo, da izvrši premeravanje ostalih pustara uz godišnju platu od 1.000 forinti. Obavezao se da će izraditi mapu i katastarsku knjigu o svakoj pustari, kao i zajedničku mapu svih pustara, ali bez iskaza individualnih poseda. Magistrat se obavezao da će mu, osim navedene godišnje plate, obezbediti stan, ogrev i ishranu (IAS. SM. p. 54-1/1776.). Kovač je stalno nastanio u Subotici, oženio Subotičankom i ostavio nam više vrednih rukopisnih karata iz perioda koji smo obradili (vidi kartografsku zbirku IAS.).
448. IAS. SM. p. 81-9/1775.
449. IAS. SM. p. 69-1/1775.
450. IAS. SM. p. 58-4/1777.
451. IAS. SM. p. 22-3/1766.
452. IAS. SM. p. 44-2/1773.
453. Vb. br. 449.

PRILOZI

Popis zanatlija od 1. januara 1771. godine

U cehu krznara su sledeći:

- Cehmajstor Janko Markulin, stručnost stekao u Zagrebu 13.marta 1759.
- Pater familias Andreas Marcsetich, stručnost stekao u Segedinu 30. novembra 1754. godine;
- Csaky Ferencz, stariji iz Verebelja (Verebely), županija Barš, stekao stručnost 5. januara 1721. godine;
- Miso Dobranich, naučio zanat u Subotici, 1750. godine;
- Matthias Bellich, Carponae, stekao stručnost 1. marta 1759. godine;
- Thadeus Dianovich;
- Mato Anicsich;
- Andria Kubatovich, naučio zanat u Subotici;
- Csaky Ferencz, mlađi iz Subotice;
- Laurentius Brodnyansky, stekao stručnost u gradu Jas Banja 5. septembra 1735. godine;
- Elias Kollar, iz Subotice;
- Joannes Boszanlich, naučio zanat u Subotici;
- Georgius Matiz, iz Kanjiže (Kanisae), županija Zala, stekao stručnost 17. januara 1752. godine;
- Matthaesus Markulin, iz Subotice;
- Simon Szarich, iz Subotice;
- Stephanus Gyurakovich, naučio zanat u Subotici;

- Joannes Sztipich, stekao stručnost u Subotici 4. septembra 1764. godine;
- Csaky László, učio zanat u Subotici;
- Franciscus Ferencsevich, stekao stručnost u Baji 10. novembra 1768. godine;
- Vermes Andras, stekao stručnost u gradu Urmen (Urmén) 1. januara 1764. godine;
- Joannes Khemnozer;
- Philippus Illankovich, stekao stručnost u Kaloči 3. januara 1767. godine;
- Gergo Kermopotich, učio u Subotici;
- Mato Dobranich;
- Ivan Suknaich;
- Simun Markulin;
- Thomas Vojvoda.

Ceh ima osam kalfi, ali poželjno je manje više još šest.

U cehu krojača su sledeći:

- Cehmajstor Andreas Travenich, iz Zagreba u ceh primljen 10. maja 1742. godine;
- Pater familias Oslay Ferencz, iz grada Papa, županija Veszprem (Veszprém) stekao stručnost 12. juna 1746. godine;
- Janko Pucsek, iz grada Ilava (Illava), stručnost stekao 8. maja 1735. godine;
- Miklos Tomassich, iz Vaca, stručnost stekao 19. februara 1736. godine;
- Martin Lutsich, iz Zagreba, stručnost stekao 8. aprila 1742. godine;
- Thomas Semer, iz Zagreba, stručnost stekao 22. maja 1744. godine;
- Soky Istvan, stekao stručnost u županiji Nograd, u mestu Orosi (Oroszü) 25. aprila 1742. godine;
- Joannes Csernetich, stekao stručnost u Varaždinu 14. aprila 1753. godine;
- Joannes Ambarevich, iz Baje, stručnost stekao 6. septembra 1752. godine;
- Adamus Drozdik, iz županije Turoc, stekao stručnost 26. oktobra 1755. godine;
- Joannes Mialtro, iz grada Sv. Križa (S. Crucis), županija Barš, struku stekao 24. aprila 1756. godine;
- Andreas Leszenich, iz Serdahaloma, struku stekao 6. decembra 1756. godine;
- Ferencz Orcsich, učio zanat u Subotici;
- Laurentius Pussek, iz Subotice;
- Thomas Anicsich, stekao stručnost 30. septembra 1742. godine u Stajerskoj u gradu Petaun (Petaun);
- Paulus Puhacz, iz mesta Serdahalom, županija Požun, struku stekao 25. januara 1759. godine;
- Stephanus Martinovich, stekao stručnost 3. januara 1740. godine u Legradu;

- Stephanus Andrasich, stekao struku 8. januara 1762. godine u gradu Hodmezevašar (Hot Mezö Vasár);
- Andreas Jakubovich, stekao stručnost u Legradinu 5. januara 1760. godine;
- Georgius Pardich, stekao stručnost 1. juna 1762. godine u Veliki Siget (Magno Szigeth);
- Andreas Ivantsek, stekao stručnost 1. avgusta 1763. godine u Šiklošu, županija Baranja;
- Vranje Knezevich;
- Joannes Szekeres;
- Todor Milutinovich;
- Antun Lucsich;
- Videcs Matyas;
- Antun Travenich;
- Simun Traka;
- Petrus Mojser.

Ceh ima osam kalfi a potrebno je još 2 ili 3.

Kabaničari u cehu krojača:

- Antonius Bacslia, iz Sombora, stekao stručnost 18. januara 1766. godine;
- Alexander Vojnich, učio kabaničarski zanat u Subotici;
- Andreas Ratkay, iz Kanjiže, županija Zala, stručnost stekao 27. jula 1757. godine;
- Josephus Markovich;
- Petar Zelich, iz Subotice, stekao stručnost 18. decembra 1767. godine.

U cehu čizmara su sledeći:

- Cehmajstor Georgius Marcsetich, nije snabdeven nikakvim pismima;
- Pater familias Joannes Szalma, također nema pisma;
- Michael Vaffra iz Komaroma, snabdeven pismom od 17. jula 1745. godine;
- Andreas Lazkovich, snabdeven pismom od 11. januara 1741. godine u gradu Oslaju (Oszlay), županija Barš;
- Lalics Janos, snabdeven pismom od 8. januara 1746. godine u Pečuju;
- Josephus Perkovich, snabdeven pismom od 8. januara 1746. godine u Pečuju;
- Malemiszky György, snabdeven pismom od 9. februara 1728. godine u gradu Rozenberg, županija Lipta;

- Balthasar Malachkovsky, iz Semnica, županija Hont, snabdeven pismom od 3. aprila 1753. godine;
- Trencsinyi Pall, iz \endeša (Gyöngyös), županija Heveš, snabdeven pismom od 5. januara 1755. godine;
- Berkes Adam, iz Arada, snabdeven pismom od 16. januara 1755. godine;
- Lukats Ignacz, iz \endeša, snabdeven pismom od 15. januara 1758. godine;
- Georgius Spisich, učio u Subotici;
- Matthaeus Rizman, iz Pečuja, snabdeven pismom od 8. januara 1747. godine;
- August Ujhelyi iz grada Vag Ujhelj (Vagh=Ujhely), županija Nitra, snabdeven pismom od 30. decembra 1750. godine;
- Takats Antal, iz Subotice;
- Kovacs Andras, iz Pečuja, snabdeven pismom od 9. januara 1763. godine;
- Josephus Tona, iz Segedina, snabdeven pismom od 20. januara 1761. godine;
- Palotas Mihaly, iz Segedina, snabdeven pismom od 12. januara 1761. godine;
- Hornyak Janos, iz Trenčina, snabdeven pismom od 3. jula 1757. godine;
- Georgius Kacsek, iz Trenčina, snabdeven pismom od 5. februara 1759. godine;
- Joannes Pivacsek, iz Grada Oslan, županija Barš, snabdeven pismom od 12. januara 1758. godine;
- Joannes Pandurovich, iz Šikloša, županija Baranja, snabdeven pismom od 5. decembra 1756. godine;
- Ola Ferencz;
- Hoffman Gyorgy;
- Misko Pavich;
- Tott Janos;

Ceh ima 15 pomoćnika i ne treba više.

Stolari:

- Franciscus Vannek, stekao sturčnost u Peštanskoj županiji 24. juna 1764. godine;
- Blasius Lampl, niti je u cehu niti je snabdeven cehovskim pismom;
- Antonius Majer, nije u nikakvom cehu.

Tesari:

- Jacobus Lucaseder, proglašen za majstora u Segedinu 18. juna 1767. godine, zadovoljan je zasada sa 4 kalfi.

Užari:

- Udova Francisca Pukl, sa jednim kalfom, snabdevena pismom iz Segedina od 14. oktobra 1755. godine;
- Stephanus Poher, iz Egenburga, stekao stručnost 15. juna 1767. godine;
- Joannes Ussumovich, iz Subotice.

Kovač:

- Elias Sreifogl, proglašen za majstora u Segedinu 1760. godine, ima 2 kalfe i ne zahteva više;
- Hegedüs György, raspolaže cehovskim pismom;
- Antonius Pach, raspolaže cehovskim pismom.

Bravari:

- Josephus Lederer, nije snabdeven nikakvim pismom;
- Petrus Czainer, iz ceha Pečuj.

Voskar (Caeroplasta):

- Michael Schmidt, iz ceha u Budimu, nema kalfi niti mu trebaju.

Obučari:

- Christophorus Khelner, iz Amberga, stekao stručnost 20. aprila 1770. godine, ima 2 kalfe i ne zahteva više;
- Franciscus Schrom, niti je u cehu, niti ima cehovsko pismo, ali drži jednog kalfu;
- Gregorius Puretich, iz Karlovačkog ceha;

- Simon Khiml, ne pripada nikakvom cehu niti raspolaže nekim pismima;
- Janko Donbovich, niti je u cehu niti raspolaže pismima.

Pekar:

- Antonius Mestl, nije u nikakvom cehu niti raspolaže pismima, ali ipak ima jednog kalfu.

Zidar:

- Jacobus Marschall, pripada cehu u Segedinu.

Hirurzi:

- Stephanus Lenard, pripada cehu u Segedinu, raspolaže jednim kalfom i sinom;
- Thomas Szauer, pripada cehu u Segedinu, ima kalfu i više mu ne treba;
- Andreas Eberhard, pripada Segedinskom cehu i raspolaže jednim kalfom.

Kasapi:

- Michael Czidler, stekao stručnost 18. februara 1738. godine u Grinsienu;
- Antonius Czidler, učio u Subotici kod oca;
- Joannes Sevcsik, stekao stručnost u županiji Trenčin 18. februara 1759. godine u gradu Ban (Baan);
- Andreas Sevcsik, takođe stekao stručnost u gradu Ban dana 5. marta 1764. godine;
- Jacobus Tyakich, učio u Subotici.

Tkači:

- Joannes Kocsenda, nije snabdeven nikakvim pismima;
- Homor Andras, u cehu, stekao stručnost 10. oktobra 1751. godine u Vesprenu;
- Pavao Motoka, učio u Subotici;
- Kiss Mihály, kaže da je učio u Kečkemetu, ali ne raspolaže nikakvim pismima;
- Hangyos István, stekao stručnost u Segedinu 16. maja 1739. godine, ima jednog kalfu i više mu ne treba;

- Bartha István, raspolaže pismom o stručnosti iz Kečkemeta od 29. septembra 1754. godine;
- Nanasy Janos, nikakvim pismima ne raspolaže, ali će nabaviti iz Kereša (Körös);
- Rozsa Joseff, postao kalfa u Subotici;
- Német Antal, stekao stručnost 24. maja 1750. godine u Šimegu (Sümegeh), županija Zala;
- Kovács Mihály, iz Subotice;
- Csordas Andras.

Kolar:

- Joannes Friczner.

Staklar:

- Martinus Toffer.

Remenari:

- Stephanus Passa, pripada Segedinskom cehu;
- Franciscus Passa, izučio kod oca u Subotici;
- Simon Passa, takođe izučio u Subotici;
- Antonius Katacsich je u Segedinskom cehu, stekao je stručnost 24. juna 1770. godine.

Bačvar:

- Franciscus Hoger, nije u cehu, potiče iz Švapske.

Opančari (peronifices):

- Borissa Peanovich, stekao struku u Valhovarinu 2. avgusta 1754. godine;
- Nikola Kelich, iz Subotice;
- Vaszo Rain sa drugom Radosavom, bez stručnih pisama.

Dugmari:

- Josephus Meznerich;
- Laurentius Kramarich.

Zlatar:

- Gyuragy Zlatar, **sa sinom**.

Jorganxije (Exonificies):

- Theodor Milutinovich;
- Lazo Pamugtsia;
- Nikola Pamugtsia, **nemaju stručna pisma**.

Mlinari:

Molnar Lörincz	Horvath György
Lucas Imrich	Trojan Ferencz
Josephus Szarich)	Gyurka Sevcsik)
Kys Janos	Josa Marianusich
Gyuro Tikviczky	Janko Sevcsik
Matheus Bartvay	Penzes György
Csiszar Palko	Palko
Dozsa Janos	Albert Istvan
Gyuro Cseh	Tamasy Pista
Csiszar Istvan	Molnar Tamas
Mate Sabich	Glavac Gyuro
Luka Bogetic	Kys Andras
Nagy Janos	Molnar Pall
Zsiros Ferencz	Tomasich Pall
Ekke Istvan	Petar Ugljesich
Molnar Gergely	Ivan Molnar.

Nedostaju: štavljač, šeširxija, sitar, kazanxija, čarapar (cerdo, pillopeus, cribrarius, aerarius faber et tibialius).

(IAS. Selecta I.I. II/34)

zanatlija u Kraljevsko-privilegovanom Krunskom gradu Szent Maria (Subotica) u godini 1775.
sa pronađenim domaćinstvima

Ime i prezime zanatlija	Godine oslobođenja od naturalnih davanja	Na ime pomoći dato	Vraćeno	Zaostatak
		f	f	f
1	2	3	4	5
Hirurzi				
Joannes Sziebenburger, gradski hirurg sa godišnjom platom od 200 f. pored primanja u naturi i stana				
Thomas Szauer				
Michael Lenard				
Andreas Eberhard				
Voskar - Kolačar				
Michael Schmith	6			
Nemački krojači				
Simon Tracta	3			
Petrus Mozer	3			
Thomas Anicsityh				
Franciscus Feger	3			
Mađarski krojači				
Andreas Travenity				
Franciscus Oslay				
Joannes Pucsek				
Michael Tamassich				
Martinus Lucsityh				
Thomas Simer				
Stephanus Soky				
Joannes Csernetityh				
Adamus Drozsdik				
Andreas Lezsevityh				
Laurentius Pucsek				
Michal Mihalytro				
Paulus Puhacz				
Stephanus Martinovityh				
Stephanus Andrassityh				
Andras Jakubityh				
Georgius Pardityh				
Andreas Ivancsek				
Ladislau Deli				
Franciscus Knyezsevityh				
Antonius Lucsityh				
Joannes Szekeres				
Mathias Videch				
Antonius Travenityh				
Kabaničari				
Antonius Bacslia				
Alexander Vojnityh				
Josephus Markovityh				
Petrus Lelityh				
Jorganxije (izrađivači ćebadi)				
Teodorus Milutinovityh				
Lazarus Baityh				

Nicolaus Pamukcsia

Zlatari

Georgius Zlattar
Jephtonius Kulundcsia

Lular

Philippus Firer 3

Cipelari

Christophorus Khelner 3
Franciscus Schram 3
Georgius Puretityh 3
Simon Khiml 3
Paulus Pamperger 3

Čizmari

Joannes Szalma
Michael Vaffra
Andreas Laczkovityh
Joannes Lalityh
Josephus Perkovityh
Georgius Maletinszky
Balthasar Malachovszky
Paulus Trecsinyi
Adamus Berkes
Ignatius Lukacs
Georgius Szpissityh
Mathaeus Rizman
Augustinus Ujhelyi
Antonius Takacs
Andreas Kovacs
Josephus Tonau
Michael Palotas
Joannes Pivarcsek
Franciscus Ola
Georgius Haffman
Michael Poviacsityh
Joannes Toth

Krznari

Joannes Kemnoszer Nemas 6 150 150
Joannes Markulin
Andreas Marcsetityh
Franciscus Csaky, **stariji**
Michael Dobranityh
Mathias Belityh
Tadeus Dianovityh
Mathias Anicsityh
Andreas Kubatovity
Franciscus Csaky, **mladi**
Laurentius Brodnyanyszky
Elisa Kollar
Joannes Boszanlityh
Georgius Matiz
Mathaeus Markulin
Simon Szarityh
Stephanus Tyurakovityh
Joannes Sztipityh
Ladislaus Csaky

Franciscus Ferencsevityh
Andreas Vermes
Phillippus Illankovityh
Gregorius Kremopotityh
Matthias Dobranityh
Joannes Szuknovityh
Simon Markulin
Thomas Vajvoda

Stolari

Francis Lampl
Udova Vanek 6
Antonius Majer
Josephus Kessl 3

Tesari

Jacobus Lukaszeder 6 265 60 205
Antonius Lukaszeder 6
Michael Rheder 3

Bačvari

Franciscus Hoger 3
Antonius Milner 3
Mathias Tharum 3

Užari

Jakobus Tekerth
Stephanus Pocher
Joannes Ussumovityh

Kovači

Josephus Czibrik 3
Georgius Hegedüs 3
Antonius Pach

Kolar

Joannes Friczner 6 380 - 380

Bravari

Petrus Czeiner
Michael Matti 3
Joannes Lugarics

Zidari

Jacobus Adamek
Jacobus Marschat
Adamus Heiler

Mesari

Antonius Czidler
Joannes Seffcsik
Andreas Seffcsik
Jacobus Tyakityh

Tkači

Joannes Kocsendo
Andreas Homor
Paulus Motoka
Michail Kiss

Stephanus Bartha
Stephanus Hangyos
Joannes Nanassy
Josephus Rozsa
Antonius Németh
Michael Kovacs
Andreas Csordas

Staklari

Conradus Lucz 3 50 50
Martinus Toffer

Dugmari

Josephus Meznerityh
Laurentius Kramarityh
Martinus Sztolnikovityh

Nožar

Mathias Tir 3

Remenari

Stephanus Passa
Franciscus Passa
Simon Passa
Antonius Katacsityh

Mlinari

Franciscus Molnar
Lucas Imrityh
Joannes Kiss
Georgius Tikvicky
Michael Simityh
Mathias Bartfai
Joannes Molnar
Joannes Dozsa
Thomas Guberovityh
Stephanus Cseszar
Mathias Sabityh
Lucas Bogetityh
Joannes Nagy
Franciscus Zsiros
Stephanus Oke
Georgius Molnar
Georgius Horvath
Franciscus Trojan
Georgius Seffcsik
Josephus Marianussityh
Joannes Seffcsik
Georgius Pintér
Stephanus Alberth
Stephanus Tamassy
Paulus Tamassy
Thomas Molnar
Georgius Glavati
Andreas Kis
Paulus Molnar
Joannes Molnar

Sapunxija

Joannes Svoboda 3 270 - 270

(IAS. Selecta I.I. II/34)

S A D R @ A J

Predgovor

Subotica na Potiskoj vojnoj granici (1686-1743)

I. Osvrt na opšte prilike

II. Zanatstvo

Zanatstvo za vreme kraljevske privilegovane komorske

varoši Sent Marija (1743-1779).....

1. Znatlije prehrambene struke

a) mesari

 goniči *impulsores*

 mesarski proizvodi

b) mlinari

v) pekari

g) liciteri - medari

2. Kožarski zanati

a) ćurčije

b) čizmari

v) remenari

g) cipelari, opančari, štavljači

3. Znatlije tekstilne struke

a) kabaničari

b) dugmetari

v) užari
g) tkači - <i>textores</i>
d) jorganxije
đ) šeširxija
4. Zanatlije drvodelje
a) stolari
b) kolari
v) tesari - cimermani
g) bačvari
5. Zanatlije - metalske struke
a) metalci - bravari
b) kovači
- kazanxija
- zlatar
- nožar
6. Zanatlije građevinske struke
a) zidari
b) ciglari
v) latomi - kamenolomci
g) staklari
- dimničar
- bunarxije
- krovopokrivači
7. Zanatlije higijenske i medicinske struke
a) sapunxije
b) hirurgi
- hirurgski pomoćnici
- apotekar
Zaključak
Zusammenfassung
O izvorima i literaturi
Napomene i beleške
Prilozi
- Popis subotičkih zanatlija od 1. januara 1771. godine

- Zanatlije Subotice u 1775. godini	
Registar ličnih imena	
Sadržaj	